

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

- BERTÓK LÁSZLÓ versei 97
NÁDAS PÉTER: A birodalomban a tilalmas bugyor
(elbeszélés) 99
TORNAI JÓZSEF versei 109
KALÁSZ MÁRTON: Téli bárány (regény, V.) 111
GALAMBOSI LÁSZLÓ versei 120
MAKAY IDA versei 121
VATHY ZSUZSA: A'dam (elbeszélés) 123
BOTÁR ATTILA versei 127
LAKATOS ISTVÁN: Özveggy és leánya
(fejezetek egy önéletrajzból) 129
GÉCZI JÁNOS verse 140
BALÁZSOVICS MIHÁLY verse 141
MÁNDY IVÁN: Író, kabátban (hangjáték) 142
KÖLTÉSZET ÉS VALÓSÁG (Mándy Ivánnal Teleki téri
novelláiról beszélget Kabdebó Lóránt) 149

*

- KOLTAI TAMÁS: Igazzá retusált legendák
(Színházi esték Kaposváron) 157
TANDORI DEZSŐ: A teljesség felől
(Tallózás Weöres Sándor költészetében) 162
POMOGÁTS BÉLA: A szótól a csendig
(Székely János költészete) 169
BROGYÁNYI JUDIT: „Magyarország az én második
otthonom...” (Pozsonyi beszélgetés Karol Wlachowsky
szlovák fordítóval) 175

1984

FEBRUÁR

- SZABÓ B. ISTVÁN: Írói győzelem – folytonos
visszavonulásban (*Pusztai János: A sereg*) 183
- BECK ANDRÁS: „Egy nagy formátlan valamin dolgozom”
(*Csaplár Vilmos: Előtanulmányok a Szép epikus korszakunk*
című regényhez) 185
- HALLAMA ERZSÉBET: Thiery Árpád: Freytágék 187
- SZENDI ZOLTÁN: Ágh István: Egy álom következményei 189
- BEZZEG JÁNOS: Oravecz Imre: A hopik könyve 191

KÉPEK

- OROSZ ISTVÁN rajzai 108, 110, 119, 128, 161, 168

JELENKOR

XXVII. ÉVFOLYAM

2. SZÁM

Főszerkesztő
SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő
CSORDÁS GÁBOR

A szerkesztőség munkatársai

CSORBA GYÖZÖ
főmunkatárs

**BERTÓK LÁSZLÓ, HALLAMA ERZSÉBET, PARTI NAGY LAJOS,
PÁKOLITZ ISTVÁN**

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Telefon: 10-673.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V. 7625 Pécs, Hunyadi János út 11. Telefon: 15-000.

Felelős kiadó: Braun Károly

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlap Irodánál (1900 Budapest, József Nádor tér 1.) közvetlenül, vagy átutalással

a KHI MNB 215-96162 pénzforgalmi jelzőszámára. Évi előfizetési díj 144,— Ft.

84-4868 Pécsi Szikra Nyomda — F. v. Farkas Gábor

Index: 25-906. ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

CSORBA GYÖZŐ Simeon tűnődése c. verseskötetének megjelenése alkalmából irodalmi estet rendeznek február 7-én a pécsi Várkonyi Nándor Könyvtárban. A költővel *Szederkényi Ervin* beszélget. A verseket elmondja *Győry Emil*, *Kosztai Gabriella* és *Nagy Réka* színművész. Közreműködik *Szkladányi Péter* fuvalaművész.

ÚJ ÍRÁS estet rendeznek január 23-án Pécsen, az Ifjúsági Ház „Irodalmi műhelyek” sorozatában. A folyóirat szerkesztőségét *Bihari Sándor*, *Farkas László* és *Kalász Márton* képviseli.

A SZÉLKIÁLTÓ Együttes Szelet kiálunk c. televíziós műsorát előzetes vetítésen mutatta be január 17-én szerkesztőségünkben a Magyar Televízió Pécsi Stúdiója. A Siklósi Alkotótelepek villányi szoborparkjában készített műsorban *Ady Endre*, *Balassi Bálint*, *Csorba Győző*, *Galamboosi László*, *Makay Ida*, *Parti Nagy Lajos*, *Pál József*, *Pálincás György*, *Tamkó Sírátó Károly* és *Weöres Sándor* versei hangzanak el a Szélkiáltó Együttes feldolgozásában és előadásában, *Bükösi László* rendezésében.

KOVÁCS KÁLMÁN EMLÉKÉNEK. 1983 januárjában hunyt el Debrecenben Kovács Kálmán professzor, az *Altöld* volt főszerkesztője. Emlékének ajánlja új számát a *Studia Litteraria*, a debreceni egyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézetének periodikája. A kötet élén *Barta János* Kovács Kálmánról írott pályaképét és *Orosz István* búcsúztatóját olvashatjuk, majd hat tanulmány következik: *Varga Pál*: A magyarság és egyetemeség élménye Kölcsey, Vörösmarty, Petőfi és Arany néhány versében, *Zabó Zoltán*: A nemzeti irodalom szerves fejlődésének koncepciói 1849 után, *Balogh Ernő*: A regényíró „epilógja” (Eötvös József: A nővérek), *Barta János*: Az ember tragédiája értelmezéséhez, *Imre László*: A Bolond Istók második éneke, *Kun András*: A lírai stilizmus két változata a századforduló magyar költészetében.

BABITSRÓL – BABITSÉRT címmel bibliográfia és dokumentumgyűjtemény jelent meg Szekszárdon, a Tolna megyei Könyvtár kiadásában. Írta és összeállította *Tóttós Gábor*. A kiadvány a Tolna megyében 1883. november 26. – 1941. december 31. között megjelent hírlapok Babitsra vonatkozó dokumentumait tartalmazza. A Tolnavármegye és a Tolna megyei Hírlap esetében teljes igényű Babits-bibliográfiának tekinthető az anyag: bemutatja e lapok összes említését, híret, cikkét, utalását és szövegközlését – számos ismeretlen vagy elfeledett adalékot.

Megjelent IHÁSZ-KOVÁCS ÉVA *Visszem tovább...* című verseskötete Budapesten, a szerző kiadásában. A kötet a folyóiratunkban is bemutatott költő nyolcvan költeményét foglalja magába. „Ihász-Kovács Éva versei személyhez szólóak, s azzal modern, hogy összehangot tud teremteni a jelenségek között. Ebben az egységes költői világban mindennek biztos helye van, a tárgyak határozott körvonalat kapnak, s a szavak mindig a valóságot hitelesítik...”

A PÉCSI GALÉRIA első idej kiállítása *Művészek Nyugat-Berlinből* címmel január 13-án nyílt meg és február 5-ig látogatható. Hét kiállító művész: *Mark Eins*, *Katja Hajek*, *Christian Hasucha*, *Anne Jud*, *Bruno Krenz*, *Antal Lux* és *Angela Zumpe*.

E számunk rajzait OROSZ ISTVÁN grafikus készítette. 1975-ben végezte tanulmányait az Iparművészeti Főiskola grafika szakán. Készít plakátokat, díszletterveket és animációs filmeket. Rendszeresen részt vesz hazai és európai alkalmazott grafikai biennálékon, dolgozott a kecskeméti, a kaposvári és a pécsi színház számára. Animációs filmjei számos fesztiválon sikerrel szerepeltek. Önálló kiállítása volt 1976-ban Kecskeméten, 1979-ben Budapesten, 1980-ban Komáromban és 1982-ben Miskolcon (Faragó Istvánnal közösen). Budakeszin él.

BERTÓK LÁSZLÓ

Hozhatja galamb

*Békétlenül magaddal, tehát
haragban a világgal, miközben
elmenekülnél toronyiránt,
s megbotlasz minden kőben,
mit vársz? Miféle megegyezést?
Kitől a méltányos igazságot?
Bekerítve ázik a beszéd,
szád üres futóárok.
Hallgass és készülődj! Ami nincs,
nem csomagolható árulásba.
Örök álom rajtad a bilincs,
kulcsa a béke ága.
Hozhatja galamb. Ha rá figyelsz,
a vesztes győzelmet is megéled.
Kihajt, mint fejta tövén a vers,
hitből a végítélet.*

Bármikor szólíthatnak

*Romlanak az esélyek. Visszajátszott
előszobákban félhomálylunk.
Bármikor szólíthatnak. Nagykabátok
felhőiben villog a hátunk.*

*Idegen, ki belül van. Ajtórések
köszörűje élezi arcát.
Hallgatag, aki kijön. A beszédet
állati ösztönök takarják.*

*Talán még elmehetnénk. Ami történt
elintézhetnénk önmagunkban.
Erre gondolunk folyvást. S mintha önként
maradnánk, jövőnk összeroppan.*

Talán ő az a másik

*Illatával hizeleg, bekerítene
formáival, nyelv alá rejtett ízek
emlékeit bogozza, minden
érzékszervedet a meleg hús
öntudatlan jármába fogja,
hiúságodnak abrakot,
önzésednek előnyös teret,
gátlásaidhoz, hülyeségeidhez
gátlásosabb, ostobább közönséget,
idegesítőbb türelmet kínál,
talán ő az a másik, akit
egyikben sem találtál, aki
nézett csak a rácson át, amikor
nyitva volt minden ajtó, s benned volt még
az összes változat, talán ő az, akit
ha most elérnél s befogadnál,
örökre kioltana, hiszen
úgy vonz, hogy már taszít.*

A lécfölött

*Az érzés, hogy a lécfölött,
hogy ott volt, s hogy megintcsak utólag
tudta meg, s hogy mégis,
micsoda erő lefelé is,
s milyen az, hogy amikor megijedt,
már késő, s hogy a félelem,
mint a villanófény, az öröm meg, ime,
majdnem odáig nyújtózkodik, ahol
megszűnik, ami odaér, s az ember
úgy éli át, hogy emlékezik, ahogy
a tükrözött fény még beesik
a szakadékba, s meleg áramlásban
fölfelé száll az ejtőernyő, ahogy
a tudatalatti is belesajog,
mikor megáll az ész.*

A birodalomban a tilalmas bugyor

Attól pedig, amit elmesélt, amit úgymond kikényszerítettem belőle, természetesen egyáltalán nem lehettem boldog, sőt, nyíltsága, árulásának felelőtlensége inkább megalázott, s bár titkuk elárulása fokozta összetartozásunk pillanatra szóló érzetét, foghatóan itt volt a kezemben, amire annyira vágytam, közéjük akartam furakodni, ki akartam túrni helyéről a másik fiút és kitúrtam, tudni akartam, mit csinál ő, azt reméltem, ebből megtudhatom, mit kell tennem nekem, egyáltalán, mi történik állandóan a hátam mögött! Valójában oly ellenállhatatlanok-e, ahogyan azt sikamlós fecsegésükkel szeretnék elhitetni, ahogyan a lányokról beszéltek egymás között, az mindig hamis maradt, ám elbeszélésének elkeseredettségével és durvaságának nyakamba fuló hevével Maja végül is csupán azt árulhatta el nekem, hogy Kálmán ugyanazon reménytelen hűséggel szereti őt, mégha bizonyos tekintetben bátrabban is, ahogyan én szeretem, ahogyan tekintetemmel én kísérgetem ezt a másik lányt, Liviát, aki éppen így, ezzel az állandósított elutasítással köt magához, mert ő is biztosan csak játszik velem, hogy aztán saját szégyentelen fölényének tudatában tetszelegve elárulhasson valakinek, valakinek, akit nem is úgy szeret, s vadul torkomra törő féltékenységekben elképzeltem, hogy miközben én Majával ilyen jól fekszem itt az ágyon, ő Krisztiánnal fekszik és rólam beszél.

Maja szája, mintha Livia áruló szavait susogta volna Krisztián nyakába.

Csak vigyázzon, mondtam, Kálmánkája hiába sír, ne higgyen neki, s még élveztem is, milyen halk és nyugodt a suttogásom.

Hogy miért, kérdezte ő.

Semmi, mondtam, semmi különös, csak vigyázzon.

De miért.

Ezt viszont én nem fogom elmondani.

Hogy ez nem szép tőlem, mert ő már mindent elmondott nekem.

Csak ne nagyon menjen az erdőbe ma, mondtam.

Hogy miért ne.

Csak annyit mondhatok, mondtam, hogy ne menjen, s jó okom van ezt mondani.

Hogy majd éppen én fogom neki megmondani, mit csináljon és mit ne csináljon, de ezt már nem mondta, kiáltotta és ellökött magától.

Ujjam kicsúszhatott bugyijából, elzsibbadt karom végre kiszabadulhattott testének súlya alól.

Azt csinál persze, amit akar, én figyelmeztetem, mert hogy Kálmán elmondott egyet s mást nekem, amit most nem fogok neki elmondani.

És mindketten gyorsan felültünk, moccanatlanul néztük egymást, ám ugyanakkor mintha a pillantásunkkal kelnénk birokra, szemének gyűlölettől és reszkető felháborodástól telt sötét szikrázása elől nem lehetett kitérnem, nem is akartam, lábunk még összeakadva, felsőtestét felém feszítette görcsbe merevedett dühe, az én testem viszont laza és látszólag nyugodt maradt, mert

az alattomoság lágy fölényével gondoltam legyűrni tekintetét, végre ura vagyok a helyzetnek, így gondoltam, valamit, ami ennyire kinozott, véglegesen leteperhetek benne és magamban, igaz, a legaljasabb árulással, súgta bennem ama kicsire zsugorodott erkölcsi lény, diadalmaskodhatok! és mégis meglepett, bizonyos fokig elbizonytalanított e váratlan helyzetváltoztatás, hisz amit közelségünk fölforrósodott sötétjében el akartam volna árulni neki Kálmánról, amire ilyen hangsúlyosan, alattomosan és ravaszkodva, az abszolút tudás birtokosaként céloztam, szemtől-szembe nem tűnt már elmondhatónak, rémes lett, természetellenes, visszazárult önmagába, abban a pillanatban még magamnak se tudtam volna többé elmondani e józan és közönyös fényű szobában; az imént még az emlékezet egyetlen hanyag villanása a belső beszéd sötétjében, ártatlannak tetsző kép, kikíváncozó, amire azonban nincsenek szavak és gyorsan el kell felejtetni, hasonlatosan ahhoz, ahogyan a testem is megtévesztett abban a helyzetben ott, s ma, mikor az életkor és a tapasztalat magasleséről széttekintve e sorokat írom, nem kis élvezettel emlékezem a testnek és a léleknek e kivételes, akár sorsfordulóként is felfogható korai zűrzavarára, e lelketől megtévesztett, testétől csapdába csalt fiúcskára, ki az imént a kislány karjaiban heverve oly erősen érezte agyába futni, halántékában megdobbanni a vért, s az eseményeknek milyen különös összejátszása, hogy ő éppen a vérzéséről beszél! és a kislány hangjának véres dobánásaitól elsüketülve nem vette észre, nem veszi észre, hogy e folyamat, a másik fölötti hatalmaskodásért, a valódi belső hatalomért és a valódi, belső hatalmak ellen folytatott küzdelem lázas munkája, nem csupán a fejében forrósítja fel, lökte meg így a vért, hanem legalább ily erősen, ha nem erősebben! az ágyékában is megtette a magáét, a kislány öléhez és a saját kifordított tenyeréhez szorulva, bizony megmerevedett, ami megint csak viszszaütal arra a felöltő képre, mondatra, amit végső érvként el akart volna mondani, s amit nem tud elmondani.

Másrészről viszont, mintha Maja se akarta volna igazán, hogy bármit elmondjak.

De mi? Mit mondott neked?

Tilalmas játékaink, Szidónia kalandjainak helyszíne, az erdő pusztá említése elegendő volt ahhoz, hogy figyelmeztetésemnek megfelelő súlya legyen.

Ne, ezt már ne, akárha nem kérdené, hanem ezt kiáltaná, szeme védekezőn és bizalmatlanul szűkült, barna mélyére húzódott a gyűlölet.

A szerelem nem akarja a tudást, szája elnyílt.

Nem is válaszoltam, nehogy az ölemre tévedjen pillantása, a szememmel egyensúlyoztam a szemében, mert hátha látszik is a nadrágomon, amit érzek benne.

Mert azt akartam volna elmondani, ahogyan fekszünk ama lapos, fehér sziklán a fölénk boruló bokrok védelmében és Kálmán megteszi, amit én is szeretnék megtenni, de míg ő nem fogja meg az enyém, nekem nincsen bátorságom az övét megérinteni, s mikor aztán viszonzva mozdulatát, karom keresztezi karját és már fogjuk egymását, amiben az tűnik a legkülönösebbnek, hogy ujjaim nem érzik olyan keménynek az övét, mint amilyen keménynek én a magamét érzem az ő tenyerétől, holott mindkettő egyformán meredtnek látszik, akkor azt mondja Kálmán rekedten, és ezt kellett volna kimondanom, hogy ő egyszer úgyis meg fogja kurni a Maját.

Ezt mondja.

Aztán, hogy időt nyerjek és figyelmét eltereljem szégyenemről, mond-

tam, egyszer biztosan el fogom mondani neki, én is mindent elmondok neki, de nem most, és félttem, észreveszi, milyen vörös lettem a szégyentől.

Bár tudtam, ezt soha, soha nem lehet lesz elmondani.

És nem a becstelenségtől való félelem tartóztatott; csakhogy kitúrhasam a helyéről a másikat, minden becstelenségre képesnek éreztem volna magam.

Ha a mondatot sikerülhetett volna kiszakítanom abból a helyzetből, melyben elhangzott, ha nem tapadt volna rá Kálmán keze, ha nem éreztem volna benne az átforrósodott fehér követ.

De ha Kálmán rejtett szándékát leleplezem előtte, a saját hamisságom válik láthatóvá.

Nem tudtam kiszakítani magam belőle, nem tudtam tőle elszakadni, mivel a mondat tulajdonképpen nem is annyira Majára vonatkozott, mint inkább miránk.

És kettőnket végképp nem lehetett elmondani, érintkezésünk ugyanis nem kapcsolatunk nyitánya, hanem amolyan záró tétele, végeredménye, végállomása volt, azon legszélső pont, ahová két fiú egyáltalán elmerészkedhet abban a birodalomban, ahová a lányoknak nincsen bejárása, sőt, a birodalomban is a tilalmas bugyor, ahol már maguknak a fiúknak sincsen tovább, s Kálmán természetesen, nagyszerűen és pontosan működő érzékeit dicséri, hogy e legvégsőnek nevezhető ponton nemhogy nem rettent el saját legbensőségeiből kívánságaitól: megbizonyosodni, a másik fiú teste is ugyanúgy és ugyanazt érzi-e, ahogyan és amit az övé; hanem a reá olyannyira jellemző vak bátorsággal, éppen a másik fiú megérintésének gesztusát kapcsolta össze ama kielégíthetetlen érzélemmel, amit egy lány iránt táplált magában, így fordítva át e kielégíthetlent a kielégíthetőbe, és viszont, az önmagára vonatkozót abba, ami csupán a másikra vonatkoztatható, s mintha itt és így fordította volna össze e két egymásban forgó, ám kapcsolódni mégsem tudó titkos birodalmat.

Hogy mit csinálna Majával, az inkább csak bocsánatkérés volt azért, amit abban a pillanatban valójában csináltunk.

És nyilvánvaló célzás arra, amit Szidónia megkísérelt vele, és amit ő elmesélt nekem.

Mi se rettenjünk vissza hát, hiszen más, köznapibb történéseinkből tudjuk, hogy a különbözőség iszonyú magányának elviseléséhez, minduntalan azonosságokban keresünk támaszt és fogódzót.

Mint ahogyan a lányoknak is van egy ilyen külön birodalma, ahová csak átlesni lehet, szaglászni, kémkedni határain vagy akár ellenséges ügynökként behatolni oda és fontos részletek tudásának birtokába jutni, ám a legbensőbb szentély, ama titkos bugyor, mégis mindig rejtve marad.

Csak akkor mondhattam volna el neki, persze, ha lány lettem volna, ha lányként leshettem volna ki magamat és a másik fiút, ha egy lány szemével figyelhettem volna meg őket, a lányok tudatlan, hiszékeny szemével; s mert olyannyira szerettem volna lány lenni, akárha egyetlen, vékony, egészen áttetsző hártya választana el attól, hogy lány legyek, helyesebben lány is lehessenek, s elmondhatatlanul mély volt bennem a kívánság, áttörni, áttornászni magam e hártján, mintha azt remélném, hogy átszakítva magam, egy hamisságok és homályok nélküli világ tiszta fényére juthatok ki, valami idillikus tisztásra, következőképpen úgy akartam volna azonosulni akkor vele, úgy akartam volna lánnyá válni, hogy leleplezem és elárulom fiúságomat, mivel azonban nem mondhattam el, nem lehettem a másik birodalom spionja, s ő

nem is akarta, hogy az legyen, hallgatásom és szégyenem lőkött vissza a fiúk közé.

Érzelmi életünk történetének persze nem elhanyagolható részlete, hogy szüleink minden kétségen felül álló megbízhatósága folytán, annak a beláthatatlanul nagy, védett területnek a peremén laktunk, mely Rákosi Mátyás rezidenciája volt.

S ha Majától jövet, nem volt kedvem végigmenni a zárt terület hosszú drótkerítése mellett, ahol oly fenyegetően néma minden, senki nem járt e behajló lomboktól árnyas utcán, mely vágatként szelte ketté az erdőt, ahol a levegő is rezzenetlen, csupán a saját lépteid csikordulásai és nem lehet látni a fegyveres őrköt, ám jól tudtuk, hogy fáktól és bokroktól álcázott vagy földbe ásott leshelyükről ők mindent látnak, vigyáznak, egyetlen mozdulatot se tehetsz, mely elkerülné figyelmüket, periszkópjukkal vagy látszóveikkel elkísérnek, közel hoznak magukhoz, jönnek velem az utcán; és ha netán mégis itt kellett mennem, ha nem az erdőn át mentem haza, hogy lerövidítssem utam, akkor olyan erősen éreztem ezt a figyelmet, helyesebben nem is az ő figyelmüket éreztem, hiszen nem lehetek biztos benne, érezhető-e az ilyesmi, de valamiként a saját figyelmem kettőződött meg általuk, láttam magam, amint gyanútlanul megyek és gyanútlanul nézem, amit lát a szemem, ugyanakkor gyanakvásommal én figyelem velük saját gyanútlanúságba burkolt gyanakvásomat; ez a furcsa érzés kicsit hasonlatos volt ahhoz, mint mikor az iskolában valami eltűnt és az általános gyanakvás szörnyű légkörében hirtelen úgy éreztem, mintha én loptam volna el azt a valamit, én vagyok a tolvaj! itt viszont úgy éreztem a tekintetüktől magam, mintha merénylet lennék vagy önmagát leplezni nem tudó kém, és a megerőltetéstől, a szemléletnek ettől a kényszerű történelmi tornájától minden alkalommal összeborzadt a karomon, a hátamon és a nyakamon a bőr, úgy mentem itt, mint aki egy elkerülhetetlen lövésre vár, ezt a kerítést nem szabadott megközelíteni; községes, kissé már rozsdásodó drótfonat volt, és rettegtem a kutyáktól, még az örök tekinteténél is jobban rettegtem azoktól a kutyáktól.

Am nem csupán mi, gyerekek rettegtünk ezektől a hatalmas testű örkutyáktól, hanem a felnőttek, sőt, a civil kutyák is; például Kálmán különben fölöttébb harcias és erős fekete kutyája, Vitéz, őt se lehetett soha szép szóval kicsábítani az erdőből az útra, s ha spárgát kötve a nyakára, mégis megpróbáltuk kivonszolni, remélve, összeugranak, valami iszonyú, halálos, véres küzdelmet reméltünk, akkor ő a földhöz lapult, gerincén az iszonyattól magasra borzolódozott a szőr, vinnyogott, s hiába téptük, cibáltuk, biztattuk, vonsoztuk, hergeltük, nem sikerült fölkelteni benne semmiféle harci kedvet, miközben azok a hatalmas dögök részvétlenül figyelték az idétlen kísérletet a kerítés mögül.

És ettől, hiába értettem az eszemmel én, hogy mire kellenek ezek a kutyák, az egész védett terület olyan lett, mint félelmeim eleven magja, centruma.

Pedig a kerítésen túl érintetlen erdő, békésen néma tölgyfaerdő, látszólag éppen úgy, miként az úttest másik oldalán az igazi, a szabad erdő, a mi erdőnk, látszólag épp olyan, amilyennek egy erdőnek lennie illik: leszáradt, letört ágak, széltől tépett lombkoronák a fehér és sárga fagyöngyök bokrétaival, kidőlt törzsek, a köves talajból napvilágra szakadt gyökér, taplógombák korhadásban tenyésző, immár kövületté szikkadt hatalmas ajkai, mélyen sötétlő odvak, fénylő mohapárnák, az egészséges vénék borzas csoportjainak védelmében felserdülő, hajlékony tölgyshangok, gyengéd csemeték,

a százados puhaságban rétegződő avar alól kiperdülő zsúrlók, páfrányok, a lombok résein átható fény meleg foltjain a rövideltű zöld aljnövényzet, az odvas keltike szellőtől is libbenő lila taréjai, a szagos gyöngyike kék fűrtjei, a mérges bürök magason hintáztatott fehér ernyői, csipkésen szétnyílt tányérai, a perje sárgás kalásza és a kékeszöld, vad tarack, nedvesebb mélyedésekben a fényeslevelű gólyahír, kövek árnyékában a zsirosan zöld ciklámen, mely itt soha nem bontotta ki virágát, napfényes foltokon a bolyhos számócalevelek tenyészete és a salamonpecsét vastag szárán, a visszahajló, bordázott levelek közül kibólintó fehér virágocskák harangjai, no és a tölgyes nagy bokrai, a galagonya, melynek ha van elegendő helye, maga is fává gömbölyödik, a szívós kecskerágó és főleg az áthatolhatatlanul tüskés sűrűségében burjánzó, indázó, ősre kellemesen fanyar gyümölcsöt érlelő hamvas szeder, és mégis! a gyakorlottabb tekintet azonnal észrevette, hogy amott, az utca túlfelén, a drótkerítés mögött, nem ugyanazon erdő folytatódik, ott ugyanis nem voltak kifordult, ledőlő törzsek, és a letépett, hullott ágakat gondos kezek távolították el, tán alkonyat után, mikor az ég áttetsző derengésében még látni lehet egy kicsit, vagy hajnalban, titokban, mert soha, senkit nem látunk dolgozni itt, egyáltalán, soha, egyetlen emberi alak! ritkítva, lazábban nőttek a bokrok, s mivel ősszel nem hullott oly bőségesen a száraz levél, magasabbra, nagyobb foltokban nőhetett a fű is, olyan ápolt erdő volt hát, melynek az avatatlan szemlélőben a gondozatlanság látszatát kell keltenie, tulajdonképpen soha nem értettem meg, hogy miért, hiszen a kerítés közvetlen közelében a megtevesztésre törekvő ügyeskedés mégis lelepleződött, itt ugyanis, egy hozzávetőlegesen két méternyi sávban, minden élő növényt kipusztítottak, fehér, tiszta homokkal szórták fel a talajt, a homok felületén pedig minden reggel látni lehetett ama titkos kezek alattomos munkájának nyomát, a gereblye fogainak nyomát, és ezen a homokkal felszórt sávon közlekedtek a kutyák.

Ha az Istenhegyi útról befordultam az Adonis útra, hogy elinduljak föl-felé az enyhe emelkedőn, hiába mentem a másik oldalon és hiába figyeltem meredten a néma bokrokat a kerítés mögött, lássam, mikor? nesztelenül és észrevétlenül jelentek meg, mindig csak egyetlen kutya, tudtam, őket is ugyanúgy váltják, miként a láthatatlan öröket; hatalmas, jóltáplált jószágok voltak, német juhászkutyák, feketén foltozott, zsemleszínű, olykor szürkés szőr, lompos, fölhegyesedő farok, csúcsosan előremeredő pofájukban okos és jószágosnak tetsző melegbarna szemek, hegyesen fölálló, minden hangra végtelenül érzékenyen rezdülő fül, csaknem mindig tátott száj, melyből húsos, az állandó lihegésben föl-le csúszkoráló, vörösen fényes, érdes nyelv lóg ki hosszán és látni engedi az agyarszerűen erős hátsó fogak fehér ormait; nem tettek mást, jöttek velem, ha lépteimet felgyorsítottam, akkor gyorsabban, ha lelassítottam, akkor lassítottak, természetesen nem keltve semmiféle zajt, a homokba süppedtek súlyos tappancsaik, azzal viszont régóta nem kísérleteztem többé, hogy megálljak, mert ha megálltam, akkor megálltak, nyitott pofájukkal fordultak felém, néztek, tán a szemük, a pillantásuk volt a legiszonytatóbb, valamiként felajzott, mégis teljesen részvétlen, szép golyó, ugyanakkor látni lehetett, amint vastag bundájuk alatt ugrásra feszül az izom, de nemhogy hangot nem adtak ki magukból, se ugatást, se mordulást, a lihegésük se gyorsult; Kálmán tudta meg a Pistitől, mert a Pisti, aki a zárt terület másik oldalán, lenn, a Lóránt-utcai sorompónál teljesített őrszolgálatot és nem csak elbeszélgetett néha vele, hanem ő adta azokat a papírszipkás orosz cigarettákat is, amit ők a nagyszünetben közösen szívtak el

a végében, egyszóval a Pistitől lehetett tudni, hogy ilyenkor a legveszélyesebbek, egyáltalán nem szabad megállni, nem szabad figyelni őket, és hiába vannak minden eshetőségre kitanítva, sőt, minél szigorúbban idomítják őket, mondják az idomárok, annál kiszámíthatatlanabbá válik az idegrendszerük, mindent tudnak és értenek és közben teljesen idegroncok, mesélte Kálmán, maguk az idomárok is félnek, meg annyira acélosak az izmaik, így mondta, acélosak, hogy az ilyen nem túl magas kerítést helyből átugorják, ezért nincsen szögesdrót a kerítés fölött, állítólag az idomárok követelték ki a parancsnokságtól a szögesdrótok eltávolítását, nehogy a farkuk beakadjon, a parancsnok nem akart volna belemenni, mert akkor nem lenne szabályos a kerítés és a Rákosi elvtárs személyes utasítással engedte volna meg nekik, mert rettenetesen értékes egy ilyen kutya, de a területen belül is pórázon vezetik őket, nem lehet barátkozni velük, ételt vagy cukrot egyáltalán nem fogadnak el senkitől, meg se szagolják, mintha levegő lennél, nem lennél, ha például valaki megpróbálná felhergelni őket, mondjuk rúgja a kerítést, amitől minden normális kutya őrjöng, akkor ők csak fölhúzzák szépen az ínyüket, hogy minden fogat jól lehessen látni, ez a figyelmeztetés, arra vannak betanítva, hogy fölöslegesen ne hergelődjének, ha viszont elkövetnek valami hibát, akkor szörnyen megverik őket, szíjjal és bottal, de ha nem csinálsz mást, csak nézel a szemükbe, nem mozdulsz, akkor nem tudják, hogy most mi van, és ilyenkor jön elő, hogy tisztára idegroncok, hiába verik őket a fölösleges ugrásokért, nem tudnak uralkodni magukon, ugranak, hátulról kapják el az ember fejét, a tarkót; így kísérték, helyesebben az első közös lépések után olybá vált, mintha én kísérném őket, egy lépésnyivel előttem ügettek homokos járásukon, az emelkedő tetején aztán hirtelen megtört s a kerítés is követte az útnak e kanyarulatát, hosszú, egyenes szakasz következett, felcsapott farokkal vezettek, és ha rendesen viselkedtem, nem siettem, nem maradtam el, avagy a félelem nem ösztönzött futásra, ami végképp nem bizonyulhatott megoldásnak, hiszen az útkanyar utáni egyenes szakaszon, mintegy háromszáz méternyit kellett volna rohannom éktelenül öblös ugatásuktól kísérve, minden szégyenem és megalázottságom, gyűlöletem és lázadási ingerem ellenére én alkalmazkodtam hát igényeikhez, nem álltam meg, nem futottam, nem siettem és nem maradtam el, még arra is ügyeltem, ne lélegezzek túl hangosan, s amennyiben sikerült visszafojtanom minden rendellenesnek tekinthető mozdulatomat és érzelmemet, amiként ők is fékeztek idegességüket és a kölcsönös gyanakvás feszültsége valamelyest állandósodott, akkor egy idő után kifinomodott a kapcsolat közöttünk, nem volt már annyira fenyegető, teljesítettem kötelességemet és a kutya csaknem közömbössé válva irántam, szintén kötelességet teljesített; ha azonban Majától jövet nem volt kedvem vagy elegendő belső készültségem ehhez a játékhoz, mert persze játék volt ez is, kísérlet, az önuralom és a függés, az önfegyelem és a függetlenség határain való nem egészen veszélytelen billegés, amolyan politikai gimnasztika, akkor a rövidebb és nem egy szempontból kellemesebb utat választva, ama három magas fenyőnél, melyeket Szidónia is tájékozási pontként említett a kalauznak, befordulhattam az erdei ösvényre, s a bokrok álcája mögül pillantva hátra, némi elégtétellel figyelhettem a szolgálatos kutyát, amint értetlenül és csalódottan bámul utánam, az erdő azonnal eltűntetett, mégha tudtam is, hogy az örök látcsöve ide is elkísér, meredeken emelkedett az ösvény, s olykor alkonyat után is inkább ezt az utat választottam, annak ellenére, hogy itt mintha még sötétebb, ne mondjam, még sejtelmesebb veszélyek leselked-

tek volna rám, ám e veszélyeket mégis szabadabban, önkényesebben lehetett kezelni, mint azokat a rohadt kutyákat.

Akkoriban még valóban erdő volt, tán az utolsó összefüggő zöld folt a várost szegélyező dombok és hegyek térképén, az utolsó emlékeztető a talajnak és a növényzetnek azon természetes és eredeti együttesére, amit terjeszkedésének történetével a város lassan felélt, megváltoztatott, magába emésztett, s mára itt is többszintes társasházak állnak, néhány magányos facsoport maradt az erdőből, közömbös kerti díszek.

Nem sajnálom, semmivel nem állok bensőségebb viszonyban, mint a pusztulással, a saját pusztulásom írója vagyok, s ha most az erdő pusztulását szavaimmal nyilvánossá teszem, akkor is a saját pusztulásom történetéről beszélek, még egyszer, utoljára, s bevallom, nem minden megindultság nélkül pillantva vissza a gyerekkor végtelennek érzett, s mennyire véges? idejére, arra az időre, melyben tán semmi nem tűnik változtathatatlanabbnak, mint egy terebélyes fa gazdagon rovátkolt kérge, a gyökér különös hajlása, a megérezett erő, amivel a fa a talajhoz alkalmazkodik, mégis megkapaszkodik; s ilyenképpen a gyermeki szemléletnek nincsen is hathatósabb biztosítéka, támasza, mint maga a természet, melyben minden a pusztulás ellen szól, maga a pusztulás is az állandóságról, személytelenségről és folytonosságról beszél.

Ám senkit nem óhajtának az önkényes gyermeki érzékelés és a természet önkéntelen életének összefüggéseire vonatkozó, fölöttébb szubtilis gondolataimmal fárasztani, hiszen úgy igaz, hogy a természet a mi legnagyobb tanítómesterünk, de csak a bölcseket! az ostobákat soha nem tanítja, menjünk hát inkább tovább azon az elhagyott ösvényen, mely a tisztásra visz, s közben vegyük szemügyre, miként megy ő, ki talpának legmélyebb tudásával ismeri itt a talajnak minden kis hajlását, a követ, mely a következő pillanatban majd cipője orrába akadna, s ez ott egy nyújtottabb lépésre készíti, a homály sűrűségét, arcán a kóbor szellőcskék irányát, s ingerlékeny orrával, ha valaki más is elment előtte már az ösvényen, hogy nő avagy férfi volt-e az illető, s csupán a füle téveszti meg olykor, zördülést hall, reccsenést, csikordulást, tompa puffanást vagy valami köhintéshez hasonlót, megáll, s hogy tovább mehessen, félelmén kell a szemének átlépnie, ijesztő sejtelmeken, olykor valóságosan is mozdulni látszó árnyakon, óvó figyelmeztetéseken, rémes történeteken kell átlépnie.

Aztán a tisztás magasra nőtt fűvébe vész az ösvény, meztelen lábára harmat kenődik, itt kis suhogások kísérik, fölötte derengőn világos még a nyári ég, de rajta kívül, mintha semmi nem moccanna, és ez elég valószínűtlennek tűnik, denevér röppen el némán, visszakörözz, mignem a tisztás felső peremén ismét belép a fák közé, ahol folytatódik, ám kétfelé ágazik az ösvény, mehetne fölfelé, tovább.

A hegy tetején lakatlan út határolja az erdőt, s onnan csupán néhány lépéssnyire van a Felhő utca, ahol egy kicsi, sárgára festett házban, szemben a sötét iskolával, a Hédi lakik, és a Hűvös néni ilyenkor húzza össze a függönyöket az ablakon, hogy felgyújthassák a villanyt.

Hédi ablakából viszont Livia ablakára látni.

A másik ösvényen mentem.

És bármily későn érkeztem haza, senki nem kérdezte, hol maradtam el.

Ritkult az erdő, innen már látni lehetett Csuzdiék házának könnyed oromvonalát, a tornácon égett a villany és gyenge fénye hosszú, sápadt foltokat, csikokat vetített az erdő sötétjébe, ami barátságos volt, megnyugtató, ugyan-

akkor mondott valamit házuk vonzó magányáról is, s ha itt mentem haza, akkor majdnem teljesen biztos lehettem benne, hogy Kálmánt még kinn találom.

Még messzi jártam, de fekete kutyája már felvakkantott a csendben.

Egy téglalap alakú irtás közepén állt a ház, fölötte kukoricás, alatta nagy gyümölcsöskert, ők tanyának mondták, tekintélyes küllemű, ősrégi, favázás épület, melynek egyszerű homlokzatát az egykori sváb szőlősgazdák építkezési szokása szerint, a csúcsos oromzat védelmében magasan előreugró fatornác ékítette, alatta súlyos, kétszárnyú ajtó nyílt le a borospincébe, és a hosszú épülettel szemben, a tágas és mégis meghitt, téglával kövezett udvar túlsó oldalán, egy hasonló, bár valamivel alacsonyabb favázás épület, mely istállónak, kocsiszínnek és az ólaknak szolgált, az udvart egyszerű sövény kerítette, közepén terebélyes díófa, s odább keményre, tömörre rakott szénaboglya; mindez ma egyenesen hihetetlennek tűnhet, ám akkoriban a Svábhegy köves és agyagos lejtőin még álltak, és mindentől elszakadva éltek a saját pusztulásukat ezek a parasztudvarok.

Kutyája lustán jött elé a sövényig, nem ugatott, nem rontott rám, mint máskor, szórakozottan bámulva maga elé, olykor lomposan csapva egyet a farkával, bevárt, s mintha jelezni óhajtaná, hogy valami szokatlan történik, megfontolt ballagással vezetett át az udvaron.

Itt melegebb volt, a nap melegét lehették vissza a kövek, a sűrű sövény nem engedte át az erdő esti hűvösét.

Akkor még volt egy lovuk, disznóik, két tehenük, csirkék és libáik, a szénapadlás fölé emelt ducban gerlek burukkoltak, az eresz alatti fészekből, egymást váltva, zuhanórepülésben húzott ki egy fecskepár, míg az egyik kifelé röpült, a másik visszatért; az udvar ilyenkor, alkonyattájt, telve volt az éjszakára készülő állatok nyugalmat kereső zajával, és a megszorult melegben erősen szaglott a vizelet, az ürülék, a rohadva érlelődő trágya.

Meglepetten követtem a kutyát, furcsa volt a kékes alkonyatban a petróleumlámpa sárga fénye; Kálmán az ól nyitott ajtajában állt odalenn, s valamit figyelt, amit a magasra emelt lámpa a sötétben megvilágított.

Homlokát a szemöldökfának támasztotta, jöttömrre se moccant.

A lámpa üvege alatt fellobbant, felfüstölgött a láng, sárga nyelvének fénye végignyalt meztelen karján, hátán, nyakán.

Ő ha megjött az iskolából, már tavasszal lerúgta cipőjét, ledobta nadrágját, ingét, és egészen késő őszig ebben az egyetlen szál klottgatyában mászkált, s amint megfigyeltem, ebben is aludt.

Az ól belsejéből mélyülő, majd sívításba ívelő, hirtelen megakadó és némi szünet után ismét kiöblösödő hörgést lehetett hallani.

De ő mégse volt nevetséges a fekete gatyájában, erős combjai, izmos fenéke teljesen kitöltötte, s a mosásoktól kissé elszürkült, fellazult anyag, ráncaival tökéletesen idomult nagy testének és lehetséges mozdulatainak igényeihez, hasára feszült, külön kis bugyort képezett az ágyékán, azonosult vele, akárha bőr lenne, mezítelenné tette.

A kutya lustán megállt az ól előtt, meglengette farkát, aztán mintha meggondolná magát, inkább mégis Kálmán mögé került, ott leült a hátsó lábaira és ugyanabban a pillanatban idegesen ásított egyet.

Ebben a többiekől elrekesztett sötét kutricában egy hatalmas koca hevert az oldalán, Kálmán oly magasra tartotta a lámpát, hogy a fény megtört az ajtó keretén, s így én az első pillanatban inkább csak megduzzadt, a

csatakos padlaton szétterülő emlőit és felénk fordított farát láttam, homályból jött a hang.

Meg akartam kérdezni, mi van, de aztán mégse kérdeztem.

Bizonyos kérdéseket fölösleges volt feltenni neki, úgyse válaszolt, mintha a hallgatag ténykedést többre becsülné a magyarázkodásnál, a válasznak a helyzetből kellett kiderülnie.

Már régóta itt állhatott, bizonyára ezért támasztotta homlokát a gerendára, mozdulatlanul bámult az ólba, majdhogy részvétlenül, csakhogy én ismertem őt annyira, hogy tudjam, ez nála a pattanásig, sőt robbanásig sűrűsödött feszültség jele.

S amint ott álltam mellette, és én is néztem, amit ő nézett, lassan kibontakozott a homályból a disznó nyitott pofája, a szeme, hallgattuk hörgését, lélegzetének váratlan elakadásait, táguló és szűkülő orra sípolását, ami visszafaftott sivitásba élesedett, miközben mintha föl akarna valahogyan állni, de kaszáló, rövid lábai nem találnák a talajt, s valami sokkal súlyosabb erő marasztalná, szétomló testén tehetetlenül reszketett, szinte vibrált a zsíron a vastag bőr, az ellentétes késztetésektől hullámozott, rángott az izomzat, ő meg hirtelen felém lökte a lámpát, anélkül, hogy rám pillantana, fogjam, és bemászott az ólba.

Igyekeztem jól tartani, forró volt az üveg, s ha a kanóc meglötytyent a petróleumban, akkor füstölögni kezdett, elfeketült a fény.

Egy kicsit félhetett, mert mindenre készen az ól falához tapadt, várt.

Tán attól félt, hogy a disznó dühös lesz és megharapja.

Aztán egyik kezével megragadta a disznó fejét a füle tövénél, vakargatta, csillapította egy kicsit, s az állat valóban dühödten röffent föl, ám ugyanakkor, ravasz módon, mintegy a padlóhoz is nyomta a fejét, hogy közben a másik kezével megtapogassa, és nem is nagyon finoman megnyomkodja az állat tornyos hasát, belappadt horpaszát, amitől az várakozásteljesen elhallgatott.

És akkor még egy különös mozdulatot tett, azidáig nem is vettem észre, hogy a sötéten ráncolt, összerándult végbélnyílás alatt, milyen hatalmasra nyílt szeméremrése, akár több, rétegesen egymásra forduló rózsás ajak, duzzadtan, tisztán, feszesen, selymesen, síkosan fordult ki teste belsejéből ürüléktől és vizelettől lucskos és mocskos farára, s Kálmán ennek az elevenen égő völgykatlannak a mélyén húzta végig óvatosan az ujját, amitől az állat fara legalább oly érzékenyen rándult össze, amilyen érzékenyen ő érintette meg, akkor azonban gyorsan kihátrált, s azt az ujját önkéntelen mozdulattal a combjába törülte.

Az állat, mintha bennünket nézett volna.

Kálmán türelmetlenül vette el tőlem a lámpát; visszatűnt a homályba a disznó figyelő szeme, néhány pillanatig csendben maradt, s csak a szomszédos kutricában forgolódo állatok nyugtalan röffenéseit, dobogását lehetett hallani, és ő ismét az ajtó szálkás gerendájára hajtotta homlokát.

Már egy órája, legalább egy órája elment a víz, mondta.

Butaság lett volna megkérdezni, milyen víz.

És hogy itt hagyták, hogy itt hagyták őt, mondta, de olyan erővel tört ki belőle a hang, hogy kezében megreszketett a lámpa, üvege a gerendához koccant, panaszosan és kétségbeesetten felsírt, teste azonban feszes maradt, a feszültség nem engedte ki a sírást, nyelni akart és felcsuklott, itt hagyták, ismételte harmadszorra is, pedig tudták, tudták, és mégis itt hagyták, a rohadtak.

A csúszós padlaton rándult az állat fara, feje ugyanakkor hátracsuklott, csúszott, mert hatalmasra tátotta pofáját, mintha némán levegőért küzdene, és rettenetes volt hallani, hogy nem jön hang a görcsből.

Valami történt benne, aminek vége szakadni.

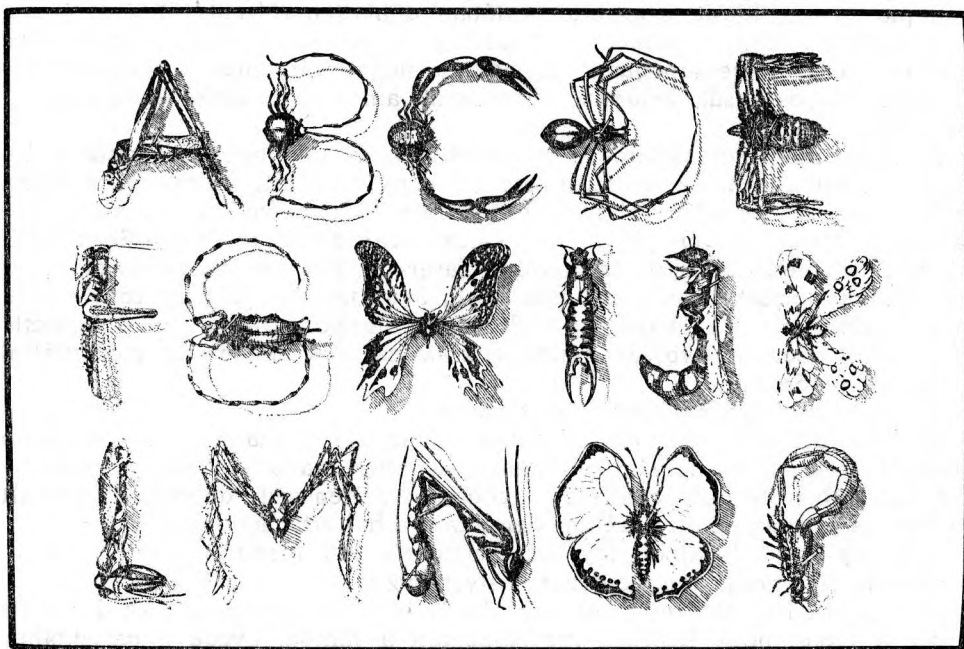
Fel kell mennie az apjáért.

Kálmán édesapja, és a két, nálánál jóval idősebb bátyja pék volt fenn a hegyen, régen az övék volt az egész pékség, ami miatt ő éppen úgy osztályidegennek számított, mint Krisztián is; mindig délután mentek el bedagasz-tani, a kemencéket fölfűteni és csak hajnalban jöttek vissza, mikor a kenyereket már elszállították, és az édesanyja is mindig elment hazulról, miután a két tehenet behajtották és megfejt, mert ő lenn a János-kórházban takarított éjjel.

Szabadok voltunk, tőlem senki nem kérdezte, hol mászkálok, őt viszont minden este magára hagyták.

A kutya a farkát csapdosta és halkán felnyűszítette a lábunknál.

Ő pedig ismét a kezembe nyomta a lámpát, még tévovázott, s ezért azt hittem, sarkon fordul, hogy mégis segítségért rohanjon, ami azt jelentette volna, hogy engem itt hagy, tehetetlenül és kiszolgáltatva ennek a szörnyűségnek, tán maga se tudta; szerettem volna mondani, hogy ne, inkább én megyek, vagy elmenni, csakhogy a disznó oly némán csúszkált előttünk, hogy inkább bemászott.

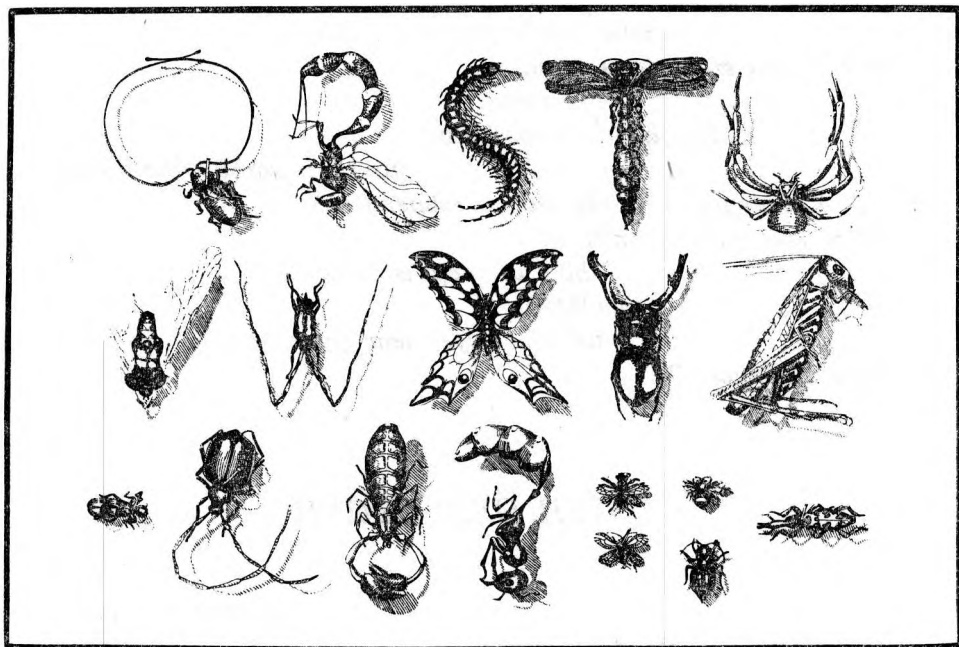
Föld-seb

Mostanában újra
 eszembejut
az a szörnyű föld-seb. A meredek hegyoldal
 alján ijesztett meg; a legutolsó pillanatban
 kapaszkodtam bele
 egy bükkfa
 könyöklő gyökerébe.
Mély kráter, lent sötét, nyálas víz,
 repedező oldalán
 bozót, csalán.
 Nem lehet belőle kimászni: az úzás
csak meghosszabbította volna
 kinjaimat.
 Csapkodás körbe-körbe,
 mint a pohárba bukott légy.
A hínár meg a békák meg se rebbennének,
mikor utoljára kiáltanék föl
 abból a hideg, iszapos,
 végbélszerű
 lukból. Ugye, nem így akarsz
megölni, istenem?

Isten őszi szava

 Istenem, öregszem,
 egyre halandóbb leszek,
nemsokára megosztozik rajtam a természet
 meg az örökkévalóság,
minden dallam temetési zene
 az én kiszáradt kertemnek:
 tegnap fényben zümmögtek
 levelei,

méhekkal táncoltak a sárga és lila virágok,
a tű égre készült
kiegyenesített pengéivel.
Ma minden bogyós fürt
összeaszalódott,
fekete vénasszony-kéz.
A nyáriorgona bokra zörögve levetkőzik,
mikor végre
megérteném már
a te nyelvemet.

Téli bárány

4

Probst úgy gondolta, ha visszaviszi a tehenet Kincses ügyvédhez, kerül egyben a hegy felé, Mess komaékhoz. A komaasszony állítólag olvasta a levelet, amit szépszájú Félix írt Németországból. A levélben Franz is meg van említve, Probstnak ezt mondták. De vasárnap nem ért rá levinni a tehenet a városba. Arra meg nem volt türelme, hogy még egy hetet várjon. Egy alkonyodóban levő nap elment az Ignác-malomba. Vroni vállalta, hogy helyettesíti az esti etetésben a gyerekekkel. Probst félt Ignácnétól, nem volt bizonyos, ha van is, megmutatják neki a levelet. Félix múlt ősszel tűnt el egyik napról a másikra. Ignácné visszavárta egy darabig. Aztán rájött, hogy ittmaradt örlőlegény nélkül. Téltre nem lesz, aki Félix helyébe álljon. Haragudott nagyon, Ilonon kárpálta le egész nap a dühét. De kimutatta csúf száját bárkinek, aki csak érdeklődött Félixről. Szegény eszetlenje, mondta akkor Probst is, ezen töprengett most, ahogy haladt a rétek közt kígyózó ösvényen – nekivágni mindenszentekkor a világnak, a legrosszabbkor esőnek, sárnak, hidegnek, azt se tudja, merre, hova. Mondták, Franztól kapott előtte levelet, amit Félix dugdosott is. Nyilván ő hívta benne maga után. De hát Franz is gondol egyet, s meg se ismeri, aki távolból még kedves volt neki. Ezt Probst maga előtt se mondta volna ki hangosan, lelke legmélyén azonban gondolta. Ők nemigen kaptak Franztól hírt. Tavaly egy képes levelezőlapot, mindössze annyi rajta: „Szívélyes üdvözet a Teutoburgi erdőből, Franz” – alatta még: „Ismeretlenül, Arno W.” Nézegették a lapot. – Ki ez az Arno? – kérdezte a temetés óta egyre reszketegbé váló hangján az öreg Probst. – Honnan tudhatnánk –vonta a vállát Rézi, aki a posta hírére azért fölszaladt. – Talán megnősült – tűnődött a lapot forgatva Vroni. – Ezt én férfinévnek gondolom – mondta Probst –, akkor is, ha sohase hallottam. – Olyan nyugodtan, szinte közömbösen beszélték mindezt, Probst beleborzongott, ahogy most eszébe jutott. Ilyen hamar válnék idegenné valaki az embernek? De hát nem, hiszen amióta erről a Félix-féle levélről tud, egyéb sincs benne, csak nyugtalanság. Nyújtotta lépését a szürkületet lombjukkal hizlaló nyárfák alatt, a patak medre mentén. A malomban csak Ilont találta. Ignácné a tejet talyigázta föl a pusztára, ahol a svájci ház újabban átvette tőle. Így könnyebb volt neki, nem kellett a faluig tolnia. A pusztá feleúton volt, elfáradt, mire a dombra fölkapaszkodott. Probst hallotta is a talyiganyikorgást távolodni a szurdikban.

– Azért jöttem, Ilon, igaz-e, hogy kaptatok levelet – kezdte Probst. Ilon a malom ajtajában állt, épp vacsorázott. Kezében szilke, abból ette a tejbe aprított kenyert. Mögüle kihallatszott a malom működése, a ház mellől a malomkerék lapátjáról a víz suhogása. – Gyűjön bentebb – mondta Ilona. Lámpást gyújtott a malomban, letette az ajtó mellett levő asztalra. – Sötétben ettél – szólalt meg körültekintve Probst. Amint a fény köre tágult a ma-

lomban, Probst észrevette, hogy az asztal közvetlen közelében vékony, puha vízipatkány két mellső lábával a gabonás melence peremébe fogódzva csön-desen szemelgetett. A patkány csak kelletlenül tűnt el a malom homályában. – Nem félsz tőlük lány létedre? – kérdezte Probst. Ilon közben lement a malom alsó részébe s valamit a markában összefogva tért vissza. – Anyám iszonyodik – mondta –, én nem félek. Megszoktam őket. – Letette az asztalra, amit odalentről hozott. – Csak így, darabjai vannak meg. Anyám mérgében összetépte a levelet. – A malom zakatolt, a szijak surrogtak, a sziták csapódtak. A lisztpor láthatatlanul gomolygott. – Menjünk át a szobába – fogta meg Ilon a lámpát. Tessékelte Probstot a malomból közvetlenül a szobába nyíló ajtón.

A szobai asztalnál megpróbálták egymáshoz illeszteni Félix levelének meglevő részeit. Ilon az alsómalomban dugdosta őket, anyja oda nem szeretett lemenni. Csak titokban merte rakosgatni s betűzgetni, ha maga volt a malomban. Egyik-másik szeletkéje hiányzott, Ilon ejtegethette el a lenti sötétben, s vagy nem találta vagy észre se vette, hogy elejtette. De azért még ki lehetett következtetni a mondatok értelmét. Félix azt írta, napokig nem találta Franzot, amikor megérkezett. A levelet nem merte magával vinni, abban volt pedig a cím, amit ő mégsem tudott fejben megjegyezni. Járkált az irdatlan városban, Berlin akkora, sokkal nagyobb valamennyi városnál, amikből Félix, igaz, ugyancsak keveset látott. Mert iparkodott mindenünnen továbbjutni, minél előbb kimenni onnan, ahol épp volt. Nappal meg-megszólított embereket, de azok furcsán néztek rá. Habár Félix igyekezett legalább úgy beszélni németül, ahogyan otthon inasiskolai tanárai beszéltek, s ahogyan az apatini értelmiség ifjúságától, főképpen az iparos kislányoktól hallotta.

Probst csodálkozott, hogyan tudott Félix napokon át ögyelegni, éjszaka a pályaudvaron aludni. Igaz, aztán előkerült Franz, s szerzett rendes lakást neki. Franz úgy gondolta, be kell mennie Félixnek az SS-be. Ott vár rá igazi jövő. Franz jó szabású fekete egyenruhában járt, mellén kitüntetés, sapkáján ezüst halálfej. Megférőfiasodott, nyurga volt, magas, szőke haját egészben hátrafésűlte, nyugtalan, erős tekintet a kék szemében. Félix nem merte neki megmondani, hogy már nincsen annyira kedve egyenruhás állományba kerülni. Nem is vették be. Haja színétől, szlávos szemétől eltekintettek volna, de a testméretében volt végül kicsi hiány. Franz azt ajánlotta, próbálkozzanak a tengeralttjáróknál, oda könnyebb bejutni. Félixnek akkor már színt kellett vallania. Franz nagyon megharagudott. Annyit azonban még segített, hogy Félix bekerüljön egy gyárba s legyen állandó munkája. Félix nem szeretett ebben a gyárban lenni, nem szerette a város örökké füstös, ködpermetes téli napjait sem. „Most hálistennek – írta levele végén, ez egészben maradt –, hamarosan elutazhatok vidékre. Itt egy idősebb kamerád, igazi német szakmunkás, írt haza a hozzátartozóinak, nem tudnának-e ott valamit nekem. Mivel a molnárkodás a szakmám s itt legföljebb segédmunkát végzek. Megjött a válasz, hogy az ő falujuk egyik malmában bármikor kezdhetek. Úgyhogy elsejével be is állok. Igaz, egy darabig csak próbaidőre, ezt kötötte ki közben a tulajdonos, de maguk tudják, hogy nem félek a malomtól s értem a szakmámat. Azt mondja ez az illető itt, az ismerősöm, gyönyörű völgyek vannak azon a vidéken, sokat süt a nap, szellők fújnak, s ő emlékszik, a malom, ahova belépek, közvetlenül egy erdő aljában van. A lejtőkön sok a szőlő, gyümölcsös, vidám népek, egyszóval akár odahaza maguknál. Csak a Duna hiányzik, de lesz ott is folyó, az a neve, hogy Neckar vagy hasonló.”

Probst inkább beleélte magát Félix sorsába, mint öccsébe. Ezt vette észre.

Végig azon töprengett, akkor mire volt jó Félixnek ez az egész elmenés, ha most az boldogítja, hogy hasonló vidéken, mint az itteni egy malomban rángathatja ide-oda a zsákokat, ütögetheti a szuvas fakanalizációt, ha úgy érzi, valahol nagyon gyülemlik a liszt s gombóc keletkezik. Itt ez az Ilon, vékony csontú, de kemény testű, igazán szép, sudár lány, szorgalmas, kezes, csöndes. Most ő végez mindent a malomban, csoda, hogy győzi erővel s hozzáértéssel. Hol akad manapság még ilyen fehércseléd? Egyedüli lány, tizenhét éves ha múlt, özvegy Ignáczné, ha akarná, se hagyhatná másra a malmát. S hogy Félix a maga szemérmes bókászásával tette a szépet Ilonnak, azt az egész környék tudta. Ignáczné is kedvelte Félixet, ha nem mutatta is ki soha neki. Legutóbb ennek az örlőembernek, meséli Ilon, ennek a sokacnak, folyton Félix takarosságával példálózott. Míg a sokac egy szép nap odébb nem állt, s főlsegődött a Dunára, az egyik famalomra.

Hazafelé sajdlott bele igazán Probstba öccse, Franz képe. Fájt neki, hogy a fiú a sikerei után, dicsekvésből se ad életjelet. Probst, ahogy ájtött a malomudvaron, hallotta Ignácznét pörölni a jószágaival a sötét istállóban. Nem köszönt be neki. Az asszony bizonyosan csodálkozott volna, mit keres ilyen este itt. Probst sose örletett nála, ő két malommal följebb járt. Az Ignácz-malom az öreg Ignácz életében sem volt valami forgalmas. Ha megszerezték is időről időre a gazdákat, valamiképp nem tudták megtartani őket. Pedig mindenki mondogatta, Ignácz nem végez rossz munkát. Ignácz Márton jövevény volt, de hát annyi jövevény volt a környéken, magyar volt, de hát annyi volt a magyar. Ignácz úgy beszélt svábul, mint akárki más. Barátságos ember volt, ahogy ezzel az akkor gyereklány Ilonnal be-bejött a faluba, beült a Scheurer-kocsmába, ki az udvarra, szembe a kuglipályával, s nézte, hogy döntögetik a falubeliek a bábukat, csöndesen mosolygott, s fél karjával átölelte a térdéhez támaszkodó kislányt, mindenkinek volt egy-egy derűsen odavetett szava. A munkáig, úgy látszott, mégse terjed a bizalom. S Ilonnal is, ahogy nőtt, ugyanígy volt. Az iskolában még szerették, de onnan kikerülve a fiúk már nem úgy bántak vele. Ilon később nem is igen járt be a faluba. Amikor egyik télen Ignácz alatt beszakadt a Duna jege, amint gyalogszerrel jött volna vissza rajta a szigetről, s még látták is, hogyan kapálódzik s ottmarad, Ignáczék mégjobban visszahúzódtak elhanyagolt, öreg malmukba. A falu akkor megrendült, kivált, hogy olvadáskor széjjelfutott a hír, Ignáczot lentebb ki tudták szedni a jégkása alól, valamin fönnakadhatott a télen. Tisztességgel el is temették. A fél falu kint állt a temetőben, senki nem tudta elképzelni, hogyan nézhet ki egy heteken át Duna-vízben lebegő Ignácz malmos a koporsójában, honnan lehet tudni, egyáltalán ő az a megmaradt valami, s hogy-hogy nem ették meg ennyi idő alatt a halak. De Ignáczné annyira siratta, olyan keservesen jajveszékelt, hogy nem lehetett kételkedni, Ignácz Mártont kaparják be a halottvivők a sirba.

Probst az anyja tetemének virrasztása óta nem forgolódott olyan álmatlanul a fekhelyén, mint ezen az éjszakán. Úgy érezte, az ablakon át, az éjszaka egyre világosabb lesz. Neszeket hallott, egyszer ki is ment. Bizonyos volt, valamelyik jószág elszabadult s most tapossa a többi. Már este a malomból hazafelé jövet a bujkáló tavaszi hold erős fényében haladt. Akkor minduntalan úgy tetszett neki, valaki szembejön vele. De senkivel se találkozott a faluig. A Scheurer-kocsmá ajtaja előtt megállt, megpróbálta a kiverődő hangokból kitalálni, kik ülnek odabent. Bemenne, gondolta, egy-két szót mégis beszéljen Rézivel meg a sógorával, elmondja nekik, mit írt a szépszájú

Félix Németországból. Mióta a sógoráék fölíratkoztak a Volksbundba, mindinkább vonakodott belépni a kocsmájukba. Sógora kötözködését még csak viselte volna, arra meg is voltak a válasza. A sógor egyébként sose gondolta komolyan, amit mondott. A maga kedvtelésére bántott bárkit, akár a kármentőn belül állt, akár fehér vendéglőskötényét ledobva a kuglizók közé vegyült. Nem volt ebben igazán politika. Probst hetekig nem mutatkozott, s olyankor a sógor aggódó tekintettel érdeklődött: – Csak nem sértődtél meg a múltkor? – Probst rendszerint legyintett vagy mosolyogva azt mondta, még mit nem, a sógor pedig kuncogva odatolta elé a hosszúlépést. Probst aztán megint viszolygott sógorának ettől a kelekótyaságától. Rézire dühös volt, mert észrevette, milyen sugárzó arccal néz közben az urára. Célzatosak s alattomosak az öreg Scheurer szurkáló megjegyzései voltak újabban, Probst ha kerülte a kocsmát, őt kerülte.

A Scheurer-kocsmá volt a templomon kívül az egyetlen nyilvános hely a faluban. Vagy oda járt valaki vagy sehova. Scheureréknél tűnt föl halottak napja utáni vasárnap az a két városi férfi, akik alighogy leültek, Rézi kislányával Vadkertiért üzentek. Aztán Vadkerti odainvitálta Probstot az asztalukhoz. Probst az egyik városit ismerte, Schultér Vilmos sírköves volt, a másíkról nem tudta, kicsoda. A két idegen nem volt épp beszédes, inkább Vadkerti jártatta a száját. Érdeklődött Franz után. Probst nem sokat tudott mondani. – Látom, tartózkodó vagy megint – mondta Vadkerti –, hozzánk bizalommal lehetnél. A barátaink is tudják, kicsoda az öcséd. Hogy a falunk büszkesége. – Probstnak is lassan az volt az érzése, ezek többet tudnak Franzról, mint ő. De hallgatagok maradtak. Probst kezdte kényelmetlenül érezni magát. A kocsmá benépesült, s ő az iszogatók tekintetét a hátában érezte. Magában fogalmazgatta a válaszokat, amiket majd elmond, ha arra kerülne a sor. De nem került. Probst a közeledő etetési idő örvén fölállt. Megkönynyebbülten tapasztalta, hogy senki nem tartóztatja. Másnap hallotta, hogy a városiak vacsora tájt még átmentek Vadkertiékhez, s csak késő éjszaka hagyták el a falut. A fölíratkozás a Volksbundba tél elejével kezdődött. Vadkerti járta a házakat, s vele a segítsége, egy Waldmann nevű zsellérember. Nem olyan soká tartott az egész. Közben innen is, onnan is hallatszott a pletyka, ki lépett be s ki mutatta meg Vadkertinek, hol hagyta a pallér azt a bizonyos lyukat. Probst várta, hogy nála is megjelenjenek. De Vadkerti nem jött. Probst tudta, mindenfelé az ő öccsével példálódzik, mint aki elsőnek értette meg az idők szavát s nevét máris beírta nemcsak a falu, hanem az egész német nép dicsőségkönyvébe. Az alakuló gyűlés is megvolt az új esztendőben Scheurerék hátsó helyiségében. Az öreg Scheurer, hogy hangulat legyen, ingyen sört osztogatott. Ott is Franz nevétől volt hangos az előljáró beszéd. A téli idő hol enyhült, hol zordult. Probst egy enyhe levegőjű nap ebéd után megtisztogatta a ház előtt a kis lefolyót, hogy helyet csináljon a meginduló hólének, ne árássa el a járdát, hanem csurogjon el szépen az árokig. Gondolatai megintcsak Vadkertin jártak, s jól jött neki a fönről lefelé érkező ismerős gazda. Óvatosan, de a lényegébe vágott. – Mit tartasz minderről? – kérdezte. – Hallom, nem léptél be. – A gazda csak egy percre állt meg. – Mit tartsak? Akinek a segge ebben a koszos faluban csak kivan, Pauli, mind ott tülekszik. Ezekkel közösködjünk? Ezekkel nem közösködök. – Probst kicsit elcsodálkozott a hirtelen válaszon. – Én azért ezt nem tartom ennyire egyszerűnek – mondta. A gazda a vállát vontá. – Hát tartod, ahogy tartod – szólt, elmosolyodott s továbbment.

Vadkertti, aki már egy ideje fűhöz-fához futkosott, hogy nevét Wiegandra visszanevetesítse, sűrűn járt be a városba. Aki odabent látta, csak Bittstock ügyvéd házába láthatta bemenni vagy onnan kijönni. Bittstock volt a Volksbund környékbeli vezetője. A fiskálisságot is félig-meddig föladata, s mindenki úgy tudta, német egyenruhában járkál ki a falvakba. A Volksbund a nagyobb faluban is megalakult, ott még előbb kezdődött a listával járás, mint másutt. Néhány a tehetős gazdák közül is belépett, akiket Probst ismert. A nagyobb rész azonban nem. A Volksbund a felső olvasókört, ahova Probst is elvetődött néhanap vasárnap, nézte ki helyiségül magának. Uray, aki időközben plébános, az elhalt apátplébános utóda lett, fölháborodva próbált a kör érdekében eljárni. Vass főjegyző is járt, levelezett. Az utolsó ilyen hiábavaló panasztevésen a városban váratlanul Bittstock is megjelent s gúnyosan jegyezte meg: – Uray Urbauer meg Vass Eisenreich, nocsak, ez volna a magyar szellem? – Probst mindezt hallomásból tudta. A nagyobb falu szegényei úgy voltak, ki föliratkozott valamiért, ki nem. Ott is azzal beszéltek rá őket, eztán majd lesz, aki védje érdeküket. A Volksbund jobb megélhetéshez juttatja őket, senkit nem sújt a magyar földvásárlási elsőbbség, joguk lesz mint nincsteleneknek beleszólni a község dolgaiba. Az ő német gondolkodású képviselőik majd verekszenek értük odafönt, az országházában. Probstnak mindebből ez is, az is rokonszenvesnek tetszett. Úgy gondolta, ha Vadkertit veszi, az ugyan alkalmatlan mindennek beváltására, de hátha följebb hozzáértőbb emberek ülnek. Igaz, ez a följebb eddig csupán Bittstock ügyvéd, más nem látszik. Probst emlékezett, két éve Uray arra figyelmeztette, ez itt Magyarország. Ezt mindig meg kellene gondolni. S akik az itteni népet mindenféltre biztatják, valamiképp valóban épp ezt felejtik ki mondókaikból. Karácsony előtt Vroni azzal jött vissza a szüleitől, hogy apja is belépett. Probst előbb nem szólt, vacsora végén mégiscsak megjegyezte: – Akkor majd csak fölballag most már apád is a felső körbe. – Vroni ránézett. – Hogy apám kimozdul az alsó körből? Bolondot beszélsz? – Közben meghozta valaki a hírt, hogy Mess komáék is bent vannak. Probst régen került arra a szőlőhegyre feljűk, Messék közül meg, úgy látszik, nemigen járt bent senki a faluban. Csak a gyerekek az iskolába. Azt is mondták, Mess koma most már otthagya Kincses borászatát s átment a gabonátárház építkezésére. Probst a városban járva meg is állt az építkezéssel szemben. Megszólított egy embert, ismer-e itt egy Mess nevű munkást, szőlőhegyit. Itt ilyen nem dolgozik, mondta kurtán az ember. Probst még kicsit elnézelődött, az építkezés jól haladó állapotban látszott lenni. Kerek formájú épületet ő nemigen tudott elképzelni, ez, úgy tetszett, annak készül. Probst elhatározta, visszafelé majd arra kerül a komáékhoz a hegyen át vivő úton. A legnagyobbik keresztfiú, Pauli, már egy esztendeje az újonnan alakult helyi fúvószenekarban játszik. Uzd tanító protezsálta, s Probst nagyon örült, amikor úgy hallotta, büszke lehet a keresztfiára. Pauli az egyik trombitát fújta. Ő volt a legfiatalabb, s ha a vendéglőudvaron fölálltak, a legkisebb a zenekarban. A zenekar a télen forma szerint hozzásatlakozott a Volksbund-szervezethez. Probst olyasmit hallott, Vadkertti a tagokat emiatt egységesen beléptette.

Egy téli este Probsték lánya, Anna, sírva jött vissza a boltból, ahova anyja még elszalasztotta. Probst maga kerülte Vadkerttiüket, Vroni se szerette már átlépni az üzletük küszöbét. Anna sírt, alig volt képes elmondani, mi baj. Vadkertti azzal küldte el, hogy a boltban eztán csak Volksbund-tagokat szolgálnak ki. Probst belemerítette karját a vizes vödörbe, kapkodva lemosta róla

a darát, s úgy, ahogyan volt, föltűrt kabátujjban elrohant. Belökte a boltajtót, a pult mögött álló Vadkertiné megrezzent. – Igaz, Klári, amit a lányom mond – emelte meg mindjárt a hangját Probst –, mi igaz abból, hogy ti most már csak tagokat szolgáltok ki? – Vadkertiné mintha nem értette volna, miről van szó. – Semmi – lépett be a lakás felől Vadkerti –, semmi. Csak eztán hozzá kell szoknotok, hogy egyeseket szívesen kiszolgálunk, másokat meg egyáltalán nem szívesen. – De hát a lányom – Probst hangja reszketett az indulattól. – A lányod nem várta meg, hogy befejezzem. A kisasszony elrohant. A lányod különben... – Probstnak redőkkbe szaladt a homloka. – Micsoda különben – vágott közbe. – Tudod – mondta gúnyosan Vadkerti –, nem szeretem, ha valakik mindig a lányukat küldik hozzám a boltomba. Meg a fiukat. Abból én következtetéseket vonok le. Neked meg pláne rég esedékes lett volna, hogy idedugd a képed. – Probst úgy gondolta, érti a célzást. – Te bezzeg odadugtad hozzám a képed – kiabált most már. – Mondok neked valamit – folytatta Vadkerti –, az olyan embertől, mint te vagy, elvárom, elvárhatjuk – emelte föl az ujját –, hogy magad jelentkezz. Az öcséd... – Probst magánkívül ordított. – Ne keverd bele folyton azt a szélhámos öcsémet. – Vadkerti gúnyosan elmosolyodott. A hangja halk maradt. – Szélhámos, azt mondod, szélhámos. No, majd... – Probst nem hagyta, hogy befejezze. – Idehallgass, te, Vadkerti... – Vadkerti arca elsötétedett. Hirtelen hátradőlt, megkerülte a föléhajló Probstot. Megállt a bolt közepén s megemelt karral a falra mutatott. A falon szemközt a bejárattal, jól láthatóan, fölrajzszögezett papíros volt. A papírosra nagy nyomtatott betűvel ráfestve: MEIN NAME IST WIEGAND! Vadkerti egy lendülettel a papíros fölött függő, bekeretezett, háziáldásforma föliratra mutatott. – Nem ártana – szólalt meg –, ha ezt is mielőbb megszívlelné, aki csak úgy beront más házába. – Probst meghökkenve nézett a papírra, nézett a föliratra. DEUTSCHER GRUSS, ennyit látott a gótbetűs versikére fonódó színes virágkoszorú fölött. Dermedten bámulta. Szeme visszaszökkent Vadkerti megfeketedett képére, nagyon keskenyre húzódó, fényes szájjára. Vadkertiné szótlanul állt a pult mögött, félig árnyékban. Probst sarkon fordult s kiment.

Odahaza csak legyintett, amikor Vroni megkérdezte, mi volt. Aztán még legyintett magának, ide-oda sietett. Bevégezte az etetést, az itatáshoz úgy húzta föl s vitte a vizet, hogy az egész környék hangos volt a csörömpöléstől. Bejött, vacsora nélkül leült a kályha mellé. Onnan lefekvésig el nem mozdult s nem szólt. Csak az öklét rakta egyik térdéről a másikra. Időnként szinte görnyedtté válva előredőlt. Vroni tudta, jobb nem szólani. A gyerekek lefeküdtek.

Probst, mielőtt Moszlovácztól, Kincses ügyvéd mindenésétől megvette volna a városi vásáron a tehenet, valaki ajánlott neki egy jó tejelőt a nagyobb faluban. Az alkuból semmi nem lett. Probst sajnálta, s elgondolkodva tolta biciklijét a főutcán. A plébánia előtt megállt, a kapuhoz támasztotta a járművet s bement. A plébánia kicsit roskatag, hosszú épület volt, egyetlen szindelyes a községben. Az előtte húzódó keskeny kertben öreg fenyőfák feketedtek. Uray, a fiatal plébános épp készült elmenni. Jött malaclopóban a rózsakerten át. – Ráér kicsit? – kérdezte. – Kísérjen el. A kálváriára megyek. Újrafestetjük nagyhét előtt a stáció képeit. Legalább rajtam kívül is megnézi valaki. – Probst szívesebben beszélt volna bent a parókia irodájában. S most mindjárt. Nem akart azonban ellenkezni a pappal. – A biciklijét hagyja csak itt – mondta Uray –, én is gyalog szándékoztam menni. Nemsokára vissza-

jövünk. – Probst kicsit röstellkedve lépkedett a plébános mellett. Közönséges hétköznapi, akár az urak, sétáljon végig a fél falun. Ballagtak lefelé, elhaladtak a szerb templom mellett. A kastély előtt balra fordultak. Végigmentek a park hosszú téglafala mentén, aztán jobbra fordultak. Közben emberekkel találkoztak. Uray plébános úr kedélyesen visszaköszöngetett az elhaladóknak. Probst megintcsak röstellkedett, a köszönések persze neki is szótak, de hát illik-e őket úgy fogadnia, mint a pap fogadja. Inkább hallgatott. A pap közben beszélt. – Amire már imént ki akartam térni – mondta a kálvárialépcsőn vissza-visszafordulva Probsthoz –, sajnos, a magyarországi németiségnek sose volt értelmisége. Nem tudom, érthető-e, ha így mondom. Vannak papjai, tanítói, falusiak. Valamit teszünk az érdekében, ezt is, azt is, de csak a magunk módján. A legalsó lépcsőfokon. Akik a németiségből kiválnak, úgy értem, tanulnak, szellemi emberek lesznek, rögtön beolvadnak a magyarságba. Nem tagadják meg származásukat, de muszáj beolvadniuk. Aztán Weissből Véry lesz, belőlem, Urbauerből, Uray. Egyszer csak, észre se vesszük, mégiscsak megtagadtuk őket. Csak annyi marad, hogy akik közvetlen közösségükben élünk, mégsem válaszolunk nekik foghegyről magyarul, ha körülményes németiségükkel valamiért hozzánk fordulnak. Persze elegenden vannak, akik egyszerűen megtagadják a fajtájukat. – Probst hallgatta mindezt. Fölérték a kálváriára, a stációk közt kitaposott ösvény két oldalán haladtak a fűvön. – Hamis föltevés, hogy az itteni németiségnek, mióta eljött, kapcsolata lett volna az óhazával. „Die ersten lernten kennen den Tod, die zweiten die Not, und nur die dritten das Brot.” Nemrég olvastam a betelepülőkkel kapcsolatban ezt a mondást. De átvitt értelemben a későbbiekre is vonatkoztathatónak érzem, mindig, újra meg újra. A kapcsolat bármilyen hazához szellemi közvetítőt kíván. Úgy érzem, hiába élünk több mint két évszázada itt, a magyar hazához is. Mi, akik közülük jövünk, ugyan értelmiséggé válunk, e tekintetben mégsem igazán az ő értelmiségükké. S mivel fölfelé nem tudunk vagy csak nehezen közvetíthetnénk, lefelé talán igazán nem is akarunk. Ez a tanulság mindebből. Nézze a szerbeket. Az ő papjaik Belgrádban tanulnak, mi legfőljebb itt valamelyik püspöki székhelyen. Világi értelmiségük szintén, Belgrádban, Zágrádban, vagy tudom is én, Karlovácon. Utána visszajönnek, nem szégyellik, hogy visszajönnek. Nem tudom, érthető-e, mi így a különbség az ő helyzetük meg a mienk közt. Bármilyen mozgalomnak valóban értelme lehetne, hogy kapcsolatot teremtsen köztünk s az eredeti haza közt. Talán. Persze tisztességes módon. Mert ennek a mostaninak a céljaival...

A fiatalember, aki a stációkat festette, már jócskán fönt a három keresztnél tartott. Uray stációról stációra nézegette a képeket. – Szép munkát végez ez a fiú, ugye? Örvendetesen szép munkát. Még szerencsénk, hogy süt a nap. Csak ez a szél idegesít, rá ne hordja a friss festésre a koszt. – Probstnak is tetszetek az újrafestett képek. Amíg a pap háta mögött lépkedett oszloptól oszlopig, vissza-visszapillantott s a falut nézegette. A falun túl jó darab határt lehetett belátni a kisebb falu irányában. Gondosan megművelt földeket, porhanyó szántót, zöldellő vetést. Idefönt hűvös volt, a pap összehúzta magán a malaclopót. Probst látta, a maga faluja fölött világos felhők gyűlnek össze. Az öreg cserfa a hegytetőn úgy sötétedett előttük, akár egy elhárító testmozdulat. Uray a festővel beszélgetett. A fiatalember vékony ruhában volt, igen csak fázott, keze reszketett.

Indultak lefelé. Beszélgetésük visszakanyarodhatott oda, ahol fölfelé menet tartott. – Tudom, magának sem egyszerűen a belépek vagy kívülmaradok a

gondja – folytatta a plébános. – Különben nem jönne hozzám. Maga is gondolkodik, ezért beszélek ilyen nyíltan magával. Én bizony néha azzal is vívodom, hogy igazam van-e, ha ennyire tartom ezt a mi magyarságunkat. Ne lepődjék meg, hogy mint pap meg vitéz fia ezt mondom. S olyankor azt gondolom, nem jobb-e azoknak, akik elmennek innen, ki Németországba. Ők legalább nyíltan élhetik németiségüket. Csakhát tudom, ez nem igaz. S akik elmennek, elmennének innen: a maga öccse ugye elment s nem volt sietősebb dolga, mint hogy bejusson az SS-be, akik innen így elmennének, úgy érzem, épp úgy megtagadnák fajtájukat, mint azok, akik egyszerűen belebújnak a magyarok seggébe. Egyik se, másik se jár nagy szolgálattal sorsosainknak.

Probst megütközött azon, amit Uray most mondott. Érezte, bele is pirult. Pap szájából ezt a szót, hogy „seggébe” el nem tudta volna képzelni. Uray elnevette magát.

– De azért magának eszébe ne jusson belépni – mondta. – Pláne odaát maguknál. Huzakodni egy kerge boltossal, aki azt hiszi, mert egyszer megjárt másfél gimnáziumot, már művelt ember s mindent a legjobban tud. Itt nálunk mégiscsak jóra való gazdaember vállalta a dicstelen szerepet. Bár mostanában, azt látom, őt is megbolondítják.

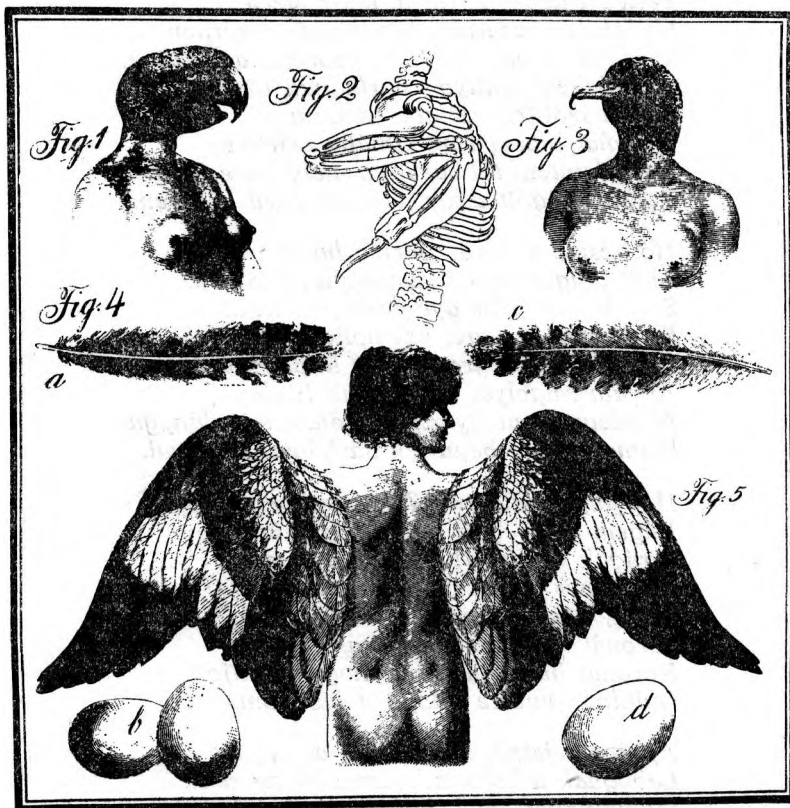
Probst túlságosan sok ismerős hangot vélt kihallani a Scheurer-kocsmából. Visszalépett az ajtó fényéből a sötétségbe s hazament. Odahaza a házban csend volt. Vroni félálmában mondogatott még egy-két összefüggéstelen mondatot. Probst hajnal felé aludt el, nagy nehezen, Vroninak kellett fölébresztenie. Mire kilépett az udvarra, erősen virradt, szinte meleg volt. Mozdulatlan idő, s borult. A szomszédból mindkétfelől neszek hallatszottak. Vroni az istállóajtóban állt a zsajtárral. – Hát ez a tehén a végén még meggondolja magát. Hiába szidtuk. Az este úgy tűrte a fejést, állt, mint egy kislány. Apánk szinte sajnálta, hogy nem vághat az oldalához a vasvillával. – Probst feje kábult volt. Megkönnyebülten hallgatta felesége szavait. Legalább valami, ami jó. Egy kényelmetlen föladat talán elhárul a feje fölül. Közben arra gondolt, Vroni még csak meg sem kérdezi, mit tudott meg Ilonnál a malomban. Bement a takarmányos kamrába. Láta a félhomályban, elegendő a szecska. Nyilván az öreg vágott ennyit este a gyerekekkel. Az istálló felől Vroni sikolya hallatszott, csörrenés, dübbenés. Probst futott. Az istállóajtó küszöbén a zsajtár hevert, a tej végigfolyt a kövön. Vroni görnyedt, a mellét meg a bal vállát nyomkodta. – Mi jutott eszedbe? – kiabált rá Probst. De mindjárt lejjebb fogta a hangját. – Hogyan tudtál megbízni ebben a dögben? – A tehén nyugtalanul hátra-hátra fordította fejét s a jászol felé húzódott. – Az este olyan jámbor volt – nyögte Vroni –, úgy gondoltam, egyszer már ki kellene próbálni.

Hirtelen Rézi állt meg az istállóajtóban. – Ti mit műveltek itt? – sápítózott. Probstot annyira meglepte nővére jövelete, leengedte a vasvillát. – Téged is csak hívni kell, máris megjelenesz. – Rézi ostoba képet vágott. – Miért, hívatatok? – Probst odatámasztotta a falhoz a vasvillát. – Nahát – mondta Rézi lélegzetvételnyi szünet után –, engemet az uram, a Scheurer küldött, hogyha tudsz, gyere le. Az este ott volt a Vadkerti a kocsmánkban. Megint ivott, igaz, mert összevissza beszélt. De azt mondta az én Scheureremnek, hogy levelet kapott Franztól. Úgyhogy azt mondja a Scheurer... – Probst megfogta Vroni kezét. – Eredj be a házba, nézd meg, nem lett-e baja a mellednek vagy a karodnak. Nem látszik-e rajta folt. – Elengedte Vroni kezét. – Neked pedig,

Rézi, mást mondok. S mindkettőtöknek, mindenkinek. Aki ebben a házban még egyszer kiejti a Probst Franz vagy a Vadkerti vagy bárki zsidó fiskális nevét, azzal, nem tudom, mit tesztek.

A két asszony hallgatott. Az öreg a lármára kijött, ott topogott ingben, gatyában a tornácon. Probst kiöntötte a maradék piszkos tejet, kimosta a zsajtárt, előhozta a sarokból a kisszéket. – Na most, Vroni, már táguj innen – mondta. – Te meg – szólta Rézire –, ülj le ide e mellé a tehén mellé, ha van hozzá merszed, s fejezzük be a fejést. – Rézi mondta volna, hogy a Scheurer várja. De hozzáigazította a kisszéket a tehén hasa aljához s leült. Probst mögéállt, erősen hozzászorította a tehén combjához a vasvillát.

(Folytatjuk)

Ácsorogva

*Mintha anyám jönne a Hold kapuján át,
virágból a szárnya, kosarában pávák.
Csillaggal telt csőrök csendülnek, a hajnal
habzik völgykehelyben; mézes sugarakkal
ringnak kölyök-folyók. Zománcos fejőke
zsong az istállókban, tükröz csikók szőre.
Paták dübörögnek, harangkongás támad.
Virágból a szárnya . . . Látom-e anyámat?*

*Tollát a képzelet tárja, hogy elérjem.
Gyűrűz az árvaság, függők tüzes térben.
Virágból a szárnya? . . . Csontjai a földben,
mint fekete gallyak porladnak törötten.
Hiába szólitom. Hiába kiáltom.
Ujjamat bíborba mindhiába mártom.
Nem érintem többé. Még mélyebbre zökken.
Fejták mögött állok, ciprustornyú zöldben.*

*Hó készül a tájra, cserjék homlokára
sötét lángot röptet számkivetett kánya.
Szelek szekerébe gyeplőzve a darvak.
Fölnéznek az égre, kik holtat siratnak.
Merengnek az égre, földbe látok, földbe.
Anyám csigolyái világolnak körbe.
Mindegyikben gyertyák, fölaranyló lánggal.
Hivnak, hogy béküljek vasbőgyű Világgal.*

*Hogyan békülhetnék? Jaj, mikor béküljek?!
Engem a Virágok Országá is büntet.
Virágok Országá! Fájdalom Hazája!
Míg fehér bölcsőtől sirig fut az Árva:
verik, korbácsolják, roskad markolt köre,
koronát hullatva hasad vásott bőre.
Koronát hullatva kelne, hogy fölálljon.
Indulna, amerre világít a lábnyom.*

*Apjához sietne, de hol már az apja?
Lobognak a bokrok, szarvasok agancsa
jéglámpákat emel, koppant szirttökökra.
Hó poroz paláستtal letakart dobokra.
Hallgat a harsona. Csak csontok ropognak.
Olajfás ormokon árnyak sokasodnak.
Uram! Ha késedre tröccsen gyötrött vérem,
poklokban tagy röggé farkas-büszkeségem.*

Virrasztó

*Még föllángolnak az elhagyott kertek,
az anyaölként hullámnzó virágok.
Még parányi üveghegyek függnek
madarak szemében,
de fölfűzik majd a Tél mellére
a hideget köszöntő kolompot.*

Hol már a Tavasz lüktető-muzsikájú homloka.

*Hol már a nyár,
a bogarak szárnyával zenélő sárga citera.
Hol a szántóföldek búzával teli köténye?
Éjbe rángatott batyu lett belőle.*

*Virrasztás, égig érő lámpa
mereng a sötétből.*

Ki tápáskodik, hogy elinduljon az éhség küszöbéről?

A hó ágyában fehér krizantémok a párnák.

Körülállják

vetköztető-öltöztető fények;

nem látja a Tél,

hogy újjázöldülnek parányi üveghegyek

a termékenység oltalmazó madarak szemében.

Lélegzik, moccan a hó

a sötétkék árnyak forgó sűrűjében.

MAKAY IDA

Árny-fényjáték

Tündértánca a fénynek,

az örök-iker árnyak.

Kigyúlnak, kialusznak:

lobbanó lepkeszárnyak.

E szüntelen bujóska,

e faun-nimfajáték,

mint görög ligetekben,

hol az aranykor jár még;

röppenő, fényes csókok,

villámló ölelések

– számárfül a halálnak –

és mégis: mintha kések

*villogó párbajában
a pogány fény elestét
sejtetnék kámzsás árnyak:
cikázó, illó mámor.
Nehéz fenyegetettség.*

Maradt-e foszlány?

*Ideje csöndnek, számvetésnek:
Mi maradt meg kavicsból, gyöngyből?
Öletél túl az ölelésen?
Megtérve gyönyörű gyönyörből,
maradt-e a Napodból szikra
megmenteni a fagyhaláltól
egy arctalant, akit nem ismersz?
Maradt-e fényed a halálból
visszaragyogni majd e létre?
Az irgalom gyolcsából foszlány
maradt-e? Szólj! Kőarcu révész
áll már a parton. Hallgat. – Számol.
Atjutni az utolsó vámon
csillan-e a kezekben rézpénz?*

Lakatlan

*Több vonat nincsen. Mozdulatlan
emlékek állnak sorfalat
annak, aki nem érkezett meg.
Csönd életfogytig. – Alkonyat.
S a fémeső-szálak az alkonyatban
Acélrácsok. Halálos hálók.
Üres a láthatár.
A menny lakatlan.*

A'dam

A parkban rajtunk kívül csak egy fiatalember volt. Háttal ült nekünk, olvasott. Kicsit odébb, egy padon kiterítve száradtak ruhái, hálósák, szürke pamuting, törülköző. A fiatalember, talán mert napozni akart, talán, mert nem volt több inge, meztelen felsőtesttel ült a még csak éppen melegedő időben.

Mi ketten, ugyancsak vándorok, egy boglya formájú fa alatt telepedtünk le, könyvet vettünk elő, olvasni kezdtünk. En fáztam, átültem a szomszéd padra, ahova odasütött a nap, és ha valamit mondani akartam társamnak, aki nemcsak a férjem, hanem honfitársam is ezúttal, fölálltam, átsétáltam hozzá. Így múlt a délelőtt, és mi tagadás, egyre jobb kedvű lettem.

Mert nem volt szerencsénk ezzel a várossal. Mikor megérkeztünk, óceáni szürkesség fogadott bennünket, olyan, hogy azt hittem, soha többet nem látom meg az eget. Órákig bolyongtunk a csatornákkal szabdalts utcákon, míg végre megértettük, nem érdemes tovább keresni itt, úgysem kapunk szállást. Utoljára fölmentünk egy rossz külsejű olasz, vagy spanyol fogadóba – itt is, mint a belváros többi, öreg házában, meredeken futnak föl a lépcsők, mintha egyenest a padlásra akarnának kiérni – és meglepetésünkre a tulajdonos közölte, hogy van szállás. Előbb elkérte a pénzt, aztán odaadta a kulcsot.

Szobánk a hátsó fronton volt, egyik ablaka a ház szemétgyűjtőjére, másik egy elszívó ventillátorra nézett. Ha kinyitottuk ezt a kisebbik ablakot, fehér por és rosejbni szag jött be rajta.

Mikor a rengeteg legyet is megláttam, sírva fakadtam. A sírás persze nemcsak ennek a nyomorult szobának szólt, de hogy minek, akkor nem tudtam volna megmondani. Megittunk egy üveg Bozsolét, szerencsére reggel bevásároltunk, és mire az üveg aljára értünk, egészen vidámak lettünk.

Az estét mi is, mint mindenki, az utcán töltöttük. Végigjártuk a város belső tereit, ahol, szombat lévén, már több ezren gyűltek össze. Több ezer fiatal, hálósákosok és hálósák nélküliek, kopaszok, sörényesek, piros hajúak, sárga hajúak, szépek és csúnyák. Ültek, vagy beszéltek, zenéltek, vagy játszottak, de főként vonultak. Vonulásukból furcsa, kultikus hangulat áradt, mintha kialakult formái, sőt szigorú előírásai lennének ennek a nagyszabású játéknak; s bár a diszkók, a zenegépek, a játéktermek gondoskodtak a vidám és színes vibrálásról, a fehérre festett maszkok alól, a szemekből mégis csodálkozás, unalom, sőt szomorúság áradt. Mintha valamennyien azért jöttek volna ide, mert unottan és nem is túlságosan nagyon, de várnának valamire.

De ez csak egy volt a sok közül.

Egy másik téren, amerre szállodánk volt, hamisítatlan népünnepély tombolt. Bűvészek, tűznyelők, illuzionisták, amatőr együttesek váltották egymást, gyerekek szaladgáltak, karjukon világító karikákkal, felnőttek óriási fagylaltokat ettek; az üzletekben kagylót, csigát, sajtot, gyümölcsöt árultak,

mindenütt zene szólt, a grachtokon színes lámpafüzérek alatt kirándulóhajók úsztak.

Már jócskán elmúlt éjfél, de egyre újabb és újabb emberek érkeztek, tánchoz, éjszakai szórakozáshoz öltözött lányok, – leparkoltak a hidakon, keresztben, hosszában, ahogy lehetett, aztán eltűntek a tömegben, vagy elnyelték őket a diszkók, a döngő méhkaptárak.

A terek, valamennyire is boldog országokban az élet ideggócai – mondogattuk egymásnak. – A terek a legjobb találkahelyek, a legigazibb színpadok, a legelfogulatlanabb nyilvánosság. – Csak bámultuk, mi ketten, magyarak, ezeket az emberekkel teli, élő tereket, és míg színes forgataguk kezdett unalmassá válni, sokféle arcuk lenyűgözött bennünket, nem tudtunk betelni velük.

Járkáltunk, ameddig kedvünk tartotta, egy étteremben méregdrága bort ittunk, és mikor azt hittük, már mindent láttunk, fölmentünk szállodánkba.

Alvásról, természetesen, szó sem lehetett. Szomszédaink, mint dübörgő arkangyalok, hol lezúdultak az utcára, hol visszajöttek. Ilyenkor, mielőtt szobájukba mentek, a közös előtérből nyíló végébe vonultak, és óriási zubogással vizeltek. Aztán beszélgetni kezdtek. Mindig ugyanaz a fiatalember beszélt, hittérítő hangon, halkán és türelmesen, egy másik pedig, mindig ugyanaz, szabályos időközökben fölnevetett. Ettől a csöppet sem ellenszenves, de egész éjszakán át mégis csak elviselhetetlen nevetéstől napok múlva is lúdbőrös lett a hátam.

Múlt az idő, az utcán tovább emelkedett a hangulat. Nem volt ez így sem vad mulatozás, hol volt ez azoktól, amelyeket rossz emlékeimben őrzök, egy kis szelíd dühöngés volt csak. Igaz, szirénák szóltak szüntelenül, talán rendőrautók, talán mentők, de ki tudja hol, ki tudja kinek, és ki tudja, miért?

Feküdtünk egymás mellett, a valószínűleg alkalmi találkozókra készült, rövid ágyban, egy darabig alvást színleltünk, majd rájöttünk, nem érdemes. Ahogy múlt az idő, egyre lejjebb szálltunk a lehetetlenségek bugyraiba, míg egyszer csak nem volt tovább. Akkor mind a ketten megértettünk valamit, és mikor világosodott, már egykedvűen csapkodtuk a szűnyogokat, tudtuk, nemsokára véget ér ez is.

Hajnal felé – az árnyékok zsibbadtan lapultak a falon – valamelyikünk hozzáért a másikhoz. Talán félálomban megöleltük egymást, talán egyikünk megfordult a keskeny ágyon, akárhogy is történt, ez a véletlen érintés, minden más érzést legyőző vágyat hívott elő. Hihetetlen volt, hogy hosszú-hosszú órák után csak most vesszük észre egymást, még hihetlenebb, hogy ebben a nyomorúságos szobában, ilyen kudarcos nap után szeretni tudjuk egymást.

Reggel káprázatos napsütésre ébredtünk. Ragyogott az ég, és akkora volt a csend, mintha ketten lennénk az egész városban. A Madám kiabált, hogy menjünk le reggelizni, mi megittuk a rossz kávé és könnyű szívvel elhagytuk a szállást. Isten veled, búcsúztunk, ne lássuk többet egymást.

Az utcán senki sem járt. Aludtak a sörözők, a kávézók, és minden néven nevezendő szórakozóhelyek tulajdonosai, a tegnapi sakkozók, a motorcsónakosok, a disjockey-k, a zenészek és zenegépek, aludt az egész bömbölő, motorizált világ. Mi ketten pedig, két álmos vándor, lépkedtünk az ünnepélyes csendben, az enyhén szemetes utcákon, és valami reményféle kezdett ébredezni bennünk.

Lassan innét is, onnét is szállingózni kezdtek az emberek. Hosszú bolt-

hajtás alatt leány fuvolázott, arca komoly és pufók, mint a Van Eyck-angyaloknak, előtte persely és egy-két érdeklődő, lejjebb szoborkert, talán a világ leghíresebb szobraival, és a szobrok között tábla 1981. OKTÓBER 21-ÉN 400 000 EMBER Tüntetett itt a HÁBORÚ ELLEN. Lehet, hogy a szöveg nem pontos, nem a „háború ellen” tüntetett, hanem a „béke mellett” vagy egyszerűen „békefelvonulást tartott”, de a számok biztosak.

A táblánál elidőztünk. Néztem a fasort, a messze nyúló teret, próbáltam elképzelni a 400 000 embert. Négyszáz-ezer. Letáboroztak, beszédeket tartottak? Vagy csak jöttek? Vonultak? Áthömpölyögtek a városon? Próbáltam elképzelni, de nem tudtam.

Aztán észrevettük a parkot – az itteniekhez képest egészen szolid kis park volt –, a fiatalembert, aki hálózásját szárította, és letelepedtünk a boglyaformájú fa alá, az árnyékban.

Olyan volt itt a csend és a napsütés, mint amikor összegyűrt papírt tenyerével kisimít valaki. Ültünk ebben a bonyolult csendben, az ébren töltött éjszakától horzsolts-éberen és hallgattunk.

A pillanat éppen ellentéte volt a két nappal előbbinek; ülünk az autópálya mellett, a pihenőt fák választják el az úttól, az autókat nem látjuk, csak a hangot halljuk, a remegést, mintha a föld gyomra morogna; mellettünk bördzsekis férfi, hanyatt fekszik a fűben, karját széttárja, motorján fekete fölirat ÉN FANATIKUS VAGYOK. Ez a pillanat, vagyis emléke most egészen kicsivé zsugorodik, a morgás is a föld gyomrából abbamarad.

A fiatalember, ez a másik, föláll, nyújtózik, odamegy a padhoz, megfordítja száradó hálózásját, kisimítja rajta a gyűrődéseket, visszaül a padra. A fiatalembernek barna, vállig érő haja van, a Napüdvözlés című jóga-gyakorlat jut eszembe róla.

Kalapban, felöltöben idős férfi érkezik. Leül a padra, a narancsszínű hálózás és a fiatalember mellé. Leveszi kalapját, szemüvegét fényvédősre cseréli. A fiú készségesen odébb húzódik, figyel. Az öregúr – mintha maga volna a huszadik század első fele. Talán minden vasárnap, mindig ugyanabban az időben érkezik, leül ugyanerre a padra, melyet sajátjának tekint már, és mindig ugyanannyi ideig marad. Öltözeke igazodik az időjáráshoz, bár inkább gyanakvó, mint könnyelmű, most például a tegnapi hűvös időhöz öltözött, de leveti felöltőjét összehajtja, a pad támlájára teszi. A fiatalember odébb húzza hálózásját, ő maga is odébb húzódik.

Abban a kivételes helyzetben vagyok, hogy semmi más dolgom nincs, csak hogy nézelődjek. Nézzem a fákat: a fényes levelek visszaverik a fényt, a füzérek lecsorog, a fűvet: lábamnál sűrű bozót, följebb vékony selyem, a föld nem látszik ki alóla, a szobrokat: túloldalt térdelő nő, hajába virágot, szájába cigarettát tettek, fenekére a turisták fölirták nevüket. És az idős férfit, aki föláll, leveszi zakóját, sok gombos mellényét, majd visszaveszi a zakót, a mellényt összehajtja, a padra teszi, arcát a fény felé fordítja.

Ragyog a nap, megismételhetetlen a délelőtt.

Majd megrebben a csönd, hátam mögül egy bokorból verebek repülnek elő. Alacsonyán, a fű fölött jönnek először csak néhányan, azután csapatban, mintha jelt adott volna nekik valaki. Idős hölgy érkezik, mellém ül, egy fiú két lánnyal, az egyik piros, a másik kék ruhát visel, egyébként mintha egyformák volnának. Elhaladnak barátunk, a fiatalember előtt, aki várakozásteljesen rájuk mosolyog, de ők nem veszik észre.

Fehér, gombóc formájú kiskutyával két gyerek szalad be, labdázni tanít-

ják. „Pit” kiáltja a kisebbik, a kedvesebb hangú. Eldobja a labdát, a kutya utána lohol, visszahozza. A gyerek a labdára vetődik, a kutya a gyerekre, együtt hemperegnek a fűvön. A kislány szőke, egészséges, fele akkora és fele annyi idős, mint a testvére vagy barátja. „Pit” kiáltja, és a fehér kutya boldogan úszik feléje a levegőben.

A park fölött alacsonyan repülőgép húz el. A fejek fölemelkednek, a tekintetek lassan követik az égen a gép útját. Tudjuk, a repülő a fejünk fölött csak egy kirándulógép, egy sétáló repülő. Utasa csak meg akar merülni az ezüst fényben, szándékai békések, mint egy gyermeké, vagy mint ezé a vasárnap délelőtté, mégis: hangja és az emlékek, a régiék, újak és legújabbak – kár, hogy épp erre jött, jobb lett volna, ha másfele megy.

A tekintetek még az égen, a kislány, a kedvesebb, megint kutyájával játszik, a gép már megy is a tenger felé, csak a csönd, a csönd, az előbbi csönd nincs sehol. Gombóccá gyűrt papír, kullogó morajlás.

„Anyám” hallok kétezer kilométerről lányom vékonyka hangját. „Anyám, az éjjel lelöttek álmomban.” Ne, kiáltom, ki ne mondd. „Egy lány sorba állított bennünket” hallok tovább „és ránk lőtt. Ütést éreztem a mellemen, de nem haltam meg.” Kislányom, motyogtam, kislányom. „Akkor a lány még egyszer ránk lőtt, én elestem, vagyis úgy tettem, mintha elesnék, de feléd vetődtem, hogy közelebb legyek hozzád.”

Az égen újra repülő, most nagyon messze, fenn a magasban, csak mint egy fehér cérnaszál, egy apró giliszta, mint egy gyémánt féreg olyan, de hangja dübörgés, tolató moraj, zuhanás. Kislányom, mondom, kislányom.

Mikor a parkban újra körülnézek, az idős hölgy már nem ül mellettem. Újak jöttek, a régiék eltűntek, vagy szedelőzködnek. Az öregúr fölvette kabátját és átköltözött az árnyékba, két nőismerőse közé, a hálósákos pedig, lám, egy piros hajú másikkal beszélget. Ez az új, lábát maga alá húzva, élénken gesztikulál, s bár egy kicsit fölényesnek látszik, a mi barátunk boldog, úgy tűnik, megértik egymást.

Egy óra van. Nyitnak a múzeumok. Átsétálunk a park túloldalára, az új épületbe, megnézzük a Mestert, „a napfény szerelmesét”, a múzeum éttermében megebédelünk, és ezután már semmi dolgunk, mehetünk tovább.

Búcsúzóul szétnézek még egyszer a parkban. A nap már erősen süt, az árnyékok kemények, semmi sem olyan, mint reggel. Az emberek eltűntek, egyes-egyedül a piros hajú ül a padon, és az égen egy kövér, oszladozó kondenzcsík.

Semmit sem láttam Amszterdamból, gondolom, csak ezt a parkot, a tegnap éjszakát, a kislányt a kutyával és a táblát a négyszáz-ezer emberről. Pedig jó lett volna ráerősen megnézni a várost, itt tölteni még egy napot, egy éjszakát, vagy kettőt.

Majd egyszer, biztatom magam, egyszer visszajövünk ide. Megnézzük a kikötőt, a virágpiacot, a tőzsdét, a rembrandtokat, a peep show-t, sajtot eszünk a piacon, biciklizünk a tengerparton, fekszünk a homokban.

Visszajövünk, ha lehet.

De vajon lehet-e? Lesz-e város, ahova visszajöhetünk? Lesz-e Amszterdam? Lesztek-e ti? Leszünk-e?

A bemutatkozás felhangjai

Az ablak alá ültetett fenyők,
 új szomszédok, az első délelőtt
 fölshóznak a kaputelefonba.
 Március van s ígérk nyár lesz,
 meglátom, legyek csak nyugodt,
 egy nyár az esztendő a közelükben.
 Bemutatkoznak, hangjukban gyanta
 s örökzöld napsütés bujkál.
 Bemutatkoznak, én meg fülelek:
 a hólé suhog gyökereiknél,
 kitelelt százéves tuskók
 mögött a salakon árva labda pattog,
 fölhallatszik a várost koptató szél
 sercegése, akárha gyufát
 dörzsölnének sötét kezek a dobhártyámhoz,
 nem adva túl a reményen,
 hogy egy véletlen szikra, és összeégett
 szavaim is hírbe kevernek
 csinált borokkal, dudvával, borsó jéggel.
 Halkul vagyok. Hallom a Holdra küldött
 jelek ütöszegétől hulló madarak csöndjét.
 Az ég üres, kifagyott kék tenyér.
 Koldus kéreget? Félkezű isten?
 Vagy a térképvászonba gúzsolt szülőtáj
 motyog: hol vagyok, Európa –?
 Új szomszédok, átültetett fenyők,
 nem jön még dél, csak a zavart idő
 ér ide tompa labdapattogással:
 kalóz-adók szünetjele. A szürke
 kagylóban hófúvások sziszegnek
 távoli sípzenére. Nyár lesz.
 Nézem a dermedt membránt. Kattanás.

Hazámtól honvágyamig

Körhinták láncza csikorgott egész éjjel.

Az eső fűvében a búcsusok

úgy tűntek el búcsúzás nélkül s azóta

küszöbömmel akácok leveleznek,

napok nem nyitják rám az ajtót,

nem csönget be a postás,

kötvényeivel a nyakkendős ügynök,

türdőköpenyéért a szöszke ápolónő.

Isten szomszéd se jön elkérni ezt-azt

szakállamhoz állítom be az órát

s borotvára csukott szemmel is

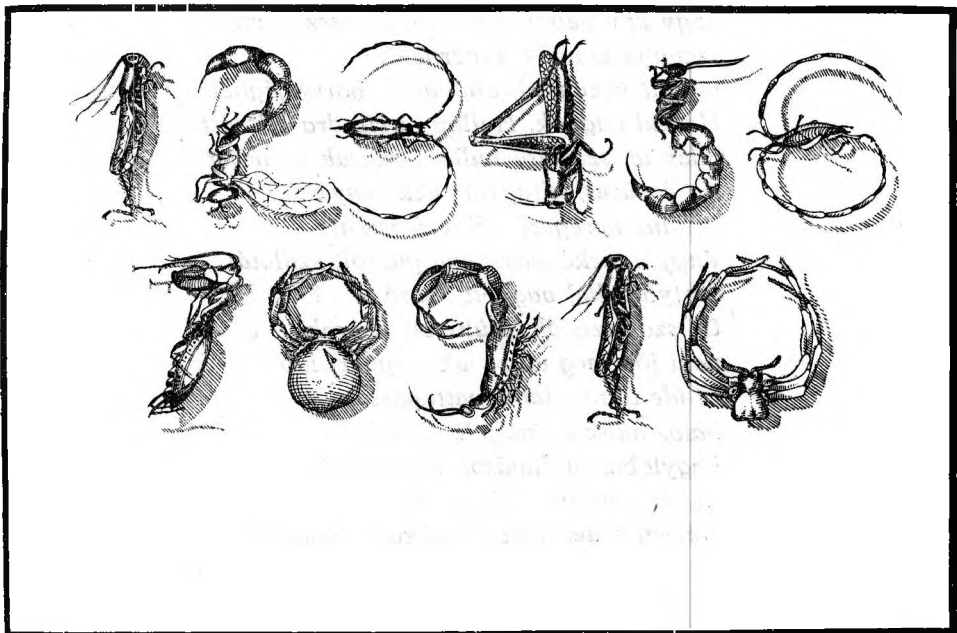
igazodik a képem –

Sötétbe szánók: nem maradok sötéten.

Hazámtól honvágyamig egy csillag.

Köszönöm, hogy ilyen jól

berendeztéték ezt a darabka tükröt.

Özveggy és leánya

– fejezetek egy önéletrajzból –

1. Jagelló út, 1947.

Ha úgy címezte valaki levelét: özv. Babits Mihálynénak, elsápadt és nem fogadta el a kézbesítőtől. Ha postaládájába dobták a küldeményt mégis, felbontatlanul a papirkosárba került. Magánlevél-hivatalos értesítés egyaránt.

– Nem vagyok özveggy, nem vagyok özveggy – fuldokolta. – Mihály él, minden nap találkozunk, minden éjjel beszélgetek vele. Ahogy régebben, kikérem véleményét most is, minden dolgomban. Amikor írok, fölém hajol. Egyetlen soromat se hagyja olvasatlanul vagy megjegyzés nélkül. Hát nem érti?

Tchetetlenül hallgattam. Török Sophienál, utolsó otthonában, 1947 késő őszén jártam először. Ezt a lakást, a Jagelló út 3/a harmadik emeletén Babits már nem ismerte. Utolsó közös otthonukat, a tágas Logodi utcait, férje halála után Török Sophie eladta. Jövedelme megcsappant, félt a háborús inflációtól, ezt a jóval szerényebb méretű Jagelló úti öröklakást könnyebben fenn tarthatta.

Elhatározása többszörösen is szerencsétlennek bizonyult.

Babits könyveinek itt nem tudott helyet biztosítani, a hagyatéknak ez a része a Baumgarten-alapítvány könyvtárába került, ahol a háború vége felé egy bombatámadásban az egész házzal együtt porig égett.

Iszonyúak tudnak lenni az özvegyek olykor.

Az a könyvtár – a költő minden ismerője tudta – Babits életének szemefénye, féltett büszkesége volt, fiatal korától kezdve gyűjtögette. Akármi nem kerülhetett föl polcaira: érdeklődését, izlését a szigorú-gondos válogatás, a kielégíthetetlen vágy kényszerű határai közt, elég híven tükrözte. Ha személyes tárgyaiból valamit meg kellett volna őrizni és hiánytalanul együtt tartani, ezt a könyvtárat kellett volna elsősorban, írói műhelyének legfontosabb szerszámaikat. Ezzel szemben megmaradtak bútorok és díszkorsók, szőnyegek és konyhafelszerelési eszközök, nem többek, se kevesebbek, mint egy jobb lateiner-polgári háztartás átlagdarabjai. A messze híres könyvtár egyediségét meg se közelítő – részben örökölt, részben később szerzett – szokványos tárgyak tehát, amelyeket nem a rendkívüli személyiségre szabott sajátlagos tervszerűség, hanem hasznossági megfontolás, a nosztalgikus megszokás halmozott föl és gyarapított. Bár patinás darab akadt bőven köztük is, a függönyökre, terítökre, tányérekakra jórészen Török Sophie bizonytalan izlése nyomta rá bélyegét. A feleség szenvedélyes lámpaernyő-készítő volt, kedvtelve rajzolt híres mesterek után rémséges giccseket a pergamenre: minden szögletből Dolci, Carpaccio, Caravaggio színes angyalkái hegedültek vissza vagy könyököltek felhőfodrokon a villanykörte körül, Babits füzeteire, iratgyűjtőire is került belőlük, az Angyalos Könyvre például.

A költő könyvtára, ellentétben a köztudat legendájával, nem tartozott a

különösen nagy magánkönyvtárak közé. Három-négyezer kötet sorakozhatott polcain. Író-barátaimnál ma már – nem megy ritkaságszámba – tucatjával találok jóval gazdagabb gyűjteményeket. Babits munkaeszközeit, kis ügyességgel, éppenséggel a Jagelló úti lakásban is el lehetett volna helyezni.

Babits halála után a Baumgarten-kuratórium ajánlata igen csábító volt persze. A Sas utcai ház első emeletén akkor évek óta működött már az alapítvány könyvtára, költők-írók találkozóhelye, amelyet életében szívesen látogatott Babits is. Ennek a könyvtárnak Baumgarten Ferenc gyűjteménye alapozta meg törzsanyagát, az állományt Király György, Tóth Árpád, Kosztolányi Dezső gyarapította később. Az alapítvány itt Babits hagyatéka részére külön szobát ajánlott fel – Török Sophie ezt a lehetőséget ragadta meg. A lehetőség azt jelentette ugyanis, a kiszemelt helyiséget afféle Babits-múzeumként kezelik majd, ahol nemcsak a könyvek: a dolgozószoza bútorai, apróbb tárgyai is helyet kapnak. Érthető, az asszony örült a megtiszteltetésnek, már amennyire gyásza idején örülni egyáltalán tudott – azt az emlékszobát maga rendezte be és el-eljárt a Sas utcába, hogy rendben tartsa. A Babits-szoza teljesen zárt részlege volt a könyvtárnak, ide, az özvegyen kívül, alig-alig léphetett be más, könyvei nem olvadtak be a két külső terem anyagába. Török Sophiet nem szabad elítélni, hogy hozzájárult ennek az emlékmúzeumnak a létrehozásához. Nem sejtette, hogy az ostrom alatt az az egyetlen ház omlik majd porig a Sas utcában, amely a költő tárgyi emlékeit őrzi. Ajándékozásának tényét, nagylelkűségének értékét a háborús szerencsétlenség nem csökkentheti. De ha *ezért* elítélni igazságtalanság lenne is, teljesen megérteni (pontosabban: méltányolni) mégsem tudom. Az ő viszonya férjével igen ambivalens volt néha. Tudta, ki mellett él; semmi jogunk kétségbevonni, őszintén szerette, akit sorsa társául rendelt. De férje nagysága ugyanakkor nyomasztotta is, föl-föllázadt ellene, olykor összeroskadt súlya alatt.

– Kilenc éve élek önkéntes száműzetésben – jegyzi fel a haldokló betegágyánál –, nem, börtönben! kriptában! Nem mintha naivitásomban bíznék a betegek hálájában vagy pláne a világ részvételében és elismerésében; hál' isten, ebben mind nem bízom; egyetlen életemet szemétre dobtam, elfecséreltem, pusztán gyengeségből, nyálas érzelmességből.

Kifakadásait megbánja később.

– Bocsáss meg, kicsikém – fűzi hozzá fentebbi soraihoz. A beteg halála után.

Igen, a beteg halála után számbaveheti, mit kezd egyetlen élete maradékával. Nem csak nagylelkű ajándék, hogy férje hagyatékát átengedi a Baumgarten-alapítványnak. Sokat beszélgettem Török Sophieval. Nem tudom elosztatni gyanakvásomat: ő szabadulni is akart attól a könyvtártól. Ne emlékeztesse meg ez is a férjére.

Negyvenhat éves, amikor Babits meghal. Úgy érzi, állhat előtte akár húsz-harminc alkotó év. Lássuk, tud-e kezdeni velük valamit, Babits árnyékából kilépve. Eladja a Logodi utcai lakást (börtönt? kriptát?), ahol minden zug Őt idézi. Atengedi, ha ugyan nem ő ajánlja fel, a híres könyvtárat is a Baumgarten-kuratóriumnak – indul új életet kezdeni a Jagelló úti öröklakásba.

Ez az öröklakás két egymásbanyúló szobából és mellékhelyiségekből áll, a fogadott lány kis cselédszobájából továbbá, ide az előtérből lehet bejutni. A ház a harmincas-negyvenes években épülhetett, nagyablakos, modern ott-honok sorakoznak benne. (Babits a régi, masszív házakat szerette.) A költő

özvegye a külső, tágasabb sarokszobát használja. Derékszögben összefutó két falát ennek egybefüggő, fényes ablaksor, vagy inkább ablakfal töri át, a harmadikat szárnyas üvegajtó, amely a belső szobába vezet. Ez a belső szoba később átalakul mégis Babits-szobává, jóval az ostrom után, amikor Pannohalmáról visszakerülnek a Babits-hagyaték töredékei. Babits könyvtárának kisebb, személyesebb jellegű darabjait és a kéziratokat a bencés apátság őrizte meg a háború alatt, ezek, szerencsére, nem kerültek soha az alapítvány állományába. Párszáz kötet, a teljes könyvtár nem jelentéktelen hányada, most itt sorakozik ebben a Jagelló úti szobában; bőröndökbe, szekrényekbe zsúfolva pedig a kéziratok anyag.

Nyáron a szobák, jártam nyáron is bennük, tündöklöttek és – közvetlenül a lapostető alatt – izzottak a napfényben. Belőlük jó kilátás nyílt egyrészt a szomszédos plébániatemplomra, a Németvölgyi temetőre és a budai hegyekre, másrészt messze el Pest lapálya felé. Télen azonban kifűthetetlen, széljárta otthonnak bizonyult az új lakás; özvegy és leánya vastag ruhákban, több réteg szveterben, pokrócokba burkolódzva dideregtek benne. A mind ritkább látogatók ugyancsak.

Falfelület, kivált a külső szobában, bútor, polc, kép számára nemigen akadt. A széles kerevet, majdnem az ablak alatt, vibrált a huzatban. A központi fűtés 1947-ben hol működött, hol nem; ha működött is, épp csak lehelt némi langyosságot. A Jagelló úti lakást, az idő tájt, december elején, barátságatlan, rideg otthonnak éreztem.

2. Schöpflin Aladárnál

Húszéves voltam, kezdő költő, fél lábbal még az egyetem padjaiban, de ifjúkorom hosszú verse, A Pokol tornácán, a Válaszban megjelent már és – számomra legváratlanabban – feltűnést keltett.

Fölfigyelt rá Schöpflin Aladár és Basch Lóránthoz fordult: mit tud rólam, ki lehetek? A kurátor levele még novemberben rám talált. Meghívott Városmajor utcai villájába, elkérte „összes műveimet”, gondosan elolvasta, majd vitte őket Schöpflin Aladárhoz.

Basch Lóránttal gyakran és hosszasan beszélgettem azon az őszön. Ízlésünkben, irodalmi rokon- és ellenszenveinkben sok hasonlóságot fedezett fel. A bölcsészkaron legkedvesebb tanárom Túróczi-Trostler József volt, 1945 óta már, összehasonlító irodalomtörténetet hallgattam nála és az ő unszolására, de saját legbenső vonzalmaim folytán is, akkoriban sűrűn és szívesen forgattam a XIX. század német remekíróit. Basch Lórántnak, aki anyanyelvi fokon beszélt németül (nemkülönben franciául) és a legjáratasabb éppen a német klasszicizmus költészetében volt, igen tetszett, hogy nemcsak Meyert, Kellert, Grillparzert olvastam végig, némelyiket gimnazista éveimben még, de szeretem Hebbel naplóit (hogy ne szerettem volna, múlt szemeszterben írtam belőle Túróczi-Trostlernak szemináriumi dolgozatot!) és kikérdezhető vagyok Stromból, Stifterből, sőt Goethelből is. Legmélyebb méltánylását azonban azzal nyertem el, hogy elég tisztességesen ismertem Babits életművét; azt legalább, amit a tizkötetes Athenaeum-sorozat magába foglalt. Babits legkedvesebb költőm volt kora diákkoromtól, Basch úgy találta, méltó vagyok tehát, hogy magához hivathasson Schöpflin Aladár is.

Schöpflin Aladár, nem emlékszem hányadik szélhűdése után, félig béna volt már. Nagyothallása nehézzé tett vele minden meghittebb társalgást. Főllátni, jární sem tudott. Magastámlájú foteljához vezettek, abban ült szikáran, párnákkal fölpcolva. A dereka köré csavart, lábfejig hulló gyapjútakarón átütöttek csontra fogyott altestének szögletei. Bal arcfele petyhüdtlen sötétlett az állólámpa zöldes fénykörében, jobb szeme csillogott csak, de gondolkodása élénk, érdeklődése mohó volt.

Nyújtotta épebb félkezét, merev ujjai alig tudták viszonzni tenyerem szorítását.

Útban a Szerb utca felé kérdéseimet fogalmaztam. A most előttem ülő figyelmes öregúr, a Vasárnapi Újság hajdani újdónásza, társalgott még Vajda Jánossal; innét nem messze, a Váci utcán, sokszor látta sétálni Gyulai Pált is, őnéki hallgatója volt az egyetemen. A hetvenhárom éves agg mindenkit ismert, kivétel nélkül minden költőt és íróat e században, akiket szerettem. Ady, Babits, Kosztolányi, Karinthy nekem irodalomtörténet, nekem klasszikusok, neki meghitt barátai még.

Schöpflin Aladárt azonban a múlt nem látszott érdekelni. Dörmögő-rekedtes hangján hamar föloldotta félszégememet, aztán magamról kellett beszélnem: én kiket ismerek pályatársaim közül, hová tartozom, kik a barátaim? Kis asztalon, keze ügyében, halomban álltak az új könyvek, a napilapok, a legfrissebb folyóiratok. A Magyarok, a Diárium, az Újhold, a Válasz. Jölfutótt szobájában rendetlenség ezen az asztalkán volt csak. Másutt mindenhol katonás rend és tisztaság. Por, teli hamutartó sehol, egyenesre kifésülve még a szőnyegek rojtjai is. Könyvei üvegajtós, alacsony szekrények politúrozott polcsorain elvágólag. Kérdéseimre válaszolt ugyan – lényegretörően, röviden –, de aztán visszatért ránk, fiatalokra: mik céljaink, terveink, min dolgozunk? Alaposabban ismerte kortársaimat, mint én; jónéhány verset, novellát számontartott, ha tavaly, ha tavalyelőtt jelent is meg.

Nemes Nagy Ágneszt emelte ki, Pilinszkyt és Rábát, ötölük várt leg többet. Erre azért emlékszem igen élesen, mert verseikből idézni is tudott. Nemes Nagyban, Rábában a babitsi humanizmuseszmény és műveltségigény szerencsés összefonódását érezte példaszerűnek és továbbvihetőnek, Pilinszkyben szükségzavúsága különös erejét. Babbitssal hasonlította össze őt is.

– Babits egyetemes katolicizmusával szemben az ő katolicizmusa partikulárisabb, de a vallásos érzésnek abból a rétegéből merít, amelyet Babits nem aknázott ki, amely Babbitstól idegen volt. Pilinszky puritán és dísztelen, Babits sohase akart puritán lenni, ha dísztelenségre törekedett is, kivált utolsó köteteiben.

A prózairók közül Mándy Ivánt dicsérte, atmoszférateremtő erejét, visszafogott líraiságát. Három folyóiratból kutyanyelv állt ki, Iván elbeszéléseit jelölte mindhárom. Novellái kötetbe gyűjtve akkor még nem jelentek meg, de Schöpflin a folyóirat-közlések alapján is fölmérte, milyen nagyságrendű író. Másfél hónappal később, 1948 januárjában értettem meg, miért faggattott engem is Mándyról, Nemes Nagyról. Mindketten akkor kaptak Baumarten-díjat. Pilinszky még 1947-ben.

Első látogatásom hosszúra nyúlt. Schöpflin egy-két óra alatt elég alaposan kikérdezett. Aztán már – észrevette, hogy berekedtem? – csak ő beszélt. Politika és irodalom komoly kérdéseinek megvitatása után váratlanul valami egészen könnyed hangnembe csapott át. Számomra váratlanul – nem tudtam, elképzelni se tudtam, hogy ilyen is tud, ilyen is szeret lenni. Talán

egy épp időszerű kis pletyka kerülhetett szóba, valamelyik barátom szerelmi ügye. Erre csapott rá Schöpflin és a maga fiatalságának, sőt kései férfikorának szerelmi kalandjairól kezdett mesélni, elég kajánul, száraz humorral. Az én szerepem, ettől fogva éjjelig annyi volt csak, hogy közbe-közbekérdeztem, és csöppet se leplezve jókedvemet, nagyszerűen mulattam.

Rég járt nála látogató, akivel kedvére eltársaloghatott volna – ezért választott most engem hálás hallgatójául? Társaságkedvelő ember volt, kávéházakban töltötte délutánjait-estéit, bénasága azonban jó ideje lehetetlenné tette, hogy folytassa, újrakezdje megszokott életformáját, hasonló korú barátai elmaradtak hát – ezért ragadta most meg az alkalmat? Vagy azért, mivel az aggastyánnak, akinek a teljes élet visszahozhatatlan múltidő, örömet okozott szembenézni egy fiatalemberrel, akinek ugyanez a teljes élet kifürkészhetetlen jövő egyelőre? Jólesett hát felidéznie (hogy ne mondjam orra alá dörgölnie annak a már csak ifjúsága póré tényénél fogva is ingerlő kamasznak): én is voltam húszéves, én is szerettem, engem is szerettek? Ezért beszélt most lányokról, asszonyokról? Vagy mert amikor béna és gyönyörökre végképp tehetetlen a test, emlékezni a szív meghitt perceire még mindig gyönyörű lehet? Nem tudom. Schöpflinből dőlt a szó. Vidáman szívtam iszonyú cigarettáit. Hölgy – így hívták a magyar dohányipar legrémesebb termékét, ezt a hosszú-szopókás, de filter nélküli füstöltnivalót. Még az én egészséges tüdőmet is megköhögte a kegyetlen kapadohány, Schöpflin fuldoklott tőle. Ezen is nevettünk és folytatódtak a pajzán históriák. Az öregúrnak tetszett jókedvem. Később, sokkal később kezdtem csak szégyellni magam, hogy tapasztalatlanságom ezekben a négy szemközi vallomásokban a felszín humorát, legföljebb a gyakorlott elbeszélő kedélyét, bölcs derűjét vette és csak azt vette észre.

Mögöttük a sötét keserűséget, mélyükön a tragédiát kellett volna.

3. *Sophie*

Rövidesen visszahallottam, Schöpflin elégedett velem.

– A fiú igen jó társalgó, vidám lélek – ezt szűrte le abból, hogy órákon keresztül hallgattam. Verseimről mi volt a véleménye, ennek elmondását azokra hagyom, akik ismerték életének utolsó esztendeiben, akiknek talán beszélt erről és akik vissza akarnak, vissza tudnak rá emlékezni valaha. Annyit csak: a Kuratórium 1948-ra 1800 forint ösztöndíjat ítélt meg számomra. Nem havi: évi 1800-at, amit januártól decemberig 150 forintos részletekben vehettem fel. Ebből az összegből és amit munkáim tiszteletdíjával hozzá kerestem, ha szerényen is, magamfajta bölcsész meg tudott élni akkortájt. Szabadnak, függetlennek éreztem magam, az alapítvány támogatásával meg tudtam írni első, éppenséggel nem komformis verseskönyvemet. A következő év Baumgarten-díja pedig 1949-es esztendőm létalapját biztosította.

Csak Schöpflin szeretetének, Basch előlegezett bizalmának, csak olyan amilyen verseimnek köszönhettem a felém áradó (akkor még áradó) megbecsülést?

Basch Lóránt elárulta, Schöpflin Turóczi-Trostler Józsefnél is érdeklődött, milyen tanítványa vagyok.

– Rátermetett filológus lesz, ha nem csábitja el a költészet – válaszolta

professzorom. Trostler mellesleg ismerte verseimet. Régtől biztatott, semmi akadályát nem látja, hogy föllépjek munkáimmal. Ha kell, szólhat is érdekmemben. De amikor első verseim csakugyan megjelentek, mintha elszomorodott volna.

Turóczi őszintén kedvelt, számított rá, hogy megmaradok intézetében. Sűrűn jártam lakására is, a Ráday utcába; kitűnő könyvtárából szívesen kölcsönözött ritka, engem érdeklő olvasnivalókat. Az évek folyamán megajándékozott minden munkájával, különnyomatával; dedikált füzetek polcaimon sorakoznak azóta is. Tanár és diák közt ritkán szövődhetett ilyen bensőséges, már-már baráti viszony: megtisztelő voltát átéreztem teljes mértékben. De Thienemann Tivadar Hollandiába távozásával Turóczi a német tanszék vezetését vette át, összehasonlító irodalomtörténeti előadásait abba hagyta. Én pedig nem akartam germanista lenni, azaz csak germanista. Engem a világirodalom egésze érdekelt, lassan elváltak hát útjaink. Ebbe, magától értetődik, alaposan közrejátszottak szerény kezdeti sikereim is – költő akartam lenni, semmi más.

Azért kellett előrebocsátanom mindezt, mert Schöpflin Aladár megjegyezte magának, hogy tudományos kutatómunkára is alkalmas lehetnék talán. Basch közvetített:

– Kérem – raccsolta –, arra gondoltunk, illő volna meglátogatnia Babits Mihály özvegyét. Hallott már magáról, Török Sophienál együtt van most a teljes Babits-hagyaték. Az lenne a feladata, hogy felnyissa a ládákat, kofferoakat és valamilyen ésszerű rendbe rakja a kéziratokat. Elő kell készítenünk egy bővített életmű-kiadást. A munkát Babitsné akarja elvállalni persze, de az ő egészségi állapota oly rossz, hogy segítségre szorul. Kivált a Beszélgetőfüzeteket lenne időszerű megjelentetni, erre akadna vállalkozó máris. Maga elég jártas Babitsban. Volna kedve hozzá?

Hogyne lett volna! Ha életem során távolabbi kortársaim közül őszintén szerettem volna ismerni valakit, akit aztán mégse ismerhettem meg, az Babits volt. Most megismerhetem azokat legalább, akik legközelebb álltak hozzá.

Basch elképzelése természetesen ábrándos tervnek bizonyult, hogy 1947–48 fordulóján ki lehetne adni Babits összes vagy akár válogatott műveit. Az Izolált Én esztétikai kategóriává (ugyanakkor bunkóvá) emelésétől a Lobogónk Petőfi-korszakig valami sok idő nem volt hátra; Babits mindenesetre kezdett botránykövé előlépni, a kiirtandó polgári liberalizmus bűnbakjává, ha – egyelőre – nem hirdették is teljes hangerővel közelmúltbeli megbocsájt-hatatlanságait: apolitikus tömegiszonyát, osztálykompromisszumos megalkuvásait, irodalomdiktátori vétkeit és hosszú lenne sorolni, miféle tévelygéseit. Önálló Babits-kötet a Franklin-klasszikusok 1945-ös vállalkozása óta nem jelent meg. Jó évtizedig kell várakoznunk, hogy megjelenhessék újból. Igen, ez a tíz évnél hosszabb időszakasz, amelynek elején álltunk még, irodalmunk Babits-talan korszaka.

Még naivabbnak látszott az az elképzelés, hogy egy valamirevaló kiadás megindítására vagy akár filológiai előkészítésére én alkalmas lennék. Végeztem ugyan – később, elhallgattatásunk idején – efféle munkát is, de akkor, húszéves koromban, ilyen feladatokra készületlen voltam és tapasztalatlan. Kivált lettem volna, ha a Beszélgetőfüzetek sajtó alá rendezésével csakugyan megbíz Török Sophie, mint kapcsolatunk felhőtlen kezdetén eltervezte.

A dobozokat, bördöndöket, iratgyűjtöket mindenesetre elővettük, 1948 folyamán megpróbáltam valamilyen viszonylagos rendet teremteni a kaoti-

kusan egybehányt anyagban. Ilonka – hadd nevezzem így is, hiszen később megengedte, én is valódi keresztnévén szólítsam, ahogy csaknem mindenki, aki közelebbről ismerte – a háború közeledtével férje minden kéziratát szietősen összecsomagolta. Évek múlva alig emlékezett persze, mit hova tett, melyik ládába mi került.

Közös munkám Török Sophiával sajnos nem bizonyult gyümölcsözőnek. Rendkívül rossz lelkiállapotban élt, depresszióból depresszióba zuhant, egyegy látogató feledtette csak, pár órára, mély csüggedéseit.

Kilencéves „önkéntes száműzetése”, amelyről keserűségének legsötétebb napjaiban beszélt, Babits halálával mintha szűnt volna. Ritka pillanataiban, magának se bevallva, úgy képzelhette, lidércnyomás alól szabadult. A halál árnyékában, férje halálának árnyékában élt közel négy évig. Most, hogy nem kell többé napról napra és reggeltől estig viaskodnia orvosokkal, ápolónókkal, mindenekelőtt azonban magával a beteggel, marad talán lélegzetnyi ideje, hogy megalkossa élete fő művét, a Flóra-regényt és verseit és mindazt, ami tollába tört, mert ápolónő volt kilenc évig, nem költő, feleség és rabszolga, nem író.

De be kellett látnia, reményeit nem tudja valóra váltani. Életének értelme mégiscsak az volt, hogy Babits felesége lehetett. A halott nem bocsájtotta el. Ami szegény Ilonkától, mint költőtől kitelt még: egy vékony versesfüzet, a Sirató. Amikor nála jártam, készen állt már, évek óta készen. Minden darabja Babitsot gyászolta. Élete központi, mondhatnám egyetlen valódi, tragikusan átértett élményét szorította formába. Ilonka sose volt igazán jelentős költő. Ebből a megrendítő ciklusából se tudta kiküszöbölni sablonait (a halál: a borzalom órája, az éjszaka: szörnyű stb.), az összhatás mégis jó. Utolsó könyvében sikerült magasan saját színvonala fölé emelkednie. Ha költészetét megőrzi valami, elsősorban ezek a disztelen néniák.

Nyitottuk föl egymás után a bőröndöket. Költemények szomszédságában regény-töredékek; esszé-fogalmazványok neki írt levelekkel, nyomtatványokkal keveredve, novella-kéziratok lapjai közt számlák, fényképek.

Külön dobozba mindenekelőtt verseit szerettem volna összegyűjteni. Valamelyik vers-kézíratra villamosjegy gémkapcsolva. Egy szivarosdobozban két műfordítás variánsai, de tetejükön pezsgősdugó és szépformájú kavics lapult.

- A villamosjegyet leveszem. A dugót hova dobjam?
- Hogy képzeled? – háborodott föl Ilonka. – A villamosjegyet azért kapcsoltam a versre, mert Mihály a hatos villamoson jegyezte föl első sorait.
- Ezerkilencszáz-hányban?
- Arra nem emlékszem, de a hatos villamoson.
- Fölirom a vers hátára, hogy a hatoson, de aztán a szakaszjegyet vegyük le róla.
- Nem, a jegynek rajta kell maradnia, nekem csak arról jut eszembe, hogy mit tudok mondani a versről.
- A kavicsot mit csináljunk?
- A kavicsot Mihály Brissagóban tette zsebre.
- Mikor?
- Nem tudom.
- És miért a Jacopo da Todi-fordítás fölött van?
- Lenyomtatam vele a lapokat.
- Tegyük máshová.

- Nem lehet, mindig ott volt.
- Az iratrendezőben pezsgősdugó is, kavics is nem fér el.
- Maradnia kell, így szoktam meg.

A rendszerezéssel nemigen jutottunk hát előre. De kezembe vehettem a Jónás könyve bekötött kéziratát, áhitattal belelapozhattam az Angyalos könyvbe, végigolvashattam a Beszélgetőfüzetek kolligátumait – ezért az élményért mégse sajnálom a Jagelló úti órákat.

Ilonka akkor már teljesen munkaképtelen volt. Jární, mozogni tudott, de figyelmét szellemi munkára kurta percekre tudta összpontosítani csak. Írni egyáltalán nem akart, írás-iszonya vagy írás-görccse támadt. Látogatásaim annyi eredménnyel jártak mégis, hogy kéréseimre, faggatásomra a Beszélgetőfüzetek homályosabb helyeit itt-ott kiegészítette újabb széljegyzetekkel, sokszáz fényképnek hátára dátumokat, neveket írt föl.

Ilonka szenvedélyes fényképész volt. Amatőr gépétől a kórházban se vált meg.

– Ma sokkal, sokkal rosszabb – hörögte a beteg. – Megfulladok, nem tudok nyelni!

Ilonka fölverte az orvosokat, az ápolónővért, tartotta férje fejét, amíg cserélték a kanült, aztán a véres tálat vitte ki, azzal a fordulóval felvevőkészülékét hozta be és elkészítette aznap délelőtti fotóját: Mihály kanülcse után.

– Rettenetes, új meg új kínok – kapja elő füzetét a nagybeteg. – Az elaljasodás végső foka!

Ilonka a pályaudvarról ráncigálja vissza a már utazni készülő Nissen professzort. Férjén segítenek. Ilonka félájultan hajol föléjük és elkészíti újabb képét az elaljasodás végső fokáról.

– Rettenetes ez, bedugult minden – vergődik ismét a beteg. Ilonka megmozgat eget-földet, a műtőasztalig kíséri férjét, mert „Mihály ragaszkodott hozzá, hogy fogjam közben a kezét”. De rosszul lesz a műtőben, kitámogatják, a szomszéd szobában idegösszeroppanást kap. Valahogy magához tér mégis, lemossa arcát, befal három nyugtatót. Siet vissza a műtőbe. Még ott éri vérverejtő férjét, a rémülten serénykedő orvosokat. Kattan újból a pillanatzár, újabb kép kerül az albumba, az utókor asztalára: Mihály műtőasztalon.

Ilonka emberfeletti küzdelmet folytat. Százszor megmenti férje életét. Három-négy órát alszik naponta, lesi minden kívánságát.

Aztán összeomlik.

– Szörnyű fájdalmak, mikor fog ez már csillapulni? – könyörög segítségért a beteg. Ilonka a szomszéd szobában Bartókot hallgat. Most nem ér rá. Rajong Bartókért. Minden koncertjét viaszlemezre veszi. Bartók a barbár erő, a megtestesült egészség, Mihályon kívül az egyetlen ember, aki méltó lenne rá, hogy...

Mihály haldoklik már, néhány napja van csak hátra; most kellene minden percben ott ülnie mellette. Ilonka fellázad. Elmegy nyaralni a Vaskapumenedékházba. Ott nem zavarhatják, oda nincs bevezetve telefon.

Két hét sincs hátra Mihály életéből.

Kis idő múlva rémülten visszatér persze. Mihály még él. Nyugodtan fölutazik ismét a menedékházba. Kell a kikapcsolódás.

Az agónia napjaiban megint mellette reszket. A legjobb feleség, a leg-

jobb ápolónő. Az csakugyan. Mellesleg elkattantja utolsó képeit is: Mihály haldoklik. Mihály a halálos ágyon.

Ilonka heroína volt. Sophie szörnyeteg.

4. Ildikó

– Ha nekem adná ennek a versnek a kéziratát, bekeretezném és íróasztalom fölé akasztanám – fordulok egyik este Sophiehoz. – Tudja, milyen közel áll hozzám Babits költészete. Nem ajándékozna nekem?

Azt hittem, kidob. Nem láttam eddig ily indulatosnak.

– Egy sorát sem. Mihály minden lapja a nemzet múzeumáé lesz. Az ő kéziratai nem ajándéktárgy. Örülök, hogy ennyit is meghagyott a háború. Most szórjam szét őket?

Látva csüggedségemet, kicsit megenyhült.

– Mihály írásait nem adom, se magának, se másnak. Eszébe se jusson megegyeszer kérni. De ezt – és elém dobott egy Kosztolányi-levelet –, ezt viheti. Meg ezt is – hajított utána egy Juhász Gyulát.

Soká maradtam. Tíz óra elmúlt, a ház kapuját bezárták lent.

– Ildikó majd lemegy magával, van kulcsunk.

Két hete jártam Babitsnéhoz, de Ildikó eddig egyszer sem bukkant fel. Hallottam néha lépteit az előtérben, rádióját a cselédszobából, ő maga nem jött be hozzánk.

Most lekisért. A lépcsőházban nem működött a villany. Az utcáról szűrődött be csak némi fény.

– Elálmosodott már a művésznő? – kérdezte, míg babrált a kulccsal.

– Dolgoztunk, hogyne fáradt volna el.

Egy kiscica dörgölődött lábunkhoz.

– Ez a Misu. Adok neki tejet minden reggel.

– Szeretted a macskákat?

– Nagyon. De a költőnő nem engedi, hogy föl hívjam. Azt mondta, ki-hajít vele együtt. Pedig lesz még nekem macskám, nem is egy.

– Nem szeretted édesanyádat?

– Nem igazi anyám. És nem szerettem. Amikor még tizenhárom éves voltam, volt egy kutyám Esztergomban, a Morgó. Morgót jobban szerettem. De anyu megunt. Egyszer hozzám kapott, mert a lábára léptem. Anyu addig beszélt apunak, míg elhitette vele, hogy Morgó megveszett. Kihívatta a csősz és agyonlövötte, engem meg beoltottak.

– Hiszen ti mindig szerettétek a kutyát. Volt az Ádáz, volt Burkus.

– Azok anyunak csak játékszerek voltak, nem igazi kutyák. Én is csak játékszer vagyok neki, csinos kisbaba, aki jól mutatott a családi képeken, akit lehetett öltöztetni-vetkőztetni, de most már nagy lettem, már nem vagyok olyan aranyos. Amikor harapós vagyok, legszívesebben engem is agyonlövetne. Apu, az igen, ő szeretett.

Hozzám bújt, átölelte nyakamat.

– Szamárságokat beszélsz.

– Nem beszélek szamárságot. Ha maga nincs nálunk, egész nap kopog a szobám falán. Hozz egy pohár vizet! Főzz kávét! Gyűjtsd meg a vilányt. Mintha nem tudna fölállni egy pohár vízért. Semmi baja, hever egész nap és cigarettázik.

– Anyád csakugyan beteg. Nagyon kimerült. Én azt hiszem, azért szeret téged.

– Az rég volt, amikor szeretett. Akkor még én is szerettem. De aztán egy kicsit nagyobb lettem. És mennyi mindent meg kellett volna beszélnem vele. Szaladtam be a szobájába, kiharancsolt, hagyjam békében, dolgozik. Én azért csak be-bementem. Akkor magára zárta az ajtót. Kopogtattam, dörmöböltem. Kiabált csukott ajtón át: hát nem érted, hogy dolgozom? Leszoktam róla, hogy bemenjek hozzá hívatlanul. De fog még ő kopogtatni az én ajtómon! Kezdi is már. Egyszer majd hiába kopogtat, mert nem megyek be többé hozzá.

Következő héten, karácsony vagy szilveszter után, a hanglemezeket rendezgettük.

– Csináljon már valamit ezzel a lánnyal. Mindenből meg fog bukni. Menjen be hozzá, maga tud latinul, vegye át vele a leckéit.

Mintha Basch Lórántot visszhangozta volna. Tegnap találkoztunk. Tett valami célzást: éppenséggel észrevehetném, van Sophienak egy lánya is, foglalkozhatnék a gimnáziumi előmenetelével, mert nagyon rossz tanuló. De nem csak ezt mondta. Valami olyasmit is, ha jól értettem ugyan ravasz célzásait, hogy Ilonka bizony nagyon beteg, nem számíthat, sajnos, hosszú életre – de ha meghal, mi lesz a Babits-hagyatékkal? A kislány teljességgel alkalmatlan rá, hogy ilyen érték jó sáfára legyen. Kellene valaki, egy értelmes, irodalomértő fiatalember, aki megfelelő irányba tereli. Erről nem akar természetesen bővebbet mondani most, annyit mégis, az Alapítvány kurátorai, „Schöpflinre gondolok elsősorban”, egyetértéssel vele, ha az értekezési-anyagot egy jó barátjuk – lehet az maga is, kérem – átvenné azzal az Ildikó-lánnyal.

Bementem Ildikóhoz. Igen csinos, széptermetű kislány volt, nálam esztendővel fiatalabb, de évet, éveket veszthetett (megbukott-e vagy más miatt, nem tudom): utolsó gimnáziumi évét most végezte csak.

Rémséges, vastag flanelruhában kuporgott kerevetén, amilyent falusi parasztasszonyok hordanak, lábán vastag gyapjúharisnya feszült.

– Ilyen ruhákat kell hordanom. Jó szorosát, nehogy észrevegyék, hogy van mellem is. Selyemharisnyát anyu nem vesz. Idenézzen, még a bugyim is ilyen.

Felhúzta szoknyáját, semmi erotikus látvány, meleg jégeralsó villant elő, térden alul érő, begyűrve a meleg gyapjúharisnyába.

– Vegyük át az auktorokat – sóhajtottam.

Innét az események meglódnak.

Délután három. Kopognak albérleti szobám ajtaján. Ildikó. Nem láttam két hete.

– Maga ilyen nyomortanyán él?

– Kastélyomat éppen tatarozzák, ideiglenesen itt húzom meg magam.

– Van pénze? Éhes vagyok. Ma lógtam az iskolából. Krémest ennék.

– Miért nem mondtad, hogy jössz? Akkor lenne itthon egy tálra való.

Most csak szalonnával-kenyérrel szolgálhatok.

Azt is elfogyasztotta, jó étvággal.

– De holnapra legyen krémes.

Vettem egy tálra valót.

Jött. Megette. Ment.

– Ilyen sötét lyuk – lépett be harmadnap is.

1948 elején kis cselédszobában laktam a Krisztina körüti főpostával szemben. Íróasztal, szekrény, szék, vaságy volt bútorzata és egy fenyőfa-polc, háromszáz könyvvel.

– Miért van itt ennyi könyv? Maga, remélem, nem író?

– Fővárosi kéziratelőkészítő vagyok – mondtam.

Lázasan csókolódtunk, de más nem történt. Sietett haza.

Egyszer állított még be. Volt egy üveg borom, rávettem, visszategezhet. Akkor tudta már, verseket írok én is.

– Kár, hogy költő vagy. Ha villamoskalauz lennél, lefeküdnék veled.

Többé nem láttam. Sophiehoz, elvétve, föl-fölmentem még. Ildikó sose volt otthon. Beváltotta fenyegetését. Ilonka, szegény, jobbára tehetetlenül, bénán hevert egész nap. Kopogott szobáik közös falán.

– Főzz ebédet, Ildikóm!

Vagy:

– Hozz valamit a boltból.

– Indulok – mondta a kislány, bevágta maga után az ajtót és nem jött haza három napig.

Szívtelen volt? Rideg? Nem hiszem. Kedves, szeretetreméltó teremtés inkább. De élete legfogékonyabb esztendeit a halál szomszédságában töltötte ő is. Abban a házban minden Babits betegségei körül forgott. Vele és csak vele, az élő klasszikussal foglalkozott mindenki. Orvosok, barátok, barát-nők. Ildikó úgy érezte, ő dísz tárgy csupán, valójában senkinek se fontos. Előtte állt ugyanakkor a példa: Ilonka hűtlen lázadásai, majd visszajuhászodásai. Gyűlt Ildikóban is a lázadás. Hiszen Babits halála után se változott semmi. Halála után is Ő maradt legfontosabb abban a családban.

Ildikó meggyűlölte az irodalmat, meggyűlölt mindent, ami költészettel kapcsolatba hozható. Könyvet, színházat, költőket. Legkivált az Alapítvány kurátorait, akik az örökösnyt látták benne, a hagyaték szempontjából latolgatták és találták végül könnyűnek.

Jóvátehetetlenül megromlott viszonya Ilonkával is. Ilonka nem nevelte soha, nevelte hát az utca. Ilonka tehetetlen volt a lány gyűlöletével szemben. Legsötétebb órájában kitagadta hát az örökségből – ezt tudta tenni csak. És azt, hogy belepusztult ebbe. 1955-ben halt meg, elhagyatva, keserűn.

Ildikó pedig átlépte a határt, semmi nem kötötte hazájához. London külvárosában tengette életét, elhagyatva, keserűn ő is.

Vásárolt két lakókocsit magának, azokban élt. Misu macskát nem vihette föl annak idején a lakásba. Egyik lakókocsiban tartott hát negyven macskát. A másikban, maga mellett, még huszat. Köztük érte a szívroham, ötvenöt éves korában.

Volt egy kutyája is állítólag, a Morgó. Üvöltve kísérte a halottvivőket.

Tropizmusok(avagy a harmadik találkozás)

1.

*Két éve februárig nem esett a hó,
s te diót hoztál. Csörgött a kabátod
amint felakasztottad. Süvített a bakonyi szél.
Panaszkodtál, micsoda tél, itt a tavasz,
de még ősz virágzanak az odvas fogú hóvirágok.
Nem szólva arról, mondtad,
arról nem is szólva, a ház környéke,
ahová ilyenkor sielni jártál, kizöldült
még Karácsonykor, és újra megérett a madárvérű áfonya.
Attól, attól ilyen vörös a kezed. Reggelenként
tavalyi áfonyát szedsz
és tavalyi hóvirágot. Hiszen nem volt tél,
ezek csak megkésett fűvecskék, szépfajta csomborfűvek.
Később diót törtünk, ropogtak csontburkos fejek.
Egy olajtényű magot homlokodig emeltél,
s szemedben megindult a havazás. Bizony,
abban a magban nem láttál te mást,
mint kristályos fehéret,
amint pilinkézett a sovány sejtek között,
csilingelt a finom sejtközötti járatokban.
Aztán elmentél. Én meg itt, csak bontom,
bontom a diót, és álmélkodva nézem
mint pörögnek, zúdulnak abból amit nekem hoztál,
a forintos pelyhű havak.*

2.

*Te mindig ilyen voltál! Ha könnyezettél,
nyulak potyogtak az öledbe! Piros szemű
varázslónyulak. Máskor papvirágot
szedtél kaptárnyi méhhez. Reggelre
bedagadt az orrom.
S ezek a diók?
Hiába szórom a vaskályhába, eloltja
a tüzet a szagos hólé a füst
visszahúzódik a kályhacsőbe.*

*Nem tudom hová tenni a diókat,
a réseiken át ömlik a hó,
elül a tollamon, a könyvek gerincén,
derékig nő a szőnyegen. Na látod.*

*te mindig ilyen voltál. Most, amikor
ismét nem volt tél,
kinai porcelánkék az ég, és sipolnak
a fűzfák, mit kezdjek a temérdek hóval
ebben a kicsiny, kicsiny szobában?*

*

látod kedves, látod, hiába nézem,
havak járnak ki-be azon a léken

BALÁZSOVICS MIHÁLY

Itt

(kollázs Deák László A közös csapda c. kötetéből)

*itt rendszeres visszaélések történnek
rémhírektől feszülnek a rekeszizmok a félelem
elfeledve sem magát sem táját nem leli
letörli az előző pillanatot a szétfolyt időt
villanással előbb kell tovatűnni elpusztítani
rohamtempóban az én-fantomot a befejezettség
a kiagyalt csapda biztonsága állítás tagadás egyremegy
kihegyezve maradtam emberi
bőrre vetitem ábráimat nincs kívülállás
nincs hová hátralépni halasztottam ragaszkodtam
a kegyelem elmaradt nincs semmi különös megvagyunk
fél lépéssel mindig hátrányban – de fejhossznyi
előnnyel nincs keresnivalónk terveinkben feszengünk
a pontos megfogalmazáshoz érvényes valóság kell
„szereplők tájak bódéfalra szegezve” csak a nyervászás
és a kartézis terjed fejlődik a csinálás
a miért a hogyan élünk ólálkodókkal statisztákkal
biztonságban nem lehetünk: káprázzon ez a bővli-arsenál
arcomon grimasz feszül fejemre erősített présben
már recseg a koponyám nem képzelődöm
nincs lelkiturdalásom: a húsverő kalapácsot
vizbe mártjuk hogy a hús ne ragadjon rá és mindkét oldalára
egy-két erőteljes ütést mérünk vigyázva arra
hogy szét ne roncsoljuk a kétségbeesést
csak a hang megmaradjon
megmaradjon a mosoly*

Író, kabátban

- hangjáték -

SELYEM BÉLA
ORMAY
ORMAYNÉ
ZÁDOR
EGYIK LÁNY
MÁSİK LÁNY
ÖREG
ASSZONY

SOFÓR
ÖREG NŐ
ELSŐ SZERKESZTŐ
MÁSODIK SZERKESZTŐ
HARMADIK SZERKESZTŐ
NEGYEDIK SZERKESZTŐ
LÁNY
REKLÁMHANG

(*utcazaj*)

SELYEM: Elolvassa! Bízık bennem. Novellát vár tőlem. Múltkor is mondta abban a kis presszóban... (*lehalkul*)

ORMAY (*távolságról*): Nézze Selyem! Felejtse el amit eddig írt!

SELYEM: Felejtsem el?

ORMAY: Maga meghatóan ügyetlen! Mondhatnám bravúrosan. Éppen ezért van magában valami az igaziakból.

SELYEM: Az igaziakból? Azt tetszik mondani?

ORMAY: Azt tetszem mondani. Ha legközelebb ír valamit, hozza el.

SELYEM: Ez komoly?

ORMAY: Miért mondanám?

SELYEM: Köszönöm... igazán... (*más hangon*) Szobatársak. Igen, a Szobatársakat viszem el Ormayhoz. (*csönd*) Talán mégis jobb lett volna a Berta néni? Nem, mégis inkább a Szobatársak. (*más hangon*) Hová is tettem?! Ezek a zsebek! (*lehalkul*)

(*utcazaj*)

LÁNY (*nevetése*): Gombolja ki! Mind a három gombot!

SELYEM: Miféle három gombot?

LÁNY: A kabátgombot maga szerencsétlen! (*csönd*) Ne is haragudjon! Dehát télikabátban! Ilyenkor!

SELYEM: Kissé meleg van... csak-ugyan.

LÁNY: Kissé meleg? (*rávágja*) Hőség! Tikkasztó hőség! És akkor maga télikabátban! Micsoda ötlet!

SELYEM: Kérem... nekem nincsenek ötleteim. Egyáltalán nincsenek.

LÁNY: Ugyan már! Ha valaki júniusban télikabátba bújik! (*nevet*) Még hogy nincsenek ötletei!

SELYEM: Kérdezze csak meg a Lehoczky szerkesztő urat! (*utánozza*) Idefigyelen Selyem! Magánál csak egy ötletlenebb alakot ismertem. A Zsámbokyt.

LÁNY: Zsámboky... Zsámboky...

SELYEM: Egy novellista. Novellákat írt. (*kifakad*) De őt közölték! Azt az undok pofát!

LÁNY: Hohó! Mindjárt dührohamot kap! És akkor aztán felrobban! Gondolja meg. Dühroham. Hőségben. Télikabátban.

SELYEM (*nem is hallja*): Sose olvasott el tőlem semmit! Már ahogy átvette azt a novellát. Az a tekintet! Az a hang! (*utánozza*) Megtisztel, uram! (*a rendes hangján*) És abban a pillanatban már el is sülyesztette.

LÁNY: Elvesztette?

SELYEM: Mondom, hogy elsülyesztette!

LÁNY: Ronda ügy.

SELYEM: De még milyen ronda. Ronda ügy-ronda fráter. (*csönd*) Ki se mentem a temetésére.

LÁNY: Meghalt?

SELYEM: Még előmászhat.

LÁNY: Mit beszél?!

SELYEM: Ettől minden kitelik. Egy ilyen Zsámbokytól. *(más hangon)* Ormay egészen más. Mindig letol és valahogy mégis...

LÁNY: Lefogadom, hogy éppen hozzá igyekszik.

SELYEM: Hát igen. Szobatársakkal.

LÁNY: Miféle szobatársakkal?

SELYEM: Az a novella címe.

LÁNY: Ja úgy! Hát akkor sok szerencsét! *(hirtelen)* Igazán nem gondolta meg?

SELYEM: Mit kellene meggondolnom?

LÁNY: Az a kabát! Legalább dobja a vállára!

SELYEM: Szó se lehet róla! Mindenem benne van. A kézirat. Ormay már várja. Számít rá. *(csönd)* És különben is! A rádió lehülést jelzett. Erős lehülést a Kárpát-medencében!

LÁNY: Havazást is jelzett? Júniusi hóviharakat? Mit várhatunk még a Kárpát-medencében? *(más hangon)* Hát még egyszer sok sikert!

(hang ki.)

SELYEM: Siker? Hol vagyok én még attól? *(kiáltja)* De azért köszönöm!

ÖREG NŐ *(távolról)*: Maga így akar gereblyézni? Télikabátban?

SELYEM: Én? Én egyáltalán nem akarok gereblyézni.

ÖREG NŐ: Magát a Boskovicsné küldte?

SELYEM: Ki az a Boskovicsné?

ÖREG NŐ: A Boskovicsné megígérte, hogy a héten küld valakit. Tudja, aki egy kicsit rendbe teszi a kertet. Gereblyezés... meg ilyesmi.

SELYEM: Igazán sajnálom, de...

ÖREG NŐ *(közbe)*: Mégse végezhetek mindent egyedül! Az én koromban! Megért engem?...

SELYEM: Persze, hogy megértem.

ÖREG NŐ *(távolodik)*: Mindjárt hozom a gereblyét.

SELYEM: Ne hozza a gereblyét!

ÖREG NŐ: Micsoda?! Hát nem azért jött, hogy...?!

SELYEM: Nem azért jöttem.

ÖREG NŐ: Aha! Szóval, csak éppen körülnéz egy kicsit a kertek körül! Szaglászik! Szimatol! Tűnjön el innen!

SELYEM: Na de kérem...

ÖREG NŐ: Nem hallotta?... Néró! Néró!

(egy vékony hangú kutya vakkant kettőt.)

SELYEM *(magában)*: Na tessék! Kutját uszítanak rám! Vén satrafa!... Pedig valahol a közelben lakik az Ormay... Hm! Felolvassam, vagy csak úgy nyomjam a kezébe?... Legjobb, ha egy szót sem szólok. Ismeri ő a dörgeést. Profi. Hoztam egy novellát és kész. És ő megérti. Ormay nem szerkesztő. Akik még csak nem is törik magukat azért, hogy egy normális mondatot kinyögjenek. *(lehalkul)*

ELSŐ SZERKESZTŐ *(hangja)*: Tehetséges, nem mondom, de még... hogy is mondjam... Kusza.

MÁSODIK SZERK.: Borzas!

HARMADIK SZERK.: Túlságosan puha!

NEGYEDIK SZERK.: Én bízom benne, hogy kiforrja magát...

SZERKESZTŐK: Forrja ki magát! Forrja ki magát! *(csönd)*

ORMAYNÉ *(távolról)*: Hát maga? Összevezett valakivel?

SELYEM: Kezicsókolom! A mesterhez jöttem. Azt mondta: vár.

ORMAYNÉ *(nevet)*: Már ne haragudjon, de ahogy maga most fölbukkant itt!... Gesztikulálva, kivörösödve...

SELYEM: Megbeszéltük, hogy ma...

ORMAYNÉ: Még alszik.

SELYEM: Egy novellát hoztam.

ORMAYNÉ: Persze, persze. Tudja, ő délutáni alvó. Mondok valamit: addig üljön le itt a hallban...

SELYEM: Mindjárt... itt kell lennie...

ORMAYNÉ *(vidáman)*: Mutassa!... De hiszen ez... *(olvassa)* „Reiss Bar Wien zehn charmente Frau”. *(nevet)*

(csönd)

ORMAYNÉ: Maga bárókba jár?

SELYEM: Hogy került hozzám?... Valami reklámcédula.

ORMAYNÉ: Ne haragudjon, de ez olyan mulatságos. Selyem Béla és tíz sármos nő a Reiss Bárból!

SELYEM *(magában)*: Ez az idióta Gráci dughatta a zsebembe! Csakis ő!

ORMAYNÉ: Nem történt semmi. Keresse csak azt a kéziratot! Keresse tovább.

SELYEM: Itt van valami. Tetszik tudni, itt fölhasadt a bélés és ez a szakadás mindent elnyel. Jézusom!

ORMAYNÉ: Mi történt?

SELYEM: A zseb! Most teljesen végighasadt! Kettészakítottam az egész kabátot!

ORMAYNÉ: Hát, ami azt illeti... ez még egyáltalán... kabát?

SELYEM: Kissé elkopott pár helyen...

ORMAYNÉ: Elkopott? Nézze, Selyem, egy író nem járhat egy ilyen kabátban.

SELYEM: Össze tetszik engem tévesztetni Molnár Ferencsel.

ORMAYNÉ: Nem téveszttem össze. (*távolodik, szekrényajtó nyikorog, csukódik*) Na nézzük csak...

SELYEM: Mit tetszik...?

ORMAYNÉ: Keresek magának egy megfelelő kabátot.

SELYEM: Nem... ez lehetetlen!

ORMAYNÉ (*még se hallja*): Vegye már le azt a lópokrócot!

SELYEM: I-igenis!

ORMAYNÉ: Dobja a diványra! Úgy (*csönd*) Például itt ez a csukaszürke...

SELYEM (*közbe*): Uniformis! Akár egy dragonyos tiszté!

ORMAYNÉ: Mit tud maga a dragonyos tisztekről! (*csönd*) Fekete posztókabát...

SELYEM: Egy falusi plébános!

ORMAYNÉ: Jól van jól! Akkor nézzük ezt a világosabbat. Ezt próbálja fel...

SELYEM: Én?! Ez nekem túl elegáns. Hivalkodó.

ORMAYNÉ: Búijon már bele!

SELYEM: Köszönöm... igazán.

ORMAYNÉ (*más hangon*): Nem mondom, talán egy kissé bő itt. De azért mégiscsak kabát. Vallja be! Ez azért jobban mutat.

SELYEM: Nem vitás.

(*csönd*)

ORMAY (*távolabbról*): Mi az odalent? Jött valaki? (*ásít*)

ORMAYNÉ: A Selyem!

ORMAY: Selyem? Miféle Selyem?

SELYEM: Megbeszéltük!

ORMAY: Aha! A Selyem Béla! Jöjjön már fel!

SELYEM: Nem zavarok?

ORMAY: Mondom, hogy jöjjön fel!

ORMAYNÉ: Na menjen! Ebben a ka-

bátban bárhová felmehet. Bárhová és bárkihez! (*csönd*) Majd még nézek valamit magának.

SELYEM: Még egy kabátot?!

ORMAYNÉ (*csendes nevetés*): Bizza csak rá! És most menjen! (*lehalkul*), (*lépések*), (*ajtó*)

SELYEM: Tiszteletem!

ORMAY: Mi az, hogy tiszteletem?! Szervusz!...

ORMAY (*távol*): Mit állsz ott?... Ja persze, le se tudsz ülni! Ezek az átkozott könyvek! Az istenit ennek a sok könyvnek meg folyóiratnak! Mozdulni sem lehet tőlük! (*könyveket söpör le a székről*) Így ni. Mit nézel?

SELYEM: Rég láttam Színházi Életet. Hm. Lósport!?

ORMAY: Tedd vissza!... Hallod-e?... Hol a Ma Este? Visszahoztad?

SELYEM: A Ma Estét?

ORMAY: Bevittem neked a presszóba! A Dióhéjba! Hogy mégis olvass valamit! A kilencszázhuszonötös évfolyam!

SELYEM: Visszahozom. Igazán.

ORMAY: Öszintén remélem. Addig nem kapsz semmit! Ne is számíts semmire! (*más hangon*) Olvastad, amit a Komáromi Mariskáról írtak?

SELYEM: Komáromi Mariska...

ORMAY: Hallod! Már ne is haragudj! Te bele se néztél a Ma Estébe!

SELYEM: Még a sport rovatot is végig böngésztem.

ORMAY (*nem is hallja*): Komáromi Mariska a Népszínház ünnepelt művésznője fogadalmat tett fia betegágyánál, hogy sose lép fel többé! (*csönd*) És ezt te csak úgy átlapoztad! Nem is akarsz több Ma Estét!

SELYEM: De kérek...

ORMAY (*közbe*): Mondjak valamit? A Színházi Élet a nyomába se jöhetett a Ma Estének! Csakhogy aztán elnyelte.

SELYEM: A Színházi Élet?

ORMAY: A Színházi Élet a Ma Estét.

SELYEM: Nem lehetett megmenteni?

ORMAY: Naiv kérdés! Ostoba kérdés! (*csönd*) Csúnya úgy volt. Sötét manőverezés.

SELYEM: Hát akkor persze reménytelen. (*csönd*) Az ott valami kézirat? Regényrészlet?

ORMAY: Mi? Miféle regényrészlet?

SELYEM: Az asztalodon. Az a hatalmas paksaméta.

ORMAY: Perirat. Olvasol periratokat?

SELYEM: Nem, azt nem.

ORMAY: Elég baj. Remek novellák vannak benne. Ez például egy örökösödési ügy. Majd ha végzek vele, odaadom.

SELYEM: Köszönöm... előre is.

ORMAY: Ígértél nekem egy novellát!

SELYEM: Eltűnt!

ORMAY: Eltűnt?

SELYEM: Valahol útközben. Persze, tulajdonképpen... meg kell lennie...

ORMAY: Hát akkor keresd! (Szünet, nevet.) A keservedet! Miket hordasz te a zsebedben? Radírt!

SELYEM (zavartan): Nem, csak... valahogy ittragadt...

ORMAY (felnevet): Egy gomb! A gombfoci csapatomat erősítet? Dehát nincs is gombfoci csapatom!

(ajtó)

ORMAYNÉ (beközelít): Összeszedtem még néhány holmit!

ORMAY: Te mindenfélét összeszedsz.

SELYEM: Egy tasak! Egy hatalmas, fehér reklámtasak!

ORMAYNÉ: Egy Al Jolson tasak.

SELYEM: Csakugyan! Al Jolson! Létra betűkkel – Al Jolson!

ORMAY: Remélem, tudod ki volt Al Jolson?

ORMAYNÉ: Jaj, ne gyötörd már!

ORMAY: Én nem gyötöröm, de ha még ezt sem tudja... (más hangon) Szóval?

SELYEM: Az éneklő bolond! Az első hangosfilmben.

ORMAY: Singing Fool!

SELYEM: Singing Fool...

ORMAYNÉ: Na ezt megúsza! Tessék a tasak.

SELYEM: Kedves igazán! (búcsúzza) Hát akkor...

ORMAY: Viszlát! Ne felejtse el a Ma Estét!

SELYEM: Jaj dehogy! Szervusz! Viszontlátásra!

ORMAYNÉ: Várjon. Kikisérem.

SELYEM: Ne fáradjon!

ORMAYNÉ: Nem fáradok. (lépések) Csak nem hagyja itt a barátját?

SELYEM: A barátomat?

ORMAYNÉ: Ezt az öreg kabátot. Nem hagyhatja itt. Megsértődik.

SELYEM: Hát az más... akkor csakugyan...

ORMAYNÉ: És én nem szeretem a sértegetett kabátokat. Mit kezdjek egy sértegetett kabáttal? Várjon! A karjára dobom!

SELYEM: Bravúros dobás.

ORMAYNÉ: És most így karonfogva a két hű barát. (búcsúzik) Isten vele! (hangja lehalkul)

(csönd)

SELYEM (utcazajban): Mit mondjak! Elég nehéz ez a hű barát. Leszakad a karom alatta. De azért nagyon kedves nő... Csak legalább elkaphatnék egy buszt... Van itt valami villamos?...

ZÁDOR (beközelít): Hé! Öregem! Mi a fenét csinálsz itt?

SELYEM: Na né! Tisztára Erich von Stroheim.

ZÁDOR: Ezt más is mondja!

SELYEM: Mert katonaborbélyhoz jársz. Csak ők nyírják így föl a fejeiket.

ZÁDOR: És a jó öreg Vedres bácsi!

SELYEM: Engem is hozzávittek annak idején.

(Szél kerekedik)

ÖREG (szoba akusztikában): Mama! Gyere csak az ablakhoz!

ASSZONY (távol): Annyi a dolgom! Hagyj békén!

ÖREG: Nézd csak!... Az az alak ott a járdán!

ASSZONY: Óóó!... Ezt én már láttam valahol.

ÖREG: És mennyi kabát!

ASSZONY: Az öreg Lantostól két kabátot vittek el.

ÖREG: Zárd be az ajtót!

ASSZONY: És a közelben sehol egy rendőr.

ÖREG: Tavaly ilyenkor törték rá a Zakariásnéra!

ASSZONY: Szegény, megboldogult Mariskára!

ÖREG: Micsoda világ! Istenem, micsoda világ!

(csönd)

ZÁDOR: Öregem! Te gőzölögsz! Párolgatsz és gőzölögsz. Ez a csomag! Két kabát? Mi vagy te? Mozgó ruhatár?

SELYEM: Valami olyasmi. És közben se busz, se villamos.
 ZÁDOR: Taxi megfelel?
 SELYEM: Taxi?! Itt?
 ZÁDOR: Miért is ne? Öregem, te mindjárt letörsz... De igazán! Mint akit orrbavertek.
(autó zúg fel kissé távolabbról)
 ZÁDOR: Na! Mi szólsz? Odanézz!
 SELYEM: Neked valahogy minden bejön.
 ZÁDOR: A vendégem vagy, ha megengeded.
 SELYEM: Kösz!
 ZÁDOR: Taxi! Taxi!
(autó már egész közélről. És már le is tékezik)
 SOFŐR: Uraim!
(ajtó nyitás, becsapódás)
 ZÁDOR: Hát akkor legyen szíves...
(Selyemhez) Hol is laksz?
 SELYEM: Óbudai konzerv! Illetve: a konzervgyár mellett.
 ZÁDOR: Hát én egy kicsit közelebb.
(Kiált) Horvát utca tiz!
 SOFŐR: Horvát tiz!
(a motor felbúg)
 ZÁDOR: Hogy lakhat valaki az óbudai konzervben?... *(hirtelen)* Ez aztán a mellény!
 SELYEM: Miféle mellény?
 ZÁDOR: Ne add a bankot! A csomagodból csúszott ki.
 SELYEM: Igazán?
 ZÁDOR: No nézd csak! *(tütytyent)* Bársony! Sötétzöld bársony! Csak színházban láttam ilyet.
 SELYEM: Talán színházi mellény.
 ZÁDOR: Mindenesetre dugd vissza a tasakba.
(a tasak zörgése)
 SELYEM: Azért ezt megnézheted!
 ZÁDOR: Al jolson. Ugyan! Egy kettétört karrier!
 SELYEM: Azért volt ő a csúcson is!
 ZÁDOR: De meddig?! Éppencsak egy pillanatig! Aztán eltűnt a sülyesztőben. *(más hangon)* Öregem! Tudod hova megyek? Egy kongresszusra! Egy műfordítói kongresszusra!
 SELYEM: Ne mondd!
 ZÁDOR: Nagy felhajtás lesz! Külföldiek. Írók, költők, tudósok a világ minden tájáról!
 SELYEM: Nem tudnál valahogy becsúsztatni?

ZÁDOR: Téged?! Hiszen még németül se tudsz! *(más hangon)* No és ki az elnök? *(rávágja)* Én!
 SELYEM: Gratulálok!
(csönd)
 ZÁDOR: Beleznay Tivadar el akart gáncsolni. Gáncsot vetett nekem.
 SELYEM: Nahát!
 ZÁDOR: De az olaszok mellém álltak.
 SELYEM: De hiszen te franciából fordítasz!
 ZÁDOR: És mégis! A franciák közönyösen nézték a párbajt. Jeges közönnyel.
 SELYEM: De végül is diadal?
 ZÁDOR: A Beleznay Tivadar sirt a salátánál.
 SELYEM: Volt saláta is?
 ZÁDOR: Tegnap nálam vacsorázott.
 SELYEM: Te meghívtad?! Ezt az alakot?! Azok után...!
 ZÁDOR: Beleznay Tivadar teljesen össze-roppant. Hogy mentegetőzött! Bocsánatért könyörgött. Én persze csak legyintettem. *(más hangon)* Na, öregem! Hagyjuk ezt! Spongyát rá!
(csönd)
 SELYEM: Egyszer én is belepottyantam egy ilyen kongresszusba.
 ZÁDOR: Csakugyan? Várj csak!... Mit is akartam mondani?... Idefigyelj!
 SELYEM: Tulajdonképpen nem is engem akartak meghívni.
 ZÁDOR *(közbe)* *(emeltebben)*: Idefigyelj!
 SELYEM: Szóval, az egész úgy kezdődött...
 ZÁDOR: Öregem! Hagyd békén a Zsám-boky özvegyét!
 SELYEM: De kérlek én igazán...
 ZÁDOR: Ne vágj olyan ártatlan képet! Nagyon jól tudod miről van szó.
 SELYEM: Nem tudom.
 ZÁDOR: De tudod! *(kis csönd)* Telefonálgatsz. Felrohansz hozzá.
 SELYEM: Talán ha egyszer-kétszer felhívtam. A lakásán pedig csak egyszer. Egyetlen egyszer... *(csönd)* Hátúszás!
 ZÁDOR: Mi az, hogy hátúszás!
 SELYEM: Egy novellám. Odaadtam a Zsám-bokynak még akkoriban. A többit talán már nem is kell mondanom...
 ZÁDOR: Ne is mondd!
 SELYEM: Az özvegye megígérte, hogy előkeríti a novellát. Szóval, hogy megkeresi.
 ZÁDOR: Ezért üldözöd?

SELYEM: Dehogy üldözöm! Mondom, hogy csak egyszer-kétszer telefonáltam.

ZÁDOR: Egyáltalán ne telefonálj! Szűnj meg! *(csönd)* Annak a nőnek pihennie kell. Össze kell szednie magát. És akkor te a Hátúszással...!

SELYEM: Jó. Rendben. Nem hívom többé. *(csönd)* Olyan kedves nő. Nem lehetett neki könnyű a Zsámboky mellett. *(csönd)* Azt mondják zűgívó volt.

ZÁDOR: Kicsoda?

SELYEM: A Zsámboky. Az a legrosszabb. Ha valaki zűgívó.

ZÁDOR: Tudok rosszabbat is. Ha valaki ostobaságokat fecseg. *(más hangon)* Halló! Álljon meg! *(kocsi lefékez)*

SOFŐR: Megérkeztünk, uram?

ZÁDOR: Részemről.

SOFŐR: És a másik úr?

ZÁDOR: Vigye a konzervbe!

(aitó hevágódik) (kocsi indul)

SELYEM *(utánakiált)*: Zádor! Zádor!

ZÁDOR *(távolról)*: Még találkozunk! *(hangja belevész a motorzűgásba) (csönd)*

SELYEM *(magában)*: A taxit se fizette ki! Ajjaj! Legjobb ha kiszállok. *(kopogtat az üvegen)* Kérem!

SOFŐR: Valami baj van?

SELYEM: Nem... Dehogy. Csak kiszállok.

SOFŐR: Ez még nem a konzervgyár!

SELYEM: Sétálok egy kicsit. Az sose árt.

SOFŐR: Akkor végeztünk?

SELYEM: Végeztünk.

(kocsi lefékez) (ajtó nyílik)

SOFŐR: Segítsek?

SELYEM: Köszönöm.

SOFŐR: Jól fel van pakolva.

SELYEM: Hajaj! *(kis csönd)* A tárcám...! Aha... megvan! Nézze csak! Patkóalakú... kissé régimódi.

SOFŐR: Családi darab?

SELYEM: Jól mondja. Ez egy családi darab. *(más hangon)* Hát akkor...

SOFŐR: Száztíz forint ötven.

SELYEM: Száztíz forint... *(nyel egyet)* és ötven!

SOFŐR: Jól hallotta, uram. Nézze meg az órát!

SELYEM: Nem nézem meg. *(csönd)* Azt mondja száztíz forint és ötven fillér?

SOFŐR: Pontosan. Száztíz forint, ötven!

SELYEM: Igen... persze... Na nézzük

csak! *(számol)* Tíz... húsz... meg egy ötös... még itt van egy húszas. *(csönd)* Kész. Pasz.

SOFŐR: Viccel, uram?

SELYEM: Mit csináljak? Nem vettem többet magamhoz.

SOFŐR: Ne mondja! Két kabátot magához vett! De pénzt azt nem! *(más hangon)* Na, idefigyeljen...

SELYEM: Várjon! Azt hiszem, meg-egyezhethünk.

SOFŐR: Nekem nincs időm ilyesmire! Se időm, se kedvem.

SELYEM: Pillanat! Azért ha én felajánlanék magának...

SOFŐR *(közbe)*: Valami ócskaságot abból a zacskóból?! *(csönd)* At akar ejteni?! Bilire akar ültetni?!

SELYEM: Bilire ültetni? Ezt még így nem is hallottam. Feljegyzem.

SOFŐR: Nem jegyez fel semmit! Fizet!

SELYEM: Ki mondta, hogy nem?! *(csönd)* A kabát!

SOFŐR: Mit akar a kabáttal?

SELYEM: A magáé.

SOFŐR: Az a vedlett vacak a karján?!

SELYEM: Ki beszél arról? *(csönd)* Ezt nézze meg, rajtam!

SOFŐR: Csak nem azt akarja mondani, hogy...?

SELYEM: Azt akarom mondani! Levegym? Vagy előbb megnézi egy kicsit közelebből?

SOFŐR: Na lássuk csak! *(csönd)* Jó anyag... nem vitás. Hát nem mondom, a szabása is... Ezt készen vette?

SELYEM: Készen kaptam.

SOFŐR: Kitől?

SELYEM: Egy hölgytől. Egy igazi hölgytől.

SOFŐR: Egy hölgytől?!

SELYEM: Ez olyan elképzelhetetlen?

SOFŐR: Mit mondjak? Elképzelhetetlen. *(más hangon)* Mindegy. Ez a maga ügye.

SELYEM: Ahoqy mondja. *(más hangon)* Le-segítené rólam?

SOFŐR: Tessék! Parancsoljon, uraságod!

SELYEM: És most rendben?

SOFŐR: Rendben. *(más hangon)* Angol szövet.

(papírzörgés)

Hohó! Van itt valami levél! *(nevet)* Szerelmes levél? A hölgytől? Attól az igazi hölgytől? *(olvassa)* „Szobátársak.”

SELYEM: A novellám! Hogy kerülhetett oda? Abba a kabátba?!
 SOFŐR: És mi az, hogy novella? Ma-napság még írnak ilyesmit?
 SELYEM: Képzeld! Írnak! (más hangon) Adj már ide!
 SOFŐR: Miért ne adnám? A magáé! Tessék!
 SELYEM: Megőrült?! Mit csinál?!
 SOFŐR: Bocsnat!... Kicsúszott!
 SELYEM: Ne dobja el!
 SOFŐR: Maga az oka! Miért dugta bele!
 SELYEM: Úristen! Szétesett!
 SOFŐR: Majd összeszedi! Viszlát! (a motor felbűg)
 SELYEM: Csibész! Rohadt csibész! (motorzúgás távolodik, elhalkul) (csönd)
 SELYEM: Ezt most hogy szedjem össze?
 ELSŐ LÁNY: Odanézz!
 MÁSODIK: Mit?
 ELSŐ LÁNY: Azt az embert ott... az úttest közepén... Szólj neki!
 MÁSODIK LÁNY: Dehogyan szólok! Tuti, hogy golyós!... Papirokat szedeget a porból!
 ELSŐ LÁNY: Ismertem egy ilyet. Az énekelt is.
 MÁSODIK LÁNY: És ha elgázolja valami? Én szólok neki...
 ELSŐ LÁNY: Hülye vagy?... Tudod, hány óra? El akarsz késni? (futnak)

Várj! Ne fuss!...
 (elűszik)
 SELYEM (mikrofonközelben): ...a fene ezt a szelet!... ez itt a harmadik oldal?... Hogy is volt az?... „Az egér észrevette...” Mit? Mit vett észre?... (szél súvít)
 Na várjunk csak... hol az a rész?... Az a novella súlypontja... „Éjszaka a szobatarssal.” Örület!... A legfontosabb rész! Hangulatilag!... Úristen... A férfi fekszik az ágyban... a takaróját rángatja, a párnáját pofozza, forgolódik és akkor egyszerre csak... érzi, hogy nincs egyedül... hogy van még valaki a szobában... Valaki!... (felkiált) Ez az! Ez az!... (Csalódottan, közel) Fenét! Ezen a lapon már egy sor sincsen. Vagy mégis? Olyan halovány... ez a nyomorult szél lefújta a betűket! Össze kellett volna tűzni a lapokat... Nem tudom összerakni! Nem megy... nem megy!
 (A következő pillanatban beközelít egy reklámautó, ordító hangszóróval)
 HANG (a hangszóróból, néha torzítottan): Figyelem, figyelem! Olasz télkabátok érkeztek az Állami áruházból! Elegáns, modern fazonú kabátok, fiatalnak és öregnek!
 (Továbbmegy és egyre torzabban ismétli a szöveget. Szél fúj s szavakat dob széjjel.)

- Gong -

KÖLTÉSZET ÉS VALÓSÁG

Mándy Ivánnal a Teleki téri novelláiról beszélget Kabdebó Lóránt

KL: – A budapesti tereknek történetük, hangulatuk van. Óbuda hangulatai Krúdy, Gelléri novelláiban őrződtek meg. A külső Józsefváros világa másfajta sajátosságokat rejtett: a látszólag méltatlan, lefokozó környezetben épp oly jellegzetes egyéniségek nőttek fel, jelentek meg, mint a nagyváros bármelyik más környezetében. Ennek a világnak, ezeknek a tereknek lett írói gazdája Mándy Iván. Erre a hűségre ébresztette rá a pályakezdő novellistát a tekintélyes kritikus, Schöpflin Aladár, mint ahogy erre *Előszó helyett* című írásában maga az író emlékezik vissza:

*Két hét múlva mentem újra Schöpflinhez... Most ezzel fogadtott:
– Korrekt írás, itt tartom a Tükör részére. Mogorván mondta, de majd elsédültem. Háromszor körbejártam a Károlyi-kertet, míg kissé magamhoz tértem...*

Azért a novella mégsem jelent meg.

– Szívesen kicserélném egy másikra – mondta Schöpflin. Cipeltem tovább a kéziratokat. Utam a Mátyás tértől az Egyetem utca sarkáig. Közben a József utca és a Károlyi-kert. Ez volt az életem, ezt hurcoltam magammal. Ismertem minden kis üzletet, kapualjat. Lassan, észrevétlenül fölszívtam magamban ezt a városrészt.

A Tükör aztán mégiscsak közölte egyik elbeszélésemet. Bogár volt a címe. Egy kutyáról szólt, akinek a szabadság és a kényelmes élet között kell választani. Menne, elhagyna mindent... de nem tud, egyszerűen nem tud. És közben mintha önmagától akarna elszakadni.

Schöpflint tovább is látogattam.

Mátyás tér–Károlyi-kert–Egyetem utca. Meddig tartott ez?

Egyszer csak vége volt.

A ház, ahol Schöpflin olvasott, elrepült. A kis utca, a Franklin felé, kibicsaklott, a Károlyi-kert megöregedett, az egyik sarkában egy időben sírdombok voltak, valóságos kis temető.

Egyszer Németh Lászlót láttam jönni ezen a kis utcán. Leült egy padra a Károlyi-kertben, írni kezdett egy könyv fedelén.

Órák múlva jöttem vissza. Ő még mindig ott ült és írt. Dolgozni kell – nincs más. Meg hűnek maradni ezekhez a sokat szenvedett terekhez, utcákhoz.

És ezekhez a terekhez maradt hűséges az író pályája során. Epizódfigurák, elhanyagolt terek, – látszólag ez a témája; lényegében az emberi jellem sokszínű gazdagsága, az emberben élő lehetőségek teljessége nyílik meg egy-egy novellalátomásban. Mándy Iván terei közül a legemlékezetesebb, a legkarakteresebb talán a Teleki tér. A mai ember szinte semmit nem tud a múltjáról, ez a név már szinte semmit nem mond a számára. Mi is volt hát tulajdonképpen a novelláidban szereplő Teleki tér?

MI: – Talán azzal kell kezdenem, hogy én lényegében gyalázatosan rossz megfigyelő voltam és vagyok a mai napig. Valamit azért a terekből és az utcákból felszívtam, felszippantottam, a többi az előbb említett oknál fogva önmagamából kellett, hogy kiegészítsem. Na most mi volt a Teleki tér? Hát az árusok hatalmas tere,

A Magyar Rádióban 1983. március 3-án elhangzott beszélgetés átdolgozott változata. Szerkesztő: Dénes István

a bódésorok, középen az üvegcsarnok, ahol tényleg minden volt. Öltönytől – hát öltöny, maradjunk a ruhadaraboknál, ruhafoszlányoknál – kezdve lavórokig, kádakig, mi több, repülőgéproncsokig, hiénákig, sakálókig, most ez alatt valódi hiénákat és állatkertből kiszuperált sakálokat értek, tehát nem azokat az embereket, akik sakálként ragadták nyakon az arra sétálót, és vonszolták be a bódéba, – volt ilyen is természetesen. És aztán a kezdeti Teleki tér, már a gyermekkoromban láttam, a kubikusok világa, akik ott ültek a villamossínekkel szemben, azt hiszem az üvegcsarnok oldalánál a taligájukkal, és hát szerencsétlenek munkára vártak. És örületes verekedések törték ki egészen váratlanul, hol a bódésor árusai között, hol a kubikusok között. Egy világban éltek, de ugyanakkor teljesen elhatárolódtak egymástól. Nem hiszem, hogy szót is váltottak volna egymással, hiszen azért lényegében döntően idegenek voltak. Hát ez volt az első benyomásom a Teleki térről. Én akkor nem ott laktam. Tulajdonképpen a Tisza Kálmán tér volt nekem a gyermekkorom tere.

KL: – A mostani Köztársaság tér.

MI: – Igen. Ott láttam először az úgynevezett téri alakokat, téri figurákat, ebbe beleértve a gyerekkori játszópajtásaimat. Ezek iskolában nekem nem nagyon voltak társaim, miután az iskolával katasztrofális kapcsolatban voltam. Nem is mondhatom, hogy mindvégig, mert ötödik gimnáziumban ez teljes tragédiába fulladt, ez az addig is katasztrofális kapcsolat, de nagyon sok barátom volt a Tisza Kálmán téren, és ugyanakkor észrevettem, mert észre kellett hogy vegyem az akkori Tisza Kálmán téri alvilágot is. Onnan szívárogtam én aztán át később a Teleki térre.

KL: – Budapest terein hol laktál életed során?

MI: – Hát kezdem először a Hotel Adriával, ez egy bizonyos szállodakorszakhoz tartozott. Ez közelebb esett a Tisza Kálmán térhez, a Kenyérmező utca, egy kis utcája a Tisza Kálmán térnek, ott volt a *Hotel Adria*. Ez nagyon büszkén hangzik, nagyon szépen és előkelően, maga a szálloda az hála a jó istennek nem volt ilyen előkelő, sokkal emberségesebb volt. Onnan jártam, – mert ugye hát elemibe még kellett járnom – onnan jártam a Bezerédi utcai elemibe, de főként a Tisza Kálmán térre és főként mozikba. Azután a *Mátyás tér 14-ben* laktunk meglehetősen sokáig, aztán a Mátyás térről költöztünk át a *Fiumei útra*, ma Mező Imre út, és ott lakom most is. Édesanyámmal költöztünk át, ugyanis az OTI – ma SZTK – ház volt, és anyám – ő volt a család biztos pontja, rendes tagja szegény, neki kenyeret kellett keresnie –, ő OTI tisztviselő volt, és valamiképpen egy aránylag kedvezményes szobához jutott a hatodik emeleten.

KL: – És a Teleki tér hogyan illeszkedik az életedbe?

MI: – Hát rendkívül fontos a maga ragacsosságában, valahogy nagyon szeretem, lassan ő lesz, azt hiszem, talán hűtlen hozzám, miután meglehetősen megváltozott. Én aránylag kevésbé. Nagyon szerettem ezeket a bódésokat, amelyek még Pesten belül is egy egészen különös világ. Nem én vagyok az igazi Teleki téri. Az igazi Teleki téri aránylag keveset ír róla, Bereményi Géza, fiatal prózáiról. Ő ott született, a nagyapja egy olyan vad, igazi Teleki téri figura volt, mint ahogy nagyon érdekesen el is mesélte nekem. De rám is nagyon erősen hatottak ezek a Teleki téri bódésok, árusok, és bárhol fölmerülnek – hát most már kávéházakban nem, miután kávéházak nincsenek, de vendéglőkben, presszókban, két szó után ... igen, ha ki ejtenek két szót, megismerem őket, hogy ezek csak Teleki téri alakok lehetnek. Valamelyest az olasz filmek figuráira emlékeztetnek hallatlan érzéshullámmásukban, úgy üvöltöttek, mintha a következő percben megölnék a pincért, de a következő percben már a nyakába borulnak és barátok.

KL: – Mondod, hogy Bereményi is odavalósi. Géza fiatalabb nálam is. Én el-
lenben láttam a Teleki tér fénykorát. Igaz, csak egyszer, röpke pár órán át. Gyön-

győsen nőtem fel, de 1946 nyarán apám felhozott minket egy napra. Én a várat akartam látni – barátommal a török–magyar várharcokról vetélkedtünk, ő egri, én budapesti születésű lévén –, anyámat pedig, hogy mutassanak neki valamit Pestből, elvitték a rokonai a Teleki térre. Így maradt gyerekkori kettős emlékem a kiégett vár, ahol – gondolom – a Ruswurm kapualjában már mérték a fagyaltot, ettem is, és a Teleki tér nyüzsgő labirintusa. Groteszk történelmi szerepcsere. Azt hiszem, igazam van ha azt mondom, ez volt a Teleki tér egyik fénykora.

MI: – Feltétlen.

KL: – Ma tudjuk, hogy az „Ecseri” mit jelent, de a Teleki tér mi volt: ócskapiac, új áruk helye, vagy mi?

MI: – Eltaláltad! Ócskapiac, ahova azonban nagyon furcsa módon új áruk is bekerültek és bekeveredtek, de ahogy mondani szokás, nem az volt rá a jellemző. Ott mindent lehetett kapni, és kétséggkívül 45 volt lényegében a fénykora. Furcsa, hogy én ilyen mondatokat mondok, de gazdaságilag ott összpontosult minden. Ott egyáltalán lehetett valamit vásárolni. Mondjuk, aki teljesen kikopott és lerongyolódott és nagyon gyorsan kellett neki egy zakó vagy egy nadrág, vagy bármi, egy lavór például, mert hát lavór azért kellett, az lerohant a Teleki térre és megvette, megvásárolta. Nem olcsón, meg kell mondjam. Ez csak legenda. A Teleki tér nem volt tulajdonképpen olcsó hely. Na aztán lehetett ott kapni könyveket, könyvritkaságokat, hanglemezeket, gramofont, mindent. Lényegében mindent adott a Teleki tér, és mindent megvett az embertől, és egy pillanatra hadd ugorjak vissza a gyerekkoromba, első ismerkedésemre, mely nem volt teljesen zavartalan.

Mondottam, hogy akkor a Hotel Adriában laktunk apámmal. Ha azt mondom, hogy rendezetlen körülmények között, ezzel nagyon keveset mondtam, és hát el kellett adnunk egy kabátot. Úgy esett a dolog, hogy már tavaszodott, nekem szegény anyám vett egy télikabátot, de hát azért megvoltam, úgy tűnt, anélkül is, és ezt a télikabátot el kellett adnom. Apám más pénzügyi manőverek felé ment, másképpen próbált pénzt szerezni. Én vittem le a télikabátot a Telekire. És ott valamiképpen, isten tudja, feltűnt, hogy egy gyerek, akinek hát nem a Teleki téren, hanem az iskolában lenne a helye, visz egy télikabátot és el akarja adni. És akkor nyakonragadtott egy detektív, mert azért detektívek ott mindig voltak, hát az egyébként természetes is. Bevittek az üvegcsarnokba, és ott ült, azt hiszem a fődetektív, aki egyébként abszolút jóindulatúan megkérdezte, hogy kisleány, te tulajdonképpen mi az ördögöt keresel itt. Mondtam neki, hogy pillanatnyilag semmit, sőt eladni szeretnék, és pedig ezt a kabátot. Engedte is, csak utána valakit hazaküldött velem, és oda is telefonált a szálloda portájára, hogy valóban így hívnak-e, és valóban ott lakom-e. A portás kissé csodálkozva, de hát azért igazolta, hogy én a Hotel Adria lakója vagyok atyámmal együtt, és így aztán a kabáteladás lebonyolódott, és el is engedtek mindjárt. Tehát a kiindulási pont, az alapvető élmény elég gyászos, elég szomorú volt, de később ez a viszony a Teleki térrel nagyon kedvessé, olyan kedvesen ragacsos-humorossá vált.

KL: – Az olvasók emlékezetében úgy él, hogy te állítottál emléket a hajdani Teleki térnek. Ezért lepődtem meg válaszodon, amikor beszélgetésünk témájaként választottam a Teleki téri novellákat. Örültél neki, de hangsúlyoztad, hogy nincs is olyan sok Teleki téri témájú írásod. Végiglapozva ismét elbeszéléseid gyűjteményét, rájöttem, hogy szám szerint nem olyan sok a kifejezetten Teleki téri novella, bár sok helyen egy-egy utalás vagy a szereplők kapcsolódása minduntalan bele-belevillant ebbe a környezetbe. Hadd kérdezzem meg, hogy annak a néhány történetnek, amelyik egészében itt játszódik, annak van-e valamilyen konkrét alapja, vagy pedig csak az emlékeidből álltak össze ezek a történetek. Mondjuk a *Vendégek a palackban* című esetében.

MI: – Van. Mint ahogy minden novellámnak van valami halvány történeti alapja. Nekem valami az úgynevezett valóságból mindig kell, egy nagyon kicsi pont. Itt is láttam egy ilyen kitört verekedést, akkor még a sarkon, mármint a házunk sarkában – tehát a Fiumei út 25, ez éppen a Teleki tér sarka –, ott egy nagyon kellemes kocsmá volt, és ott kitört egy verekedés egy nő miatt. Hát persze több verekedés tört ki több nő miatt, de nekem valamiképpen ez volt fontos, nem tudom miért, valószínűleg a nő alakja ragadhatott meg. Én csak úgy beszagoltam épp a kocsmába. Nem nagyon mentem be, éppen csak beszagoltam, és akkor láttam ezt az örületes verekedést, és valahogy ebből bomlott ki ez a *Vendégek a palackban*. És egy filmből. Finomabban mondhatnám, hogy hatás, de mondhatnám azt, hogy lopás. Összeraktam egy filmet meg ezt a Teleki téri élményt. A film címére én már nem emlékszem, de hogy ketten kimentek verekedni egy nő miatt valami szigetre, csónakon, arra nagyon jól emlékszem. Amerikai film volt, még a szereplőket is meg tudom neked mondani, nem érdektelen, az egyik a híres Wallace Beery volt, a másik pedig Georges Raft. Természetesen egy nő miatt vívták meg a harcot, a verekezésben a Wallace Beery győzött, de a nőnél a Georges Raft, – ő vitte el a nőt.

KL: – Történeteidből az idők folyamán végül is a környezet, egy-egy helyzet és főleg a szereplők, a figurák, az emberek azok, akik végleg bennünk maradnak, rögződnek, velünk élnek. Erről egy szerkesztőségi emléket hadd idézzek. Fiatal kritikus voltam, és a szerkesztőm, az akkori Új Írásnál, Szabó Ede, aki pályatársad volt...

MI: – Hogyne, nagyon jó barátom.

KL: – ...és azt hiszem, novelláidban is szerepel.

MI: – Igen, de persze nem a Teleki téren, hanem az *Előadók, társszerzők* című gyűjteményemben.

KL: – Nos Edének, amikor valamelyik akkor induló fiatal prózairóról beszélgettünk – aki témában a tiédhez közeli környezetről írt – egyszerűen csak volt egy megjegyzése: „Ide figyelj, Mándynál egy ember – nem főszereplő, valamilyen epizódfigura – ha bejön a kávéházba, vagy megjelenik valahol, akkor az ott van. Súlya van, jelenléte van. Ezt csinálják utána!” Ha téged olvaslak, azóta is ezt érzem. Hogyan kerültél te ezekkel a figurákkal kapcsolatba, mennyi belőlük a tényleges valóság, és mennyi a – mondjuk – költészet? Mi az, amit tényleg láttál, és mi az, amit az író ad hozzá?

MI: – A Tisza Kálmán tér figuráit, alakjait, azokat személyesen is ismertem, hiszen a Bezerédi utcai elemiben jórészt osztálytársaim is voltak, és nem egyszer megesett, hogy valakit kiemelték a padból és elvittek, mint kisdud bűnözőt, aki aztán felnőtt, és egészen komoly bűnözővé fajult. Ők is ismertek, a téren is ismertek, a téri alvilág is ismert.

KL: – És velük komoly bűnöző korukban is tartottad a kapcsolatot?

MI: – Hát most mit mondjak, hogy adjam ki magam? Ha a téren összeakadtunk, igen. Köszöntek, ismertek, sőt nevem, téri nevem is volt, *Művelnek* hívtak, hát köztük aránylag műveltnek számítottam. De nem – több okból –, nem vontak be semmibe, még el se meséltek semmit, csak hát azért lehetetlen volt, hogy ne tudjak meg róluk egyet-mást. Hiszen olykor hosszabb időre eltűntek, és ki tudtam találni, hogy miért és hová. Nem bíztak rám semmit, olyan kedves hólyagnak tartottak, akinek ilyen furcsa bogara van, hogy könyveket olvas, meg jön-megy. Nem is igen bántottak, sose pofoztak fel, mert hiszen nekik nem voltam ellenfél. De ismertem őket. A Teleki tér és a Mátyás tér alakjait már jóval kevésbé, de mindig ott mászkáltam, lődörögtem – beszélgetni nem nagyon mertem, valószínűleg számár gátlásos

természetem miatt – a bódék között, és rengeteget hallottam, – de azért nem annyit, hogy csak abból megírhattam volna a novellákat, tulajdonképpen önmagamból kellett kiegészítenem ezeket az alakokat, és a tereknek ezt a légkörét is. Nagyon sokat hozzá kellett adnom önmagamból, csekély fantáziámból, ami önmagától ugyan nem mozdult meg, de – hogy most áttérjünk a futball-nyelvre – ha labdát kapok valahonnan, akkor igen, és a Teleki tér és a Mátyás tér mindig labdát tudott adni. A Mátyás térről egy elég jellegzetes novellát írtam, ez a *Környező fák*. Cigányokról szól, Spinyóka cigánylánynak próbáltam a figuráját megrajzolni. Ott voltak ilyen esküvők, a Mátyás téri udvarokban, ahova én megint csak beszivárogtam, senki nem kérdezte, hogy honnan keveredtem oda, miért kérdezték volna. Ez egyébként nagyon kedves volt tőlük, tulajdonképpen rendkívül diszkrétek voltak, úri módon viselkedtek. Hát persze hogy ott voltam, és persze, hogy hallgattam a verklit az udvarból. Aztán ott körülnéztem, tudtam, kit hogy hívnak, ki kivel beszél, kivel van jóban, kivel nincs jóban, hiszen ez ott pillanatokon belül kiderült, – de beszélgetést én senkivel nem kezdtem. Lényegében a Teleki téren sem. A Teleki téri kis boltokban már igen, ahol kávézók voltak néha. Minden sarkon volt legalább egy kocsmá, többet egy sarok nem tűrhetett meg, de egyet feltétlenül. Oda bevetődtem egy fröccsre, és megint csak hallgattam a beszélgetéseket, és azért ezekből a beszélgetésekből én nagyon sokat kaptam.

KL: – Egyik korai novellád megörökíti a Teleki tér reggeli nyitását.

Gyenge naptényt takargat a hűs, hajnali szél. A zárt bódék között tisztára sepert kis utcák. S a téren hosszú sor szekér. Egy-egy ló izmos lába, idegesen rángatózó feje emelkedik ki a homályból. Hajlott hátú, batyus asszony megy át a téren, kezében görcsös bot. Aztán már jönnek az árusok. Piros lábost tesznek egy pokrócra, aztán még egyet. Nőnek, dagadnak a lábosok, mint a nap, és már ragyog a tér. Felállítják a sátrakat, kirakják a ponyvát. A sarki kocsmá előtt már ott a pengés meg a tűzköves. A pengés kabátujja cafatokban lóg, mintha kutyák marták volna össze. Barnapiros arca borotvás. Szöges végű botot lóbáz nagyon hanyagul. Fűtül, a tér felé hunyorgat.

MI: – Ez, a *Villám* című novellám volt talán az első, amelyikben először írtam a Teleki térről. A Lujza utcában volt – ez a Teleki térről nyílik, az egyik szűk utca, mert ott csak szűk utcák vannak. Jártam is abban az udvarban, ahol a *Villámot*, ezt a szerencsétlen lovat tartották.

KL: – Maga a ló is létezett?

MI: – Hogyne, hogyne... És el is mondták a történetét, hát a haláláig már nem, mert az később történt meg vele. Egy nagyon kedves szódás család volt ott, akiket én a Symplon kávéházból, nem a Teleki térről, a Symplonból ismertem. Oda jártam apámmal, ők a szomszéd asztalnál ültek, rendkívül kedvesek voltak. Én akkor már írogattam, és ők meghallották a szomszéd asztaltól, ahogy atyámmal megbeszéljük a novellát vagy verset – verseket ő írt, novellákat én –, és akkor áthívtak az asztalukhoz, és azt mondják, na kis Mándy – mert még a nevemet is tudták –, hát akkor jöjjön el egyszer hozzánk, nézze meg ezt a szódás udvart, hogy hogy megy nálunk az élet, és hátha tud belőle valamit csinálni. Elmentem, nagyon kedvesen vendégül láttak, és meg is ragadt bennem ez a környezet, annyira, hogy a *Villámot* megírtam, a szódáskocsisokat. Ez megint egy, még a Teleki téren belül is egy hallatlanul érdekes világ. Hiszen még a Teleki téren belül is minden házból, minden kapualjból egy egészen külön életforma, különös világ nyílt meg.

KL: – Egy idő után népszerűvé váltak a novelláid, Teleki téri történeteid. A film, a televízió is ismertté tette. Reagáltak-e rá a hősök?

MI: – Tulajdonképpen nem. Nem is tudom, hogy tudtak-e azonosítani. Ez a szódás család talán igen, ezek nagyon kedvesek voltak, bár most már a család nem minden tagja él Magyarországon, de az egyik nő, a fiatalabbik lány az visszakérült, visszavetődött egy rövid időre. Azonnal megismert, és mondta, hogy olvasta is néhány novellámat a Teleki térről, és nagyon örült neki. De mások általában nem reagáltak.

KL: – Ez a Teleki tér az időben eltűnt, a maga realitásában megszűnt. Hogyan történt? Te ott laktál, átélhetted ennek fokozatait.

MI: – Én azt hittem, hogy nem fogják megszüntetni. Már elterjedt a híre, hogy a bódékat elviszik, meg az egészet megszüntetik, és park lesz, de ebben én egyszerűen nem hittem, tudniillik ez többször elterjedt, és a bódék mindig maradtak. Sokminden változott, de a bódék maradtak. Majd az ötvenes évek elején, közepén, vagy 53-ban – egészen pontosan nem emlékszem, talán nem is olyan fontos – valóban eltűntek a bódék. Egy ilyen, tulajdonképpen használható, de teljesen jellegtelen park foglalta el a helyét, hogy ronda magyarsággal fejezzem ki magam. Eltűntek sajnos a bódék, igen, én ezt nagyon sajnálom.

KL: – Azt hiszem, ekkortól készültek legendáid. Írásaidban a zárt történet-től, a majdnem poénra végződő szabályos novellától juthatunk el ebben a témában is egyfajta legenda jellegű látomásig. Mi játszott közre, hogy ezeket a legenda formájú írásaidat készítsd?

MI: – Azt hiszem, két momentumot kell említenem. Először egy belső momentumot. Akkor fedeztem fel önmagamban, hogy lehet álmodni. – Hát eddig is álmodtam, de ezt esetleg talán ki is lehet fejezni –, és nem kell annyira kötődni az úgynevezett valósághoz, amelyhez én tulajdonképpen sohasem tudtam annyira kötődni a kiindulási ponttól eltekintve, de mégis bennem éltek ilyen régi hagyományok egyfajta, amit különben soha nem tudtam írni, egyfajta szabályos novelláról. Akkor feloldódott bennem sokminden, és a kiindulási ponttól – ezt úgy látszik többször ismétlem el, mint egy Teleki téri hajóhinta, mert az is volt, azt is árultak ott – egyszer csak meglódult ez a hajóhinta. Meglódult az álmok, és meglódult a legendák felé. Másodsorban volt bennem egy dac, egy düh, amiért ezt a Teleki teret eltűntették. Hát ha eltűntették, akkor én igenis megteremttem, és igenis élnék, és legyenek, – legyenek a Bluzok, legyenek a Sperberek, legyenek a Liszauerék, ezek legyenek és ne tűnjenek el.

KL: – A te Teleki tered benépesült nagy egyéniségekkel, egymással vetélkedő modern Montaguk-kel és Capuletekkel. Valódi neveket említesz, vagy fantáziád szülöttei ők?

MI: – Én soha nem tudtam nevet kitalálni, azt hiszem nem is szabad, csak a nevet el kell helyezni egy világban, meg kell találni azt a környezetet, ahol a név életet kap. Hát például maradjunk a Liszauernél, a nagy Liszauernél, aki ezekben a novellákban a Teleki tér, hogy úgy mondjam, fejedelme volt. Én persze hogy hallottam ezt a nevet, de én azt hiszem, ő tulajdonképpen, bár a Teleki tér környékén, talán a Népszínház utcában lakott – és sajnos szét kell foszlatnom egy legendát, de ez nem olyan nagy baj –, egy derék fogorvos lehetett. De én köréje teremtettem meg a nagy Liszauer-legendát. A Sperber, azt hiszem, az tényleg volt. Tényleg Teleki téri figura volt, akár csak a Bluzok, akik a Sperberekre is haragudtak. A Bluzok mindenkire haragudtak, de főként Prokeschre és Mattanowichra, akiknek a Népszínház utcában, tehát egy lényegesen előkelőbb helyen volt üzletük. Azt Sárkánybarlangnak hívták, és a Bluzok valamilyen ismeretlen okból rettenetes haragot éreztek a Prokeschek és Mattanowichok iránt. Tulajdonképpen a Teleki térnek megvolt a maga Liszauerja is, nem kétséges, csak hát valószínűleg éppen nem Liszauernak hívták, de én ezt a nevet éreztem hitelesnek.

KL: – És így teremtetted meg a *Sírkő-kert* című legendában azt a nagy halál-látomást, amelyikben az egész Teleki teret, az árusok terét a másvilágra küldöd, de tulajdonképpen az olvasók emlékezetében halhatatlanítod.

A pertlis meg csak bugyborékol. – Ott voltak a bódék a téren, a Földesé, a Liszaueré, a Sperberé... mind el tudom mondani...

– Az öreg Liszauer temetésén találkoztunk utoljára. Igaz, Sperber nem volt jóban a Liszauer családdal, de azért elment a temetésre. Mégis, a nagy Liszauer, az árusok atyja. Valahogy úgy beszéltek róla, mintha ő alapította volna meg ezt a teret, persze, ez nem igaz, mert az Árusok tere már olyan, de olyan régi!... Mindenesetre ő volt a nagy Liszauer. Az üvegcsarnokban ravatalozták fel, a tér nagy üvegcsarnokában.

Előtte volt a kép, ahogy a nagy Liszauer ott fekszik a ravatalon. A ruha-hegyeket és a könyvtornyokat kihordták az üvegcsarnokból, gramofont és tűrdőkádat se lehetett látni, mint más közönséges napon. Nem volt ott más, csak a ravatal. És a fényes homlokú, szürke szakállas arc a gyertyák között. Körülötte köhécselés és csoszogás. Mind eljöttek a bódésok, hogy még egyszer utoljára megnézzék Liszauer Ernőt. Eljöttek a bódésok, az árusok, a felhajtók, a rongyrázók, a potyapofák, hogy még egyszer elbúcsúzzanak a Liszauer család fejétől, ennek az egész törzsnek a főnökétől. Elvonultak előtte a régi harcostársak: a Bluzok, Prokeschek és Mattanowichok, és bár életében haragot tartottak vele, de most azért itt voltak a Sperberek is. Nem búcsúztatta senki, ezt szigorúan megtiltotta végrendeletében. Csak elmentek előtte az arcok.

– Orrvérzésben halt meg. – Felnézett a pertlik közül arra a rázkódó platnira. – Éjjel, álmában. Azt mondják, nagy férfiak halnak meg így, például Attila, a hunok királya, Isten ostroma. ...

... itt most már csak egy császár van, Bierman Ervin, a sírköves.

Dobolt a pokrócon.

– Hol vannak a Bluzok és a Sperberek?! Egyre kijebb dobják őket, egyre kijebb, hogy ne rontsák itt a levegőt. Ma még valahol Kispest mögött, aztán tovább, megint tovább.

A pertliárus lerúgta magáról a pokrócot, felállt.

– Mert azt hitték, hogy nekik már mindent lehet, hogy ők már mindenkit zsebre vágnak.

Egy pillanatig úgy állt a lehullott pokróca mellett, aztán berohant a kertbe, a sírkövek közé.

– Bierman úr, hall engem? Szórjon ki mindenkit, mert most olyan megrendelést kap! Készítse el a Bluzok sírboltját. Ide figyeljen, majd egymás mellett fekszenek mind a Bluzok! De ez még semmi, hozom a Sperbereket, a Liszauereket, a Prokescheket és Mattanowichokat. Ez azért már mégiscsak valami! Családi sírbolt a Prokescheknek és Mattanowichoknak... Bierman úr! Biermankám... hozom az Árusok terét!

Elakadt. Úgy látogott, mint aki hirtelen megnémult. Aztán már megint ott volt a pertliknél, és becsavarodott a pokrócába. Remegett, ahogy visszaült a székre.

Főltötte, a megfeketedett falnál, a pattogatottkukorica-árus halott, merev arccal rázta a platniját.

Na most, volt ez a temetés, vagy ez is vízió?

MI: – Nyilvánvalóan volt, és nyilvánvalóan vízió. Hát az üvegkupolában senkit nem temettek el, ott árultak. De ezekben az emberekben és az üvegkupolában is megvolt annak a lehetősége, hogy a fejedelmet, a Teleki tér urát, a nagy Liszauert ott ravatalozták fel. És az egészen biztos, hogy ha egy ilyen nagy ember meghalt a Teleki téren, akkor ott összejöttek az árusok, és némán elbúcsúztak tőle, azok is, akik egyébként haragudtak egymásra, természetesen azok is, akik egyébként barát-

tok voltak. Itt, ebben a pillanatban mindez elmúlt, ez a búcsú pillanata volt, ahol elbúcsúztak a nagy Liszauertől, és elbúcsúztak magától a Teleki tértől is.

KL: – Így hoztad össze végső látomásodban, szinte megemelve az eseményt, – fenséges hangulatában, a nagyság tiszteletében akár egy korszakos történelmi nagyság búcsúztatása is lehetne. Dehát számodra ez is korszakos jelentőségű búcsú, hiszen írói világod egyik pillére szűnt meg vele. Végül is ez a világ eltűnt, te most is a helyszínen élsz. Milyen érzés ott élni, az emlékek között?

MI: – Még valamilyen foszlány azért maradt a Teleki térből, a légkört azért nem tudták egészen szétfoszlatni. Hiszen ezek az emberek voltaképpen ott vannak azért a kis boltokban. Még azért egy-két kocsmá megmaradt, és azért valahogy ez úgy belengi, átlengi a Teleki teret. Vannak udvarok, amelyek nem hogy vidéki, hanem egyenesen falusi udvarok, például itt, az Ér utcában, tehát a Teleki tér mellett. Oda érdemes bármikor ellátogatni, mert erre Pestnek nagyon jellegzetes helyeit lehet még megtalálni. Úgyhogy tulajdonképpen, ha oda benyitok, és azért benyitok, és meg is engedik, hogy benyissak, akkor azért itt mindig ismerős vidékre bukkanok. És a lépcsőházak is megőrzik a Teleki tér légkörét és hangulatát. Maguk az árusok, azok továbbmentek a jelenlegi Teleki térre, ami az Ecserin van, ahová ille- ne kimennem, de itt is valami egészen ostoba daczból nem megyek ki, mert nekem a Teleki tér maradjon a Teleki téren.

KL: – És az árusok továbbra is ezen a környéken laknak, innen járnak ki?

MI: – Nagyon sokan, sőt nagyon sokan vidékre is elmennek, de itt laknak ma is. És azt hiszem, hogy jó helyet kapjanak az új piacon, az új árusok terén, már éjszaka elindulnak, és olykor ott a földön fekvé töltik az éjszakát, és a legnagyobb hidegben is ott várják meg a reggelt, a nyitás reggelét, tehát megőrizték azt a régi keménységüket, sőt, többet mondok, nemcsak keménységüket, ezekben valami van, amit én mindenben és mindenki- ben nagyon szeretek, a szenvedélyüket.

KL: – Valóság ez még, vagy tanúi lehetünk a legendán túli legenda születésének? De mindenképp a lényeghez is eljutottunk. Ezeknek a tereknek – hiába par- kosítják, festik ki a házaikat – nem jó csengésű a nevük, mégis éppen a te írásaid azt bizonyítják, hogy ezeknek a tereknek az emberei ugyanúgy az ember lehetősé- geiről, nagyságáról, szenvedélyéről vallhatnak, mint bárki más, éljen a világ bár- mely más táján. A Teleki tér egy együttes, egy közösség, hierarchiája van, emberi szenvedélyei, emberi történetei. Mint egy régi falunak, vagy a középkorban egy-egy itáliai kisvárosnak. Tehát hogyha a te Teleki tere- det olvassuk – és most már beszél- jünk erről – akkor tulajdonképpen egy emberi közösséget ismerünk meg, egy kö- zösség szabályait, törvényeit éljük át.

MI: – Hát hogyne. És van bennük valami, amit én tényleg nagyon, ugyancsak nagyon szeretek, van bennük sok jószág, sok komizság, mint ahogy általában az em- berekben, de a lényükben, és ez a döntő, van valami valódiság, amit nem minden- hol és nem minden tájon, még Pestnek sem minden táján találok meg. Olyanok, amilyenek, de abban valódiak.

IGAZZÁ RETUSÁLT LEGENDÁK

Színházi esték Kaposváron

Babarczy Lászlóé az érdem, hogy kiemelte Molnár Ferenc *Liliomát* az olcsó könnyek tavából. Ez 1981-ben történt, Szolnokon. Az érzelműség folyondárjától megtisztított, korhadásveszélyes darab komoly életnek bizonyult, különösen annak az érzékeny restaurációs műveletnek köszönhetően, amely dramaturgiailag is „helyreállította”. A szolnoki bemutató után, otthoni környezetben, az előadás, úgy tetszik, elnyerte végső, tökéletes formáját.

Talán most már ki lehet mondani: a ligeti legendának ártott, hogy maga is legendává vált. Első perctől úgy kezelték, mint holmi himporos aszfaltköltészetet, s nem mint drámát. A rendőrszobai mennyországra és a *Liliom* visszatérésére vonatkozó dramaturgiai kérdéseket öt nappal az 1909-es vígszínházi bemutató után elfojtotta Kosztolányi igéző szavú kritikája: „Miért jött vissza a csirkefogó? Erre akarnak feleletet. Nekünk azonban nem kell felelet. Egy érzélem végtelenségét érezzük. A legenda igaz. Vissza kell jönnie, és meg kell ütnie a leányát is. Az élet folytatásának szimbóluma ez, és valami kültelki dal bánatos refrénje. Hogy örök a rosszság... és a szeretet.”

A szavak ettől kezdve érelemttasan tolnak a *Liliom* mindenkori kritikusainak tollára. A történet lelke elemeztetik, nem a színjáték. Kosztolányinak egyetlen mondata van „a forró, olaszos premierről”, összesen két jelzője „Varsányi Irén mély és fájdalmas lírájáról”. 1929-ben Kárpáti Aurél ennyit mond a darabnak sikert hozó 1919-es felújítás fordulóján: „Varsányi Julikája és Csontos *Lilioma* a felejthetetlen élmény erejével hat, akár tíz év előtt. (...) Egymás tökéletes kontrasztjai és egymás tökéletes kiegészítői, bár egyiküknek sincs híja semmiben.”

S ha a játék karakterét keressük? Kosztolányi az élmény hevében Schnitzlerrel és Jules Renard-ral rokonítja a *Liliomot*, Kárpáti Aurélban – ez a meglepőbb – Hauptmann neve is felötlük, anélkül, hogy a megfelelő stílári konzekvenciákat számonkérné az előadáson. Amikor már Csontos veszi át a címszerepet, amúgy sem lehet semmit számon kérni; az ő ligeti arisztokratája, úri hintáslegénye egészen Latinovits Zoltán alakításáig egyeduralkodó a darab előadási hagyományában. (Jelmez apróság, hogy a hatvanas években készült rádiófelvétel 1983-as lemezkiadásának borítóján a grafikus Varsányi Irén és Csontos ismert vígszínházi fotója alapján retusálta-stilizálta-régiesítette fotógrafikává Domján Edit és Sinkovits Imre arc-képét.)

A fordulat, amit Babarczy rendezése hozott, elsősorban nem stílári jellegű, hanem a *drámai szemlélet* átértékeléséből fakad. Vagyis korántsem arról van szó, hogy a rendező szándékosan költöietlenít. Csupán nem akar meghatódni. Nem hisz a ligeti tündérjátékban, az összeszorított fogú *jassznak* kijáró égi kegyelemben. A legenda helyett a valóságot viszi színre – a vurstli és a fényképésműhely hátsó udvarának csiricsaré valóságát, meg azt a mélyebb realitást is, ami a szereplők lelkében van. De nem a szavakban, nem a furcsa, dadogó, piszkos, komikus és édes ligeti szavakban, mint Kosztolányi írta. Hanem a szavak *mögött*.

Így lett a *Liliomból* a hallgatások drámája, „szívszerelme” típusú mesterkelt stíloromantika helyett. Elsődlegessé válik a szereplők belső élete, érzéseik megélt, de csak a legtrikább esetben „kijátszott” tartalma. Pogány Judit Julikájának első perctől fogva vállalt döntése, hogy *Liliomhoz* tartozik. Belső mosollyal őrizt ezt a titkát, öntudatosan és fölényesen, de nem árul el belőle semmit, hadd higgye *Liliom*,

hogy hétpróbás híre, szemtelen szava bővíti a kiscselédet. Pogány száműz minden édeskéséget, minden látványos drámát, minden rájátszást. Julikája egész sorsát magában könyveli el. Éppígy Lukács Andor Liliomja is. Az előadásnak talán ez a fölfedezés a legnagyobb színészi tette. Egyiküknek sincs nyilvános kapcsolata a másikkal, mintha fal volna közöttük, amit csak lelkük legmélyén döntenek le.

A ritka gesztusoknak itt megkülönböztetett jelentésük van, akár egy Brecht-előadásban. Pogány lazán maga elé kulcsolt kézzel jelzi Julika áldott állapotát. Különös kontrasztjáték, amikor visszatartaná a ki tudja, hová készülő Liliomot – észreveszi, hogy eltűnt a konyhából a kés, talán meg is sejti a leselkedő bajt –, de a hangjába szinte eufória vegyül, mint aki boldog, hogy a férfi érte *erre* is képes. Lukács diványpárnába fűrt feje – amikor Julika majdnem rajtakapja a cigánykerékezésen – szintén az öröm restelkedve titkolt gesztusa. Ez a szemérmes tartózkodás hatja át a jelenetátsoportosítás révén darabzáró „te csak most aludjál, Liliom” monológot. A „résztvéltenség” a halottat körülállók jelenlétében, ami magán viseli a „nektek semmi közöttök hozzá” elhárító mozdulatát is, Pogánynál akkor sem vált át sirós búcsúztatóba, amikor Julika magára marad. Gyakorlatias tevékenységbe kezd: összekulcsolja a halott kezét, kendőt hoz, felkötí az állát. A „száraz” tárgyilagosság hirtelen döbbenetesen megindítóvá válik. Ez az egyetlen testi kapcsolatteremtő gesztus Julika és Liliom között; meghitt véglegességében líraibb, mint a legőszintébb pityergőária.

A jelenetátvetés is itt kamatozik. Julika már azt a Liliomot búcsúztatja, aki a halál előtti, kitágított pillanatban az égi fogalmazótól elnyerte a föloldozást. A mennyországban játszódó rész így nemcsak a maga egyetlen lehetséges dramaturgiai helyét foglalhatja el a darabban, hanem írói utószóából a dráma alkotórészévé válik. Ez már szinte ráadás csupán, a rendező és a díszlettervező Donáth Péter színpadi-szcenikai leleménye, hogy a hullámvasút deszkából összerótt építménye, amely különben csak a vurstlihangulat szikárabb változatát képviselné, játékfunkciót is kap: rajta viszik az „égbe” Liliomot. A ligeti realitás transzcendens folytatása a lábát lógázó angyallal, a minden ajtónyitáskor kicsapó, szemet vakító mennyei fényességgel, bájos ironiája révén önmagában is pompás ötlet. Mit sem érne azonban Koltai Róbert Fogalmazója nélkül, aki az égi jószág föl nem fogásában megátalkodott Liliomot anyagi türelmetlenséggel tudja megnyugtatni arról, hogy „itt már végtelen a türelem”.

A drámáról alkotott egységes kép végeredményben az értelmezés „szociográfiai” hitelének köszönhető. Babarczy lefejtette a figuráról a mézeskalács-bevonatot. A műcselédről és a műcsibészről kiderült, hogy valódi emberek tudnak lenni; költőiségük belső tisztaságukból ered. Mindketten a *szolgálatot* hagyták ott, keményebbek, dacosabbak és büszkébbek annál is, hogy egymásnak szolgáljanak. A szabadságvágy és az élet lehetetlensége épít közéjük falat. Sanyarú dráma – hihettük-e valaha, hogy benne van a *Liliomban*?

Az előadás – nemcsak Babarczy László pályájának, hanem a közelmúlt legjava produkcióinak is kimagasló darabja – a színészi optimumot nyújtja. Csákányi Eszter rátartó Marija kívül-belül tökéletes cselédszociológiai remek. Lázár Kati Muskátnéja nem csupán munkaadói fölényét, hanem érzéki hatalmát is érvényesíteni próbálja Liliom fölött. Tóth Béla zsaruérzékeny, lestrapált vagány Ficsurja kismesteri miniatűr. Lukács Csilla kemény kis anyja-lánya Lujzája, Gőz István Hugója, Krum Ádám Linzmanna pontos portré a századelő külvárosi Pestjéről. Az összkép szürkéje, mint valami régi, rászteres fotográfia, a múltból előhívott periférius életvalóság dokumentumává válik. A faácsolat fölött pislogva kattog a színes villanykörtékből kirakott vurstlireklám, Liliom és Julika a halálon túl összefogódzva siklik a hullámvasúton.

Így a visszacsempészett érzelmes legenda sem hiányzik az előadásból.

*

A *Liliom* után a néző fölül a színpadra. Eddig távolról nézte a legendát, most karnyújtásnyira kerül hozzá. Részben August Strindberg, a drámaíró legendájához – róla szól Per Olov Enquist *A tribádok éjszakája* című darabja –, részben magához a színházéhoz. Eddig kívül volt, most belülré került. A ligeti hullámvasút össze-
rött deszkájából kulisszaként még ott maradt egy kisebb ácsolat a színpad szélén; résein át a nézőteret látni. Egyszeriben megfordult a viszonyunk a téátrumban történő dolgokhoz. Mondhatnánk – és ez is az igazság –, hogy *ránk* megy föl a függöny.

A következményekhez tartozik, hogy a cselekmény színhelye (a koppenhágai Dagmar Színház) és a cselekmény ideje (1889 márciusa) közelebb kerül az itt és mosthoz, mi több: a dramaturgiai konvenció szerint azonos lesz vele. Vagyis a dokumentum – ha tetszik: a legenda vagy annak demitizálása – csak mintegy átszínezi a játékot, ám nem válik meghatározójává. Elfogadjuk ugyan, hogy August Strindberget látjuk – akinek *Az erősebb* című egyfelvonásosát próbálja válófélben levő színész-
felesége, Siri von Essen-Strindberg, a színész Wiggo Schiwe rendezésében, a darab néma szerepében Marie Caroline Daviddal, a „dán tribáddal” –, de az azonosítás csak másodlagosan fontos. Ezáltal csökken a dráma irodalomtörténeti pikantériája, sőt blaszfémiaja, ami nálunk egyébként is csak akkor keltene ugyanolyan professzorpukkasztó hatást, mint Skandinávia értelmiségi közönségében, ha a játék nem Strindberg-ről, hanem – mondjuk – Adyról szólna hasonlóan profán tiszteletlenséggel.

Az előadást rendező Máté Gábor (dramaturg: Spiró György) következetesen végrehajtja a dehistorizálás műveletét: elhagyja a színiutasításban előírt vetítéseket, a darabzáró életrajzi monológot, és mellőz számos filológiai utalást is. Jordán Tamás sem ölt Strindberg-maszkot, nem igyekszik hasonlítani a levetítetlen Strindberg-fotók valamelyikére.

Aggályos kérdés, hogy mi marad Enquist szemtelen bravúrdarabjából, ha a címlapról leakasztjuk az író-idol lányosan ijedt arcképét. Ha a színpadon ágáló, férfiúi kisebbségi komplexusát ádáz iróniával, kegyetlenséggel és hisztérikus nőgyűlölettel kompenzáló figurában nem ismerjük föl a *Haláltánc*, a *Júlia kisasszony*, a *Kísértetszonáta* szerzőjét, akit hazája színpadai az Enquist-dráma cselekményének idején nem hajlandók befogadni. Ha csak Siri szemével a kicsi Augustot látjuk, nem a nagy Strindberget.

A válasz megnyugtató: a darab valamelyest átértékelődik ugyan, de lényegében nem fogyatkozik. Az előadásban kevesebb az irodalomtörténeti allúzió, a színházi bennfentesség (annak ellenére, hogy a színpadon ülünk), a leszbianusság és a nőemancipáció fölötti ingerült vita. Alig jut szerep a színház a színházban szituációnak; szinte észre sem vesszük, hogy Siri ellene játszik a Strindberg-darab szövegének, visszájára fordítva a nárcista férfihiúság diktálta szavakat. Egyáltalán: Sirinek és Strindbergnek itt már alig van valami köze egymáshoz; Lázár Kati Siriye merő szarkazmus és megvető ironia, Jordán Tamás Strindbergjén sem érződik a végzetes ragaszkodás a „közös patkányluk” kannibáli életformájához. Ez már lejátszott meccs a két ember között, a kényszerű találkozás csupán gyötrelme a számukra.

Ezzel azonban egy új dimenzió is megnyílik az értelmezés előtt. Két embert látunk az egzisztenciális válság legmélyebb bugyrában – és egy harmadikat: Marie Caroline Davidot. Strindbergnek, a frusztrált írónak, a frusztrált férjnek és a frusztrált himnek kétségbeejtő szüksége van a színházi sikerre. Siri az életcsődből, a házasság poklából próbál elkeseredetten kievickélni mint színésznő, mint alkotó lény, mint önálló ember. Visszafojtott hisztériája vetekszik Strindbergével; ami a férfiban örvongó dühkitörés, nála sistersgő gúny. Mellettük David kisasszony feltűnően apatikus, de nem az elfogyasztott sörtől (Básti Juli rendkívül mértékletesen, az előírt mennyiségnél jóval kevesebbet fogyaszt), hanem a megélt tapasztalatoktól. Szó sincs itt – ha jól értelmezem a színésznő játékát – szüfrasseti szenvedélyről, a férfigóggal szembehelyezett emancipációs szabadságvágyról, az iszákosság és leszbianusság „másságába” bugyolált harcos antikonformizmusról. Básti Juli David kisasszonyának apátiája inkább sztoikus életbölcsség, a sorscapásokat toleránsan

tűrő filozófia, fiatalon birtokba vett általános szkepszis, ami azonban humánus gesztussal párosul. Ez a David kisasszony Strindberget sem gyűlöli, sőt a szíve mélyén jobban megérti, mint Siri, mégis az utóbbi mellé áll, s nem „tribádilag”, hanem a nő-sors reménytelenebb kiszolgáltatottságának adózva. Ahogy gyöngéden átkarolja a diványon kuporgó Sirit, az az előadás gondolatilag beszédes, áttetsző pillanata.

Máté rendezése a saját helyzetük – és ha szabad így mondani, az általános világhelyzet – reménytelenségét zsigereiben átélő három szereplővel szükségszerűen szembeállítja a negyediket: Wiggo Schiwét, a színészt. A neurózis gyötörtjeit a komplexusok nélküli, boldog halandóval. Spindler Béla „röhejes” Schiwéje nem egyszerűen ostoba, hanem végtelenül, szinte már kozmikusán primitív. Az előadásnak ez a hangja így szintén másképp szól egy kicsit, mint az eredetiben, mert Spindler megfosztja a figurát a pusztán fizikai férfiasságnak attól az állatias varázsától, aminek „valahol” hatnia kell Sirire (különösen az örökös bizonyítási kényszerben szenvedő Strindberg komplexusoktól gyötört nemisége után), de ez is beleillik a rendezői elképzelésbe. Itt ugyanis nem szexuálpatológiáról vagy a normalitássá vált aberrációról van szó, hanem egyszerűen a teljes emberség, a személyiség kibontakozását gátló frusztrációs zavarokról. Hogy ezeknek a zavaroknak pontosan mi az egyénben rejlő és mi a társadalmi oka, erre az előadás nem ad, nem is adhat szabatos, képletekbe írható feleletet. Mindenesetre Jordán Tamás kicsinyességében is nagy belső gátszakadásokat átszenvedő Strindbergje, Básti Juli sápadt-merev energiatápcsádjában mélységesen erkölcsi lényt sugárzó David kisasszonya és Lázár Kati talajvesztett Sirije mint maguk-emésztő áldozatok állnak előttünk az előadás végén; szórt reflektorfényben fényképeszkedő bánatos triójukat a lassan ereszkedő függöny tünteti el a szemünk elől.

*

Miljutyin és Dunajevszkij zenés bohózatát, a *Filmcsillagot* úgy vezeti elő Ács János, mint valamely színházi dokumentumot a negyvenes évekből. A műsorfüzetben kinyomtatott színlap – sőt maga a műsorfüzet is – a régi idők színházát idézi. Az orosz nevek latin betűs átírása visszautal az ortográfiai hőskorra. Nikitinát írnak – és mondanak – Nyikityina helyett, Melnikov lesz Melnyikovból. Lonyából és Kátyából Lonja és Katja, a keresztnévén aposztrofált filmrendezőből pedig egyszerűen Arkadij. Még csak nem is Arkagyij.

Ez a bájos slendriánság illik a darabhoz, amelyben orosz álnevek alatt francia bulvárbohózi figurák összetévesztési játéka folyik. A dramaturgiai séma klasszikusan kommersz. Úgy hívják: fregoliszerp. Két szerepet játszik egyetlen színész. Az egymásra megszólalásig hasonlító két szereplőnek a szabályok szerint lehetőleg legyen kategorikusan ellentétes az egyénisége, a foglalkozása és a környezete. Így az összetévesztés egyre képtelenebb szituációkat terem, az átmaszkirozás pedig annál bravúrosabb jutalomjátékot a színésznek.

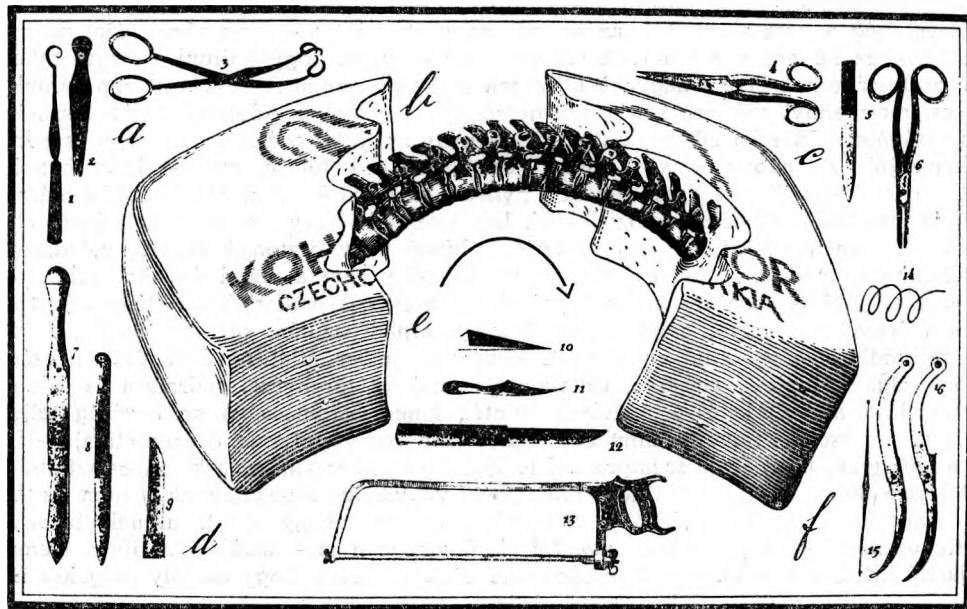
A *Filmcsillagban* egy kis operettszínésznőt és egy atomtudósnot tévesztenek össze; az utóbbiról szóló életrajzi filmben az előbbi játssza a főszerepet. Ebből akár szatirikus kordokumentum is lehetne – ha azt látnánk, hogyan alakítja a Moszfilm-stúdióban egy ösztöndíjas debütáns a Sztálin-díjas atomfizikusnot. Csakhogy éppen fordítva történik: az atomfizikusnőnek saját filmbeli „szerepébe” kell beugrania a forgatáson, anélkül, hogy leleplezné a cserét. Ennek megfelelően – a dramaturgia logikája szerint – a színésznő a tudományos értelmiségi elit körében kénytelen megjelenni. A valódi tudós álszínésznő, persze, a maga szögletes nőietlenségével kifogásolja a filmezés metódusait, viszont magába bolondítja a filmrendezőt; a valódi színésznő áltudós pedig alteregójának a frontról visszatért katonatiszt-vőlegényét hőkenti meg könnyelmű kedélyével. Komolyan vennünk természetesen sem ezt, sem azt nem lehet – mindez operettileg súlytalan, s a *műfaj* a saját hatáskörén belül gondoskodik a bohózi kibonyolódásról.

A darabot tehát a bohózi séma élteti. A sémát a fregoliszerp. A szerepet pedig a színésznő. Básti Juli. A játék bizonyos hányada nem több, mint technika.

Hajviselet, jelmez, gesztusok. Átöltözés. A jelmeztervező Szakács Györgyi bokáig erő, egyenes felöltőt ad Irinára, a fizikusnőre. Vera, a Komszomol Színház ösztöndíjasa színes kartonruhát visel. Kontyfélébe tűzött haj és szétzilált fürtök. Fekete félcipő és lapossarkú szandál. Keretbe zárt, szigorú tartás és összerendezetlen mozdulatok. Básti Juli fölkészültsége biztos szakmai alap a kettős szerepépítéshez. Heves szóváltása önmagával, ahogy változtatott énjeivel be-beszalad a kulisszákon túli másik szobából és visszabeszél – mindez a *commedia dell' arte lazzi*-technikájára emlékeztető bravúraria. Emellett azonban a színésznőnek a technikán való fölülemelkedésre, a figurák „lelkének” megragadására és derűs elironizálására is van érkezése.

Szabályos rutinfeladat, amolyan bohózáti civakodókettős jut Margitai Áginak és Kátay Endrének. Margitai a kipárnázástól a torzmaszkig és a mimikáig tökéletesen fölépíti a szerepet, pompás humorral el is adja, amire komoly szükség van, mert ezek a cselekményen kívüli betétduettek másképp nem élnének meg.

Nyilvánvalónak látszott, hogy a filmes jelenetek mutatkoznak leginkább alkalmasnak a dokumentarista korfestésre, a túlzások nélküli karikatúrára. Itt azonban kiderül, hogy a darabban kevés az eljátszható anyag az efféle eljáráshoz. Végül is az összes szerep, nagyságrendjétől függetlenül, epizód marad. Mind között a leg-elementárisabb Bezerédy Zoltán rendezőasszisztense, aki kerek kis (tadzsik? türkmén? üzbégek?) sapkával a feje búbján tökéletes filmgyári rutiniékként üvöltözi végig a forgatást, falazási kisfilm-szkeccse pedig ötvenes évekbeli filmlegendákat idézően mulatságos. Spindler Béla mint ügyeletes filmrendező-mindenes, aki szabályosan legyártja a futószalagon elé kerülő különféle jeleneteket, kedvesen parodisztikus. A filmforgatási betétek rendezői-szcenikai szempontból jobban sikerültek (diszlet: Szegő György, scenika: E. Kis Piroska), mint a tudományos körökben játszódó, tartalmilag kissé homályos szándékú jelenetsor. Ahogy a darus kocsin föl-le liftező kamera előtt Ács „bevág” az előadásba néhány jellegzetes snittet a korabeli szovjet film jól ismert jelenettípusaiból (például lobogó hajú katonalány szélgép fűtta vörös zászlót tart a kezében), az mintegy megadja a könnyed filmtörténet-legendárium földézésének alaphangulatát.

A TELJESSÉG FELŐL

- Tallózás Weöres Sándor költészetében -

1. Ha véltük bármikor úgy, hogy a kései *Internus*, oly darabokkal, mint az *Öregedő*, az *Önarckép kutyával*, az *Oldódó jelenlét*, a *Kétarcú*, *A belső végtelenből* s a többi, valamint a környező versek sora elérkezést jelent valahová, csak félig tévedtünk, ám kérdéses, hogy igazunk volt-e a fontosabb. Röviden: ha az 1945-ös ciklus (jelöljük a megjelenés évével), a Teljességet mint célt határozta meg, mint törekvésünk gondolatailag elérhető, áttünésekkel elérhető eszményi pontját, megállapítható ma már, hogy Weöres Sándor költészete mintha inkább a teljesség felől közelítette volna önmaga s a világ emberi tárgyait, miközben, persze, a teljesség felé is haladt, mint könyvének címe akkor mondta, ha ugyan ő maga a teljesség szót is át nem húzná ugyanúgy, mint egyik versének címében újabb tájt a „nagyság”-gal tette. Ezért az a megállapítás, hogy Weöres költészete bármikor is „eljutott” volna valahová, félig valós csupán, mert az elérhető, pontba foglalt végtelenség eszméje az ő számára, sőt, „benne” a költői eszmélés érdemi ideje óta mindig adva volt, s a telt idő a teljes körön belüli válogatást és változtatást szolgálta; viszont ez nem belterjesség volt azután, hanem a maga módján teljesen megélt élet, és bizonyos szempontból tényleg teljesen megélt... s itt hökkenthetünk meg, mi az, hogy „teljes”, van-e teljesség, s mennyire nem is szükségeltetik igazán e fogalom. Segédeszköz csak, elhagyható; s pedig akkor, ha a részletek, az életmű elemei, töredékei, egész-alkotói fényükkel és súlyukkal, jelentőségükkel, igazán elemi voltukkal (hogy szándékkal ismételjük szavainkat), fontosságukkal s fontosság-feleltijükkel megadják azt a szökdeléshez, vonszolódáshoz, iramláshoz, vánszorgáshoz, bármi odavevett s kiszolgáltatott – így fenséges, emberi – mozgáshoz szükséges pontsört, amelyet a gázlók efféle köveinek vonalához is hasonlíthatunk. Ez teljesség volna? Hiszen még a part amott túl, az se ígér egyebet, mint változatosságot, újat netán az ittenihez képest, s hátha csak született tulajdonunk, hogy hajlunk a tapasztalás változatosságára, s erre a nagyobb egésznek szüksége semmi rend szerint épp nálunk nincs, mert annyi változat teszi esetlegessé-teljessé, hogy a képzetek el is vesznek kuszaságában. Már ha elképzelünk egyáltalán ily nagyobb egészet. S ha nem csupán elképzeljük, de adottságunk – mint Weöresnek kezdettől az volt –, hogy benső jel legyen bennünk egy ilyen „egész”, nyilván törekszünk paradicsomi őállapotára. Feléje megyünk, miközben évtizedeknek kell eltelnőök, hogy lássuk: sosem érjük el, nem cél, hanem eltűnt, de álom hitetéssel kinzó vagy ösztönző képzet, valódiság (lelkünknek módján). Weöres Sándor költészetébe nem a kései évekkel érkezett meg a teljességet megtörő, nagyon gyötörtten esetleges emberi hang; lény-teljességének jegyében, melyet gondolatilag ő maga táplált azután, ott volt benne, s ki is fejeződött versei által, a nagyon egyszerű emberi-állati-növényi-földi létezés csonkasága, fájdalma, veretése, céltalansága, makacs törekvése, sodratása és felülkerekedése, aláhullása és áttünésének szintén inneni látomása. A szomorúság telje és a vigasz csekély mivolta, mint egyensúly: nem volt rejtélye az ő aritmetikájának; el ne higgyük, hogy ilyen szempontból is igaz lenne, miszerint az a bizonyos szinusz-tétel nem megy. („Jaj, nem való e tábla-élet / végtelenbe tapogatóknak, / nem megy a szinusz-tétel, Sándor”, írja, s meghatóan mókás, ahogy Adyt, akinek bizony vette üzenését – *Ady szelleme mondja* című versében is – strófájával ilyen elemi fájjal idézi; s nem különös-e minden sors-költészet sorsa, hogy csekély dolgokra is

alkalmazhatóak hangvételei, kérdéshordozásai, s attól se a nagy produkció, se az alakuló, se az átfogó kérdés, se a csekély nem szenved csorbát!)

Nem is különös így, hogy az *Öregek*: egyik jelentős verse. S a legkorábbiak közül való. Árvaságról tud benne, s nemcsak stílusgyakorlatozva. Jelenetet rendez be velük, melynek nem elsődleges célja a vers kerekítése; olyan természetesen alakul az a kép ott, hogy feledjük is pillanatokra, mi céllal. A kifejezések mind természetes lélegzetűek, ember-természetűek: „cipekednek hazafelé”; „tikkadt nyárban, a tornácon... üldögélnek a napsugárban” (milyen fontos az utolsó szónak itt épp ez az alakja!); „nyújtott tenyérrel a templom előtt... állnak”; s amit nekik mond a világ: „élet-katlanban régi étek, / élet-szekéren régi szalma, / élet-gyertyán lefolyt viasz: / téged megettek, / téged leszórtak, / te már elégél: / mehetsz aludni...” S hogy ezek az „egykedvű, álmos, leláncolt rabok” szinte várják, hogy „egy jószágos kéz, / rettenetes kéz, / ellentmondást nem tűrő kéz” levegye róluk a terhet, intsen nekik: „No gyere, tedd le.” Nemcsak az emberlátásban van meg itt a teljesség, nemcsak a választott kérdésben, taglalásának módjában, hanem a legelemibb költői egységben is, a megszólalás parányi mikéntjében, amint azt épp a „no gyere...” mutatja. Később sem múlja „felül” Weöres ezt a teljességet. Később sem, a mai percig sem adja, lássuk jól, alább.

2. Eszköztára is itt van készülöben. S ugye, ő egyik legegyszerűbb szavú költőnk, tudható! „Nyikkan a csöndben a tél fogata”, írja a *Tájkép* egyik sorpárjában. Mennyi szán, szeker, kocsi ad visszhangot Weöres-versekben e korai hangra. Egy sorát lassan bogoatom; az egyszerűségnek sokszor a nehéz fejthetőség is tartozéka: „Délen a tájrul a nyári madár...” Persze, délen van, nem itt, e tájt. A legrövidebb út két pont között: az egyszerűség. Ám nem mindenkor leljük meg mi magunk is, és bonyolultnak vélünk olyat, ami épp a köznapi járást kerüli eredendőbbért.

Épp ez az idézett vers lők elénk visszacsendített; másunnét ismert sorokat, gondolatokat, költészeti megoldásokat. Ám a diák korú költő már a pont-és-végtelenség eszméjét is határolgatja. A télbe boruló tájékról ez jut eszébe, s így: „Mindig a régi... mindig az új...” Ez már a létezés körforgásáról nyilvánított vélemény. Formája szerint pedig képzet-szerű. S a végső egyszerűség: a képzet. Még ha tájképletté, arcképletté bővül is (minimálisan) az egyszerű szavú költőknél.

Szavak, sorok összecsendítése a rímen túl: megvan itt már. A „hontalan, hűvös harangszó” önmagában is már-már érdekes mindenkor; ám a kövekező sor elmondja, hogy „barangol” e harangszó, s így, disszonanciával, Weöres költészetének egyik alapeleméhez, legjellegzetesebb fordulathoz érkezünk. Azzal, hogy összecsendít, s csak majdnem teszi, irritációt lop versébe, ez nem hagy nyugodni, eszköz ez, mely kifejezendőket hoz közelebb azután, ha ez a sorsa. Az utcák „flaszterosa sora” itt „sikongó”; ez az expresszionizmus e vad színekből veszít, s üdvre, a további szakaszokban (a pályáén), ám valami lázasság is megmarad a kifejezésben, mely ugyan csak nyugtalanító, s így költői erő közlésére alkalmas. A nagyváros képe: „Felkomorló szürke házak, / meredek sötét falak...”: nem eddig van! Nem hangulatfestés, tényábrázolás, tovább lép ennél Weöres: „...imádkozzák az imákat, / amit elmulasztanak”. Pilinszky-nél – s egyebütt és más mód Kassáknál – van ilyen komorság. S József Attilánál. *Ilyen*, mondom: nem öncélú, nem fagyott. Hanem amely arról tud szólni, hogy létezésünk kerete, s így ember-méretű, szomorúan bár.

S igaz, *Himfy-strófák* adják a vers formáját is (nemcsak a címét), a helyzet (a dalé) maian mindenkor: a lödörgés, a séta, mely nemcsak a „legszebb alkotás” (mint Weöres később maga írja), de ihlet helyetti, ihletet jelentő, ihlettel azonos állapotot, a vers születésének egyik eszköze, kikényszerítője; készülődés. Bár a látványok még nem a legsajátabbak, s ehhez a kifejezés is hű, az egyén-főlöti ugyanúgy jelen van a költeményfűzérben, mint az egyéni. Az 5-ös számmal jelzett részt hadd idézzem egészében, hiszen iménti elgondolásaimra is ez jogosított, s nem tévedtem, remélem, túl nagyot: „Mennyi ember! mennyi érzés, / felkavaró élet-ár, / mennyi láb és mennyi kéz és / mennyi lélek, mennyi száj / cégtáblák és üzletek

közt / az ezerszer járt úton – / mindegyik egy féligkész könyv, / melynek címét sem tudom; / járok árván bandukolva / ezer ember közt magamba, / valaki lábamra lép: / »pardon« – siet már odébb.” Nagy természetességével abba a rokonszenves helyzetbe kerül a költő, hogy századunk egyik legemberségesebb, legmegrendültebb poétája-prózaírója éled hangjával e versszakában: Szép Ernő. Bizony, még több ez, elmondhatni, mint hogy – valóban – a fausti ámulat munkál a szakasz elején. Hiszen az imént említett nagy költő ugyanezt a várost járta, ugyanezt az égaljat s emberközelt. Természetesen Weöres látásmódjának további fordulatai kellenek, hogy az emberi közeg fontolt, alapos képét adhassa – a későbbiekben nem is marad adósa ezzel azután irodalmunknak. De hogy a helyzetdálhoz mekkora érzéke van, itt felülmúlhatatlan „rajzolóí” virtuozitással nyilvánul meg már.

S ha Szép Ernő gyengédségét említettük – mely a legnagyobb erők egyike! hogy merészel létezni egyáltalán, azzal rögtön! –, ne hagyjuk ki a *Veriték* néhány kis szakaszt: „Ügy láttalak / mint csöppnyi kint a földre hullva, / a mindenségben elsimulva...” ÉS: „...láttalak... poros akták, munka-zárkák / fülledt légében fénysugárkát”. A *Gázlámpa* „fényfeje / nem nyeklik bóbiskolva le”. A *fekete malom* a patak gazdagon gyakori motívumát szólaltatja meg, valóban hangulatfestő színekkel, igazi „csörgedezéssel”, érzékletesen: „A csend / alatt / irdatlan boltozat alatt / csörög a fekete patak...” A malom és a patak dala „éj-falon” cseng fel, s a későbbi csend-béke költemény kis elődje ugyanúgy ez a hosszúka dal, mint a rongyszőnyeg-daraboké, az etüdök némelyikéé.. Vagy akár a szimfóniák egy-egy tétele is innen karcsúsodik, hasonló versteremtő helyzet munkálja ki.

Mennyire reális világot lát: a *Nyár, asszonyok* egy-egy kifejezése, és szinte egésze kifejezi. A vénülők „nehezedő üleppel” nem akármit csinálnak: „rezzentik múlt idő álmát jövő felé”. Ez még a legtiszább módon mosolyt is fakaszt. És ahogy harisnyát stoppolnak a padon, álmuk „időbe-gubózott”, s azt öltögetik. És ez is milyen nagyszerű megfigyelés, ötlet: „az ágyban még talán harapós utcalányok, / de mellük nehezül és lábuk vastagul...” A lemondón összeszűkülő szemek valósága a fontosabb, nem a vers olykor még diákos forráshasználata. Mint a legnagyobb mesterek korai, tanulmány művei, olyanok e Weöres-versek között még a nem ki-magaslóak is.

A *Vénülő férfi* nyitó szakaszában milyen expresszív például a főszereplő életmódjának efféle érzékeltetése: úgy él, „mint puszta ház, / ki szétvigyáz / magába némán...” Nemcsak a férfi, az ember, nemcsak a ház, minden lény, minden élő egységnek látott valami benne van ebben az alapképben. S a hatszótagos sorokból, íme, szonett kerekedik! Az *Akik megtalálnak*: formára is a legérettebb (mindig érett volt, amióta ilyen verseket ír) Weöres; nem mondja még, hogy nem keresi célját, hitét, szívét, mert ezek megtalálják, az igaz, itt még keresi valamennyit, de az utolsó két sorpár keresztbe öltődik: „Én keresem az életet: / életem egyetlen halál. / Én keresem haláloamat / és életem majd megtalál.” Nemcsak a központi évtizedek, de a mostani, nem kevésbé jellegzetes erejű korszak is: jellemezhető egy részében az ilyesféle gondolatmenetekkel, hibátlan költői megformálásukkal.

A *Valamikor apáca voltam*, mindjárt az iménti vers szomszédságába rendezve, mondanunk sem kell, melyik Weöres-alaptémát indítja el. Igaz, hozzátesszi: „oly régen, szinte már mese”. S milyen volt? „Púpos kislány, kit senkise vágyott”. Amilyen gyorsan túllép ezen a tárgyon, jelzi: a teljesség körében otthonos. Milyen más, bár szintén az erotika-foglalatú létezés képe a *Fekete nénik*! Ez is expresszionista jegyű vers: ígézetesnek szánt képe, s fenyegetően festői, valóban, a „bronz, óriás, fekete nénik” sora az út mentén, Erlikönig-émlék is játszik bele, átfordítva; bár a kezdet petőfiesen egyszerű: „Kehes kocsi-val rázódtam haza / a vasútról lófogaton”. És a buja, alkony-bronz-zal leöntött, meztelen nénik erjedt-csordult látványán (tömörítjük képeit-jelzőit) „veszettül kolompolt félrevert szíve”. A *Két dal*, máris következőként, állatokkal-gyerekekkel együtt töltendő időt, nagy közelséget áhít. De tragédiát érez végül: nem marad meg a dolog a nagy kosárnál, ahol kis

ebbel volna „komaságban”. A „büböccével” halna: vinnék őket „zötyögő rossz szekéren”, s a vágóhídra menet nézné: „Visznek, de merre?” S lecsap a magányos sor: „És senkisé megfelelné”. Weöres Sándor már ezzel a legnagyobb költők közé lép, messze túl a csodagyerekségen. Mai szemmel visszatekintve ez legalább végre látszik így, így látszik.

3. A *Diáknotesz* különleges gazdagságú böngészde, nem győzőm bújni, csodálva. Ahogy a szobában egyedül van, pontosságnál nem adja lejjebb: „ezen a hátrált helyen”. Szinte látjuk, mint készülődik neki dolgának; aztán mosolyogva tapasztalhatjuk, hogy ebből „tartalmilag” annyi jön ki „csak”, hogy minden-minden miatta van, a cigarettafüst, a Nap, a mozgás, a nyugalom. A későbbi nyugomozgás elemei már itt párba állnak, igaz, külön élve.

Megbolydul azonban a kizárólagosság, és jönni kezdenek: orrok, szemek („SZEMEK”), arcok gomolyogva, jönnek, és nem távoznak többé. Nem tudja, honét ez az összevisszaság. S a szatirikus-ironikus hang korai pendítése nála: „Kérem hölgyeim és uraim / ez nem népgyűlés...” Gondoljunk előre, a remekműű „MANCI”-sorozatra, de a zsánerképekre, intézmények, rendezések, szervezetek karikatúráképeire, a Majomországra stb. De valami megrendítő is van ebben az érkezésben: „Jönnek / kínálást se várnak / leülnek mély nagy bőrfotelokba / üresen nézik a falakat / csak ülnek / Nem távoznak semerre már”. Mándy Iván alakjai ilyenek a későbbi évtizedekben; s mennyivel előzik meg mindketten – Weöres még többel! – Ionescót, az abszurdok új vonulatát!

S ezt az örök jelenlétet követi a színusz-tételes vers. A költő kétségbeesve érzi, hogy ő ennek az iskolai táblának lelket adott, a tábla „végtelen éje” volt, s „a kréta tévedt messzi vándor” – hiába! A világnak a színusz-tételek tudása kell, az haszna. Erre majd utal a híres *Disszonancia*-vers nem sokkal későbből. Kosztolányis remeklés egyelőre a noteszban ez: „Győr: / a nyár / az aszfaltot puhára nyalta, / tikkadtan füstölgött a gyár.” A hangalakok játéka hármas legalább: a „győr” (vegyük kis betűvel), a „nyár” és a „gyár”, s ebben a váratlan visszaütés, valamint a „nyár”-ra a „nyalta” furcsa kezdőbetű-ríme, végül az „aszfaltot”-ban a „falt” és amott a „nyalt”. A folyópart képe is virtuóz, Seurat-vázlatot idéz: „a parton a sok zsíros papiroscafát”, miközben a folyó hátát is „túrósra” marja a szél s a csónak. Vagy ember-megfigyelése: az alig-csinos lányról, aki mégis nagyobb izgalmat kavart, sok szép lányt lefőzve, mint hinnők, s miközben így „fúrge, kerge... boldogít s megéget” a leendő „házas, szolid polgár-feleséget” látni benne már.

Vagy a lődörgésnek megfelelő állapotok képei: csónakázni mennek barátjával, kettesben. S akkor „a partra ütem füstöt eregetni / és ő begázolt tavorózsát szedni”. Vagy ahogy otthon csüggedten heverészik: „Döglöm...” De magával ragadja, bár tömördek blöd alak veszi körül, valami, s rohan akkor. Megkérdi: „Hova vihatsz te / élettelenység?” A Kosztolányin nevelkedett látás merőben egyéni, illetve leckét ad az egyéniség-tannak; egy szinten túl, a látás hitele által, minden „egyéni”. Csak ezt a szintet el is kell érni!

Alig éri el, ezt, költő.

Azután volna ő egyszerre „mint Lantos Sebestyén”. S várná „fahíd alatt kicsi kurva”, ez „kis kezekkel ölebe” kapná, s minden pompás lenne, izgalmas és természetes. Falatoznának azután, s ő dalolászna, játszana lantján, az a társnő meg hallgatná történelmi énekeit. S milyen boszorkányos a befejezés: Lantos Sebestyén megy útjára, a kicsi kurva meg „esti vak haranggal / régi kéjbe újra nyargal / más kivert szegény bitanggal...” Weöres későbbi témakörének előhangjai.

Hihetetlen élénkségét mutatja ez a hat sor: „Van egy dobozban néhány ócska pénzem, / koronás, sasos tízfilléresek. / Megúntam őket. Hogy szabad legyek / tőlük és mégsem egészen hiába, / bedobáltam mind az automatába, / de visszajöttek, a hűségesek.” Mennyire otthon van a világnak ezekben az apró, gyakorlati dolgai-ban! Jár-kél sokat, még ha mutatja is, hogy csak heverészik egyre. A heverészés

a dombon: vágy-állapot, megéneklésre érdemes, de a gyakorlati ember szépségesen és üdítően elszólja magát megannyiszor. S a hatsoros az *Internus* kis formáit pontosan adja már.

Szép Ernőt említettük, s neki is egyik kiemelkedő versét idézhajk meg a notesz utolsó előtti bejegyzése kapcsán: a Néked szól címűt. Ott olvassuk, hogy a költő „nőkünk” szól, akik talán ugyanúgy kotorászunk botunkkal holt levelek közt, s csüggünk a mindenségen, s járásunk, lélegzésünk is „hasonló” lesz talán; ime, Weöres: „Hozzád szölok most, aki szintén / szökat morzsolsz a perc sarába / elaggott lámpás estbe járva / tompult vágyó rimekre mint én.” De ki ez a másik? Lám: „társam, énem, / ezerfejű-egy Fiaatalság...” Semmi másodpéldány-jelleg! Weöres Sándor hangja elvéthetetlenül egyéni, mert belelop némi emelkedettséget, oktató jelleget az oldottságba, a tétovázásba, a barokk költők klasszikumát irritálóan maivá (mindenkorivá) tudja tenni. Hasonlatai általánosak, egy-egy pillanatig hetvenkedők, készek, ám egyetlen kifejezés, mint az iménti, az „ezerfejű-egy Fiaatalság”, saját birtokába lendíti.

A *Krisztus-szemű asszonyok*: a padon ülő, növekvő ülepűekről szölo vers egyenes rokona. A költemény tagolása, enyhe formai billentése, visszatérő majdnem azonos refrénje, lüktető folyamatossága, realitása („kezükben kettős ételhordó, / föld-törő szerszám vállukon”): szintén a későbbi Weörest jelzi előre. S ugyan ne ezt tenné akkor már azután igazán a *Holdkóros biciklista*?! Ki látja önmagát néha, mint holdkóros biciklistát, menni az éjen át? „Kinek lelke tiszta...”! S ez a fergeteges fickó se hall, se lát, s „pendülve” ugrándoznak küllői közt a kavicsok, ő maga része a szélnek, az éjnek, istálló a magasság, csillag-gulyát láttat; és „fehér fény hidege rázza / és szél sörény-haját, / kerekét ú'por alázza...” S a visszatérő belső refrén olyan, mint a későbbi leguruló gerenda; a ráolvasó igé Weöreshez már ilyen korán nagyon közel voltak. Tudta a költészetnek ezt a szerepét is, és tüneményre művelte.

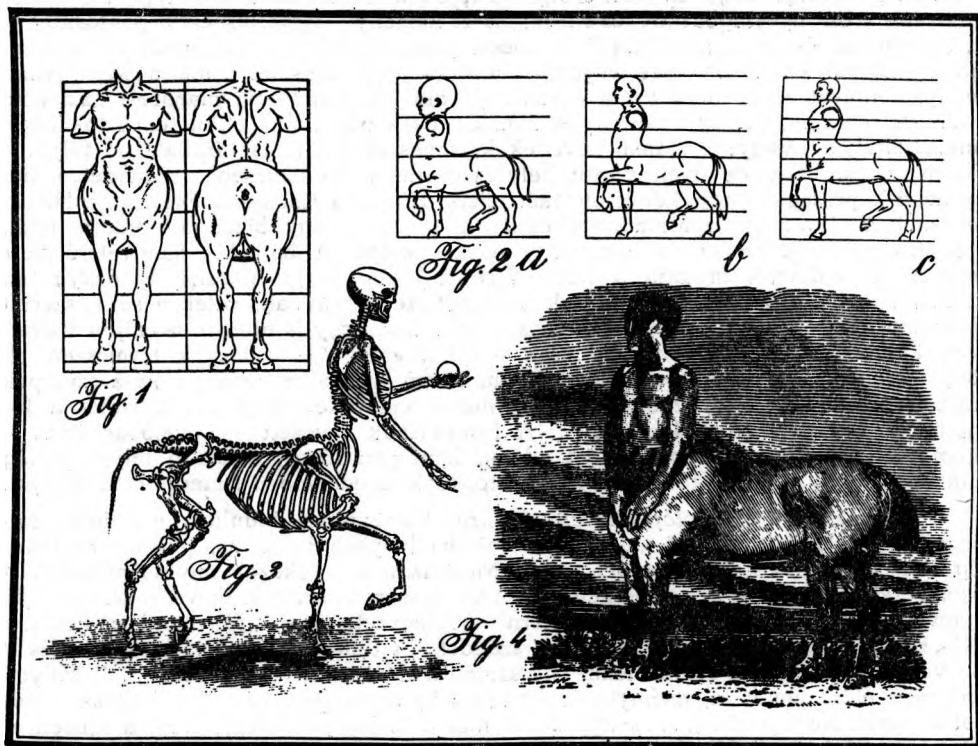
4. Disszonanciák sora? De hát a disszonanciát kényszerű vállalként hordozza a költő, a groteszket (van ilyen című verse is) nemkülönb. Itt, ebben a *Disszonancia* címűben van az a megint későbbi szatírákat megelőlegező sorpárja, hogy: „Mi lesz mostan? Alig-használt prima hátultöltő semmi. / Pedig én még most akartam egy igen nagy költő lenni.” Vagyis a világ állapota fordul olyképp aggasztóra, hogy mintha a ... miként is mondanánk ma? ... szolgáltatások becsülete messze tül-nyomó, s a szellemiek ...? A klasszikus ókor gondolatvilágához is ekkor fordul, mutatják ezt az *Ó-egyiptomi versek*. A himnuszok verstagolása a magyar költészetben monotóniájával máig ható típust mintáz, s bármi legyen is nyelvünkön az eredet, Weöres adott igazi erőt ennek a műnemnek. (Visszatérő mondatrészek a sorok egy-egy helyén; a főalak név szerinti említése újra meg újra stb.) Eleve fontos a későbbi nagy Weöres-versek (hosszú költemények) kialakításához e rövidebbeknek képzeletvilágítása, a lehetséges helyzetek drámaíróias megjelenítése. A látszólag klasszikus, orientális vagy legalább idegen kultúrkörhöz tartozó anyag teli van reális részletekkel: a vidéki élet, az iparosvilág s effélék megfigyelésének nyomaival.

A *Jajgatás*, a siralom-vers méltán áll az Ady szellemének szánt költemény mellett a gyűjteményben. Az egyszerű helyzetek hű kifejezése a siralom-dalban látszólagos monotóniát eredményez, ám ez a kö-eyszerűséget és súlyt szolgálja. A harmincas évek elejének világa ez. *Munkanélküliek* című vers is szölolet ekkor Weöres világából; de a két közeg, a külső és a poétai híven illeszkedik, a nagy költői erő jóvoltából. Micsoda erős kép ez a záró öt sor: „... a napjaink, bús libasorban, / hosszú kötélén lengedeznek, / mint kormos szélben rongyos ingek, / miket egyszer kitergetnek, / szekrénybe többé sose tesznek.” Groteszk, de ünnepélyesen taglaló a *Nagyfejűek*. Valóság és történelmi felálmódás (hadd mondjam így) egymásmáslolásából keletkeznek ezek a „vegzáló” képek, képzödmények Weöres művében. Igazi remeklések, és szokatlan hangjuk sem hagy nyugton, így tudatosítja a témát.

A *némához* címzett versében igen tökéletes képeket von bonthatatlan párhuzamba: „Hallgat a nyelved, mint tegnapi fényről az ablak, / de szemed beszél, mint üres keret a tegnapi ablaküvegről.” A fiatalság jellegzetes barokkja; s ha pályakezdetről árulkodik is (ekkor a költőnél), jelzi, mekkora költő ígérkezik. Egyáltalán, a hozadék elemek közül kibukkanó soha-addig-nem-látott jellegek, jegyek tanúsítják többnyire a magas tehetséget. Weöresnél is a Kosztolányi- és Ady-hatások s expresszivitások közül villog, ingerel, feszít, nyugtalanít mai olvasót is a sajátosan egyéni. Pontosan látszhatott, milyen nagy költő alakul; ám örömlen még inkább az, hogy csaknem ötven év távlatából sem látszik ez másképp, sőt, a fél évszázadnál alkalmasint régebbi versekből is akkora álmény sugárzik, mint bármely későbbi műből. A *Halottak* kórusa kitűnik a kötőjeles főnevek használatának kezdeteivel („Mi-Teljességünk”, „semmivel-egy végtelen” stb.), s az eposzi nyelv használatával. Ez utóbbi már jócskán ereje teljében mutatja a fiatal költőt. Ám a *Tíz figurális kompozíció* nemcsak anyagában, de látásmódot kifejező tagolásában is példázza az érett Weöres egyik fontos eszközét: a zsánernak látszó világértelmező verset. A *Fajankó* a látszólag jellegtelen tárgyól lényegét keríti fényre: „Már rég halott, ki faragott, / már ezer éve élek én, / már ezer éve itt vagyok, / bálvány a szekrény tetején.” A sajátos villódzás oka: hogy hisszük is, meg nem is fajankó szavait. A valódi és a – szentül! – hamis tudat, a lény kiszolgáltatottságából, s azonosságából eredő tudás: szembekerül a világban, szembe egymással, s rossz összezsapások forrása lehet, kibékülés nélküli nagyobb egységet formál azonban a költészetben. Mintha plasztikus megjelenítést szolgálna fajankó is ezekkel a közléseivel. S hamar visszatér a bizonyosságha: „A testem mázas és kemény” (figyeljük ezt a pontosságot), „szemem luk és szám nem lehel” (s ebben gyengéd költői együttérzést is sejtünk; jól-e, kiderül hamar, a vers végén). Goromba egyszerűsítés lenne a költő valamelyik énjével azonosítani azt a csudalényt, aki ezt mondhatja magáról: „Én nem vénülök sohasem, / amíg a perc és év rohan. / Csak bámulok. Tekintetem / tökéletes, mert céltalan.” Vagy: „...nem nevellek ki sohasem / nem is bírállak, ne félj...” Természetes, hogy az ilyen szintű helyzetdal-írás a legnemesebb, színészen túli színészi képességek nagy, költői birtokát jelzik. Hiszen a *Kovács*, a *Fazekas*, a *Határőr* mélyen általános tapasztalatból ered: a teljesség egy bizonyos tudása felől. (A határőr jelentése itt: a határ őre, puskás csász. A balladás hangvételű vers megint új oldaláról mutatja a fiatal Weörest.) Az, hogy *Macska* és *Kutya* tud „lenni”, nem csoda, ezek az állatok ösképzet-szerűen állnak, vélekedésünk szerint ismertén közel hozzánk. De hogy a *Disznó* és a *Szobalegy* is hitellel szólaljon szavaival, különös bravúr. Persze, épp csak – „épp csak”! – a lények természetének teljességéig kellett saját megfogalmazatlan, benső tudásában ásnia, s kész szerepek rajzolódhattak. A *Kísérlet* és a *Halotti maszk* emberközelsége révén ismét a fogalmazás bravúrjaira ad lehetőséget. A figurálisnak nevezett – s valóban ilyes – kompozíciók a figuralitásnál többet adnak, konfigurációkat; a benső teljességvilág alkalmazását a mindenestül fel nem fogható, csak töredékeiben ismergethető világra.

5. S még itt: a *Naplójegyzetek*. A híres kötetcímmel indulnak e csöngői följegyzések: „Hideg van”. A táj, melyet mintha helyben járna be, puffadt és fehér ég alatt terül el, és ingerültséget hízal. Most nem az eszközök mives irritációja a szembeszökő, hanem az egyébként Eliotnál igazán ismeretes, heveskedésig hajló tétováság, az emberi lény egyik „modern” alaphelyzete. Íme: „Ma minden: kevés. / Nincs másom, csak pár vágy és pusztá szándék / s tudómtól egy kis hőemelkedés. / Jó volna innen menni, futva menni – / szomorú ríme csak: aludni, enni...” Milyen messzire előre mutat ez, mennyire megteremti az önmagára reflektáló költészeti pillanatot egyik alaptípusát. „...s úgy unom már a torkig-jóllakást, / mint a klozettrajarást, versírást...” Mintha mai verset olvasnánk, önálló hangú költők munkáiból! S akkor ez az egyenesen elioti mozzanat, bizonyítván, hogy a költészetben az eredetiség annyira összetett fogalom: „Mit mondjak még? hogy ebédre mit ettem? / leölt csirkék sült hulláit tettem, / a gőzös húslevesből kis halott / koponyájuk még szemközt villogott...” A legmaibb, a legkorszerűbb, a legfontosabbak egyike ez a weöresi hang. A látszólag részlet-költészet, mely a mutathatatlan – mert kápráz-

tató, mert felfoghatatlan, mert sémás szavakká vált, mert értelmiségivé lett, mert aktualitássá éleződött, mert túlszépült, mert túlrútult stb. – egész helyett (amely azonban Ady szerint is eltörött, s minden egész ekképp: el!) a részletnek látszót mondja, ám azzal a hitellel, amely, csak most értem lassan, hitelét veszi az átcsócsálnak, a hasbeszédnek. Ahogy „a szemétdombon, cserepek között / a tollakat most is megtalálná” – nem mondja ez azt, hogy vegetáriussá kell vedleni, azt mondja csak, hogy amit irunk, önmagunk lényegéig át kell szenvedni, és csak erre hallgatni, a megszenvedettre, s akkor ha bizonyos életkorunkra kiisszuk, ami szégyen, talán nem is szégyen, amit mások szégyenletesen mivelnek... velünk... s nem dicsőség, ha a magunkból eredező szégyent feltárjuk... s az sem merő artisztikum, valami miatt épp kedvet hagyni ilyfélék feltárására, kedvet másoknak inkább, s megannyi témában személyt váltva bukdosni, hiszen Csöngénket úgysem feledhetjük. Hiszen Csöngénk egykor mindennél jobban követeli jogait. És a mai Weöres, mélységesen etikus és magasrendű izgalmak egyszerűségével teljes költészete révén híven válaszol a kiteljesített Csöngének. Ahol a „teljesség” felől – hadd mondjam – az *emberi* töredékeség felé elindult. Jó úton.

A SZÓTÓL A CSENDIG

– Székely János költészete –

1

A költő magánya nem mindig jelent sivár elhagyatottságot, lehet a teremő munka csendje is, a testvéri világoktól elvágott magányos sziget gyakran műhely és kilátótorony, amely távoli messzeségeket nyit meg a figyelmes tekintet előtt. Székely János marosvásárhelyi magánya is ilyen műhely és kilátó: talán nem ad biztos védelmet a történelmi idők zavaros hullámaival szemben, viszont lehetővé teszi a szabad alkotó munkát. Egyszerre zárt és nyitott, óvatosságra int, ugyanakkor bátorságra biztat, s valójában méltósága is ebben rejlik: a folytonos küzdelemben és a törekeny szabadságban, amelynek érvényességét mindig újra próbára kell tennie. E vásárhelyi magányból messzire lehet tekinteni: Erdély és Európa múltjába, a lélek mélyébe és a magas csillagokba, hogy mindaz, ami a történelemben és a mindenségben kavargó, egyszer elrendeződjék az emberi értelem kitartó munkája nyomán.

De lássuk először ennek a magányos alkotó munkának a körülményeit és könyvekben is testet öltő eredményeit. Székely János 1929-ben Tordán született, a marosvásárhelyi katonai reáliskolában tanult, majd a kolozsvári Bolyai Egyetem filozófiai szakán szerzett oklevelet. Egy ideig az Irodalmi Kiadó kolozsvári szerkesztőségének munkatársa, később Marosvásárhelyen az Igaz Szó költői rovatának vezetője. Első versei az Utunk 1952-es évfolyamában láttak napvilágot, 1955-ben jelent meg *Csillagfényben* című verseskötete, ezt követték *Mélyvizek partján* (1957), *Itthon vagyok* (1961), *Küldetések* (1963), *Dózsa* (1964), *Virágok átka* (1966) és *Maradék* (1969) című kötetei. Válogatott verseit *Egy láda agyag* (címváltozata: *A hallgatás tornya*) címen 1972-ben adta közre. *Gyermekkorom ösvényei* (1967) című könyvében gyermekevének emlékét idézte fel, *Az árnyék – Soó Péter bánata* (1972) című kötetében két kisregényt adott közre a férfivá érés belső küzdelmeiről. *A nyugati hadtest* (1979) című, jelentékeny sikert aratott elbeszélésfüzérében kamaszkorának háborús tapasztalatait elvenítette fel, annak érdekében, hogy végiggondolja a rendkívüli körülmények közé vetett ember morális választási lehetőségeit. *Képes krónika* (1980) című kötetében drámai műveit gyűjtötte egybe, e művei közül a *Caligula helytartója*, a *Protestánsok* és az újabban megjelent *Vak Béla* a magyarországi színházakban is feltűnést keltett. Irodalmi esszéit és tanulmányait *Egy rögeszme genezise* címmel 1978-ban adta ki. Ma már az új erdélyi magyar irodalom legjobb alkotó képviselői közé tartozik.

2

Székely János első versei meglehetősen elűtnek attól a költői környezettől, amelyet az erdélyi magyar líra mutatott az ötvenes évek elején. Nemzedékének költői – Majtényi Erik, Szász János, Márki Zoltán – a társadalmi átalakulás krónikásai voltak, harcos hittet és büszkén vállalt közösségi elkötelezettséggel énekeltek ennek az átalakulásnak a várható eredményeiről, miközben ő Kolozsvár és Marosvásárhely történelmi atmoszféráját idézte fel, s lágy tónusú színekkel festette meg az erdélyi természetet, a kisvárosi alkonyatot, az őszi hervadást. Nem zárkózott el a tör-

ténelmi változások hívó szava elől, mégis szívesebben időzött kedves könyvei között, járta az erdőt, nézte a vizeket, merengett a szerelem titkain. Nem is tudta volna átengedni magát annak az áradó közéleti lelkesedésnek, amely látszólag mindenkit elragadott: inkább vállalta a bírálatokat, amelyek első köteteiben szüntelenül a makacs félrevonulás, a szándékos tartózkodás jeleit kutatták. Holott magányában nem volt semmiféle gőg, csak éppen egyénisége volt szemlélődő és félrehúzó, s bizonyára fiatalon szerzett történelmi tapasztalatai is lehűtötték a gyors lelkesedést. Ezt az egyéniséget vállalta és képviselte, s ezáltal szolgálhatott nagyobb ügyet: a költői személyiség belső szuverenitásának védelmét, amely nélkül alkotó tevékenység el sem képzelhető. Mint költő mindenekelőtt jó és hiteles verseket akart írni, s ennek érdekében védelmeznie kellett a független alkotó munka jogát. „Egyetlen ember” – írta első kötetének első ciklusa elé, mintegy kiemelve a költői személyiség meghatározó szerepét. Ezt a szerepet jelképes módon *Fiatál híd* című versében így jelölte meg: „Az árban – de szemben az árral! Megsebesülve, akaratával mégis örökre szembeszegülve...” Hite szerint akkor szolgálhatta eredményesen az emberi közösséget, ha független tud maradni a zajló idők harsány parancsaitól, ha meg tudja őrizni igazi önmagát.

A magányos elvonulásnak két köre volt: a természet és a művészet, az első az emberi létezés mélyebben ható törvényeit, a második e létezés végső értelmét világította meg. A vásárhelyi költő mindig személyes érdeklődéssel tanulmányozta az erdők és vizek mozgalmas életét, a lehetséges emberi magatartás szabályait a mindenség rejtett törvényeinek mintájára alakította ki. *Mogorva tenger* című hosszabb költeményében arról beszélt, hogy a körülményeivel és sorsával küszködő embernek a természet ősi nyugalamához és elemi rendjéhez kellene alkalmazkodnia, éppen ezáltal ismerhetné meg s vehetné birtokába „a nagy és ismeretlen mélységet”. A tenger költői leírásának példázatos jelentése van, s máskor is a szüntelenül mozgó, mégis nyugalmas vizek szemlélete révén fejeződik ki Székely János életbölcselete. A *folyó* című nagyobb költői kompozíció ugyancsak példázatos értelmében ábrázolja tárgyát, és e példázat arra utal, hogy a természet mindig némán túri a kedvezőtlen eseményeket, ha kell alkalmazkodik, mégis a saját törvényeit követi, a saját rendje szerint növekszik, s noha szenved tőle, végül is kibírja a külső beavatkozást. „Saját erőmből, / saját törvényem szerint élek” – mondja a folyó, biztatván az embert, hogy vágyait és törekvéseit igazítsa hozzá azokhoz a törvényekhez, amelyeket a mindenség, maga a létezés örök rendje jelöl meg.

A természetben talált nyugalom mellett a művészet emberi rendje kínált menedéket a történelmi létben tapasztalt zűrzavar elől. Székely János tudós költőként ad kiemelt szerepet a választékos nyelvnek és a műves formának, a tisztán metszett képeknek és a szöveg zeneiségének. Mintha mindebben Kosztolányi Dezső volna választott mestere, akinek költői dikcióját hosszabb verseiben maga is követi, s akitől a pontos leírás és a személyes vallomás végső egységének művészi megvalósítását megtanulta. De nemcsak tőle, a Nyugat más költőitől és az erdélyi magyar líra klasszikus örökségtől is tanult, éspedig nemcsak nyelvi és formai biztonságot, hanem mindenekelőtt az alkotó munka megbecsülését, a tiszta beszéd és az értelmes költői rend szeretetét. Ez a nyelvi tisztaság, a megformálásnak e poétikai és zenei igényessége igen fontos szerepet játszott az ötvenes évek erdélyi magyar költészetében, a kényszerű művészi igénytelenség általános terjedése idején. A vásárhelyi költő az egyetemes és az erdélyi magyar líra szép hagyományait tartotta fenn, munkássága ilyen módon például szolgált másoknak, a fiatalabb költőnemzedéknek. Az alkotó munka és a teremtmény igényesség elvét hirdette, és ennek az elvnek kétségtelenül morális jelentősége volt. Költészettanát, ennek a költészettannak az esztétikai, egyszersmind morális követelményeit *Egy láda agyag* című versében fogalmazta meg. Ez a költemény ismét lírai példázat, a hadifogolytáborban Szervátiusz Jenővel együtt szerzett láda agyag s a belőle formázott, mindig átalakított egyetlen szobor a művészet, mi több, az emberi élet örök köteletségére, a folytonos alkotó tevékenységre, a szüntelen újrakezdsre utal:

Minden kincsünk a földön
 Egy láda rőt agyag.
 Ezt gyúrjuk újra és újra
 És formáljuk felesleg,
 Hogy közelébe jussunk
 Amaz Tökéletesnek.
 Ezt romboljuk és gyúrjuk,
 És mutatjuk, hogy lássák,
 Míg végül ezt a láda
 Göröngyöt is elássák,
 És nem marad nyomunkban,
 Csak végtelen igyekvés,
 A teljes élet vágya,
 Az örök újrakezdés,
 Nehány korán lerontott
 Szobor, s a föld alatt
 Növények húmuszául
 Egy láda rőt agyag.

3

A természetben és művészetben oltalmat kereső költő merengő elégiákban és nagyívű bölcséleti költeményekben jelölte ki helyét és feladatait. Ez a hely a magányos műhely, ez a feladat az alkotó munka, amelynek még a történelem nagy földindulása idején is lehetősége van arra, hogy hirdesse az értelmes élet igazát. A költő személyes példaképe Galilei, aki meghátrált a legnagyobb kockázat előtt, minthogy jól tudta: sikerült elvégeznie azt, amire vállalkozott. „A szép halálnál fontosabb az élet!” – hangzik a *Galilei* című szonett axiomatikus zárósora, s ezzel az igazsággal cseng össze a *Csillagtényben* című költemény végső vallomása is: „Nem lelhetek otthonomra sem alattam, sem fölöttem, / Hacsak nem a bürökszagú, bolyhos éjben – körülöttem, / Hacsak nem az emberek közt, akikből a jövő kinő, / Kiket konok társaimul jelölt ki az örök idő, / S akik között megállhatok felviharzó álmaimmal, / Nevelni a történelmet többel, mint a csontjaimmal!” A józan értelem és a hangos jelszavakat mellőző emberi szolidaritás lesznek ennek a költészetnek a biztos támaszai, általuk kerüli el a költő azokat a ravasz csapdákat, amelyeket a történelem egy egész nemzedéknek állított, s nevükben térhet ki ugyanennek a történelemnek a csapásai elől.

A történelem, mint tájékozódási pont, mindazonáltal szerepet kapott a természet és a művészet mellett, közelebből az erdélyi történelem, amelynek tragikus menetét: nagyszerű vállalkozásait és lesújtó kudarcait Székely János is mind jobban érteni akarja és tudja. Akárcsak nemzedéke, illetve a fiatalabb erdélyi magyar költészet, amely maga is a történelmi tapasztalatok egyre teljesebb birtokában tekint vissza a múltba és néz előre a jövőbe. A vásárhelyi költő történelmi érdeklődése és szemlélete személyes jellegű kérdések megválaszolását segítette elő, a történelem tanulmányozása és életre keltése révén fogalmazta meg választott életelveit, jelölte meg a gondolkodó és teremtő ember feladatait. Két nagyobb költemény mutatja ennek a történelmi élményekre alapozott személyes etikának a kialakulását, az első hőse Bolyai János, a vásárhelyi magányban élő tudós, a másodiké Dózsa György, a forradalmi vezér.

A vásárhelyi matematikus egyéniségét nemcsak a választott város hagyománya és szellemisége szeretettette meg vele, *Bolyai János metaforája* című esszéjében számol be arról, hogy igen korán „borzongó csodálattal” vette körül e hatalmasat lobbanó, majd szomorú csendben elhamvadó lángész emlékét. Korábban életrajzi regényt készült írni róla, majd a munka során összegyűjtött jegyzetek és élmények nyomán versben próbálta életre keltetni alakját. „Szonetteket írtam hagyatékáról – olvassuk –; mindenről, amit Vásárhelyt, hajdani iskolám múzeumában vagy később

Kolozsvárt, a filozófiai intézetben meggletem belőle: koponyatörédekéről, kardjáról, kézírásáról, sirjáról, városáról, magányáról, legendájáról, sőt arcáról is, amelynek nem maradt mása. Azt reméltem, ha mindezt eléggé elevenen mutatom fel, egyszerre csak megjelenik ő maga is, úgy hittem, tárgyaiból sikerül őt rekonstruálnom". A költői rekonstrukciónak ebből a szándékából jött létre a *Bolyai hagyatéka* című tizenöt versből álló szonettkoszorú, amely nemcsak a tudós matematikus emberi egyéniségéről és mostoha sorsáról ad tömör költői jellemzést, hanem kifejezésre juttatja a költő világképét és az emberi élet céljáról vallott felfogását. E felfogás értelmében Bolyai a gondolkodás hőse, aki nem történelmi tettekkel, hanem egy tudományos eszmével írta be nevét a nemzet és az emberiség emlékezetébe: „Nem épített. Nem fékezett meg örvényt. / Nem vert hadat. Csak eltörölt egy törvényt, / Egy ősi törvényt – ugye, értitek?” A kietlen magányba temetkező génusz sorsa az emberi gondolat végső győzelmét példázza, s ez a példázat valójában azt a magatartást és életformát igazolja, amelyet a vásárhelyi költő választott, mégha rávilágít is ennek az életformának a lehetséges tragikus következményeire.

A Bolyai János emlékének szentelt szonettkoszorú közvetlen, illetve közvetett módon már felidézi Dózsa György alakját és végzetét. „Nem tűrte szebben kinzástát Dózsa!” – olvasható a tizenegyedik szonett zárósora, a tizennegyedik szonett pedig „a vert hadak vezéré”-ről beszél. A parasztvezér egyénisége és emlékezete nem hagyta nyugodni a költőt, s egy évtizeddel a Bolyai-ciklus után 1964-ben közre adta *Dózsa* című elbeszélő költeményét, pontosabban monológ-sorozatát. A drámai jellegű, később a színdarabgyűjteménybe is felvett és színpadon is nagy sikerrel játszott költői monológ-sorozat a parasztháború négyszázötvenedik évfordulóján jelent meg, mégsem úgynevezett alkalmi költemény, hanem a költő életbölcseletének újabb foglalata. A parasztvezér monológjaiból kibontakozó történet a jólismert eseményeket követi, s hét epizódban, valamint két intermezzóban adja elő Dózsa György lázadó sorsának krónikáját a török béggel vívott győzelmes párviadaltól kezdve a szörnyű kinhalásig. Számot vet a parasztháború vereségével, sőt történelmileg meghatározott kilátástalanságával, ennek ellenére a keresztesek erkölcsi fölényét és a vezér helytállásának erkölcsi értékét hirdeti. A költeménynek jól szerkesztett drámai íve van, a szöveg valóságos karakterét fejezik ki az ötös, illetve hatodfeles drámai jambusok is. A monológok a végzetel hadakozó s végül a végzetet elfogadó történelmi hős tragédiáját állítják eléink, s éppen a fátum felismerésében és emelt tekintetű fogadásában jelölik meg az emberi méltóság zálogát. A költőnek ezt a meggyőződését a drámai költemény tetőpontján így fogalmazza meg az önmagával is küzdő parasztvezér:

Mert életemben mindig megvetettem
A rongyokat, kik feltalálva sorsuk,
Kapálóztak s lázadtak ellene.

Az méltó csak az emberhez, ha már
Felismerte egyetlen fátumát
(Amely övé csupán és senki másé),
Hogy elvállalja és élébe menjen.

4

Székely János szenvedélyes érdeklődéssel tanulmányozta a természetet és a történelmet, meg akarta ismerni azokat a törvényeket, amelyek az ember egyéni, valamint társadalmi létét meghatározzák. Egységes költői világképet dolgozott ki olyan időkben, midőn a körötte kavargó irodalmi élet éppen a művészi értelemben egységes és következetes világkép általános hiányáról tanúskodott, s legfeljebb néhány idősebb költő, mint az ötvenes évek közepén újra nyilvánosságot kapó Bartalis János, illetve az akkoriban újtára induló Kányádi Sándor lírája mutatta az önálló világkép műveket hitelesítő erejét. A természet és a történelem költői magyarázatának benső igénye vezette érdeklődését a mítoszokhoz, s miként *Az én*

könyvtáram című személyes hangú esszéjében kifejtette, a „mitosz humanizálásában” és a „humánus mitizálásában” látta a modern irodalom egyik fontos feladatát. A huszadik század irodalmának azt az irányzatát – Thomas Mann, Yeats, O’Neill, Szabó Lőrinc munkásságát – becsüli igazán, amely „nem elszakadni akart a hagyománytól, hanem minél mélyebben visszanyúlni abba; amely tehát a mítoszok szellemének és kifejezőeszközeinek felelevenítésével haladta meg a hagyományos realizmust.” Ezeket a mitológikus hagyományokat aknázza ki ő is görög-római vagy hindu mítoszokra épülő, illetve rájuk utaló költeményeiben.

A mitológikus hagyományokra támaszkodó költészet általában világképet állít: az emberi élet és az alkotó munka végső értelmét jelöli meg, a világmindenségben próbál rendet teremteni. Székely János engesztelő nyugalmat és biztatást talált a természet örök folyamataiban, az élővilágban ezzel szemben mindig megújuló szenvedést és állandó pusztulást. *Szegény szalamandra* című költői példázatában egy ártatlan élőlény kegyetlen elpusztításáról számol be, s keserű szavakkal öszszegzi tapasztalatainak tanulságát: „nincs igazság, / Sors van csupán (...) Meg kell nyugodni ebben”; a Szabó Lőrinc emlékezetére írott *Rekviem* pedig arra utal, hogy az emberi életet már csak a végső megsemmisülés távlatában tudja látni: „A Semmi vár, a pusztulás / Sanyargat mindhalálig minket.” Mindez számvetésre és önvizsgálatra készíti, már nem menedéket keres a költészetben, inkább az önismeret eszközét, amelynek az a feladata, hogy felderítse, megvilágítsa az emberi küzdelmek lehetőségeit és korlátait. Veszendőnek, sőt elveszettnek érzi magát, értetlenül áll saját léte előtt, képtelenségek sorozatának látja az élet eseményeit. *Sajnálj meg engem* című versét a következő sorokkal zárja le: „Létezni fény. Igaz. De árnya / A létezés örök talánya (...) És ezt sem értem, / S azt sem, hogy vagyok”; *Önarckép, 1960* című költeményében pedig már-már engedelmesen hajt fejet az elmúlás előtt:

Könyörtelen, gyógyíthatatlan
Betegség öröl engemet.
Oly lágyra súlykolt, oly esetté,
Hogy magamra sem ismerek.
Ártatlanak nagy vétke, melyet
Nem mos le, csak a végítélet:
A titkon munkáló halál, vagy
Másik nevén: az emberélet.

Jól látja azt a végső határt, amelyen túl az emberi küzdelmeknek már nincs eredménye, mindazonáltal nem akar lemondani magáról a küzdelemtől, minthogy az élet értelmét és méltóságát ebben találta meg. Korábban a természet örök rendjére és a művészet megnyugtató szépségére hivatkozott, most más eszményeket tűz maga elé, az esztétikai ideálok helyett a küzdelmes igazságkeresést. A bölcs szemlélődés után kockáztatni akar, a művészi rendet és fegyelmet hirdető Kosztolányi után a valóság ellen lázadó s igazi önmagát kereső fiatal Szabó Lőrinc tanácsait fogadja meg. Imént idézett költői búcsúztatójában olvashatók a következő sorok: „Elvállalt küldetése, mely / Legmélyebb alkatává váltott: / Ha kínban is, ha bűnben is / Kimondani az igazságot”. Ez a kérlelhetetlen – saját magával is szembefordított – igazságkeresés teszi mozgalmasabbá verseit, a gondosan kialakított művészi harmónia lassanként felbomlik, s olyan dinamikus gondolati kompozíciónak adja át helyét, amely egymással vitázó felismerésekből, egymás ellen fordított gondolatokból áll. A Dózsáról írott drámai költemény is ebbe az új szemléleti és poétikai rendbe illeszkedik. A vásárhelyi költő már nem okos nyugalmat keres, ellenkezőleg lázadni akar, szembe készül fordulni azokkal az „ígéretekkel” és „kényszerekkel”, amelyek sorsát kívülről próbálják irányítani. *Ígéretekkel, kényszerekkel* című – Szilágyi Domokosnak ajánlott – versében találjuk költői etikájának végső foglalatát. Először számot vet azokkal a veszélyekkel, amelyeket a belenyugvás, végül a teljes megadás jelent, majd a lázadásban, a szembeszegülésben jelöli meg az emberi személyiség önvédelmének egyetlen hatékony fegyverét:

Igenjeinkkel szív magába
Ős ellenségünk, a világ.
Belőlünk építi magát,
Mint a pyrhána, mint a cápa.

És íme, ezredévek óta
Legjobbjaikon is kifog.
Pedig együgyű a titok:
Egy szó csupán, egy kicsi szócska;

Egy szó, amelyet pofájába
Kell vágni, kérjen bármit is,
Még ha igazat állít is,
Mivel nem méltó soha másra;

Egy árva szó – ismerjük régen,
De százszor áldott az, aki
Ki meri végül mondani,
Hogy: nem. Hogy nem. Hogy csak azért sem.

5

A hatvanas évek végén jutott a tetőre Székely János költészete, s ekkor nyílt meg előtte a legmélyebb szakadék: az elhallgatás. Már *Férfikor* című szonett-sorozatában keserű önvizsgálatot tartott: „Lásd, kész vagyok. Lásd bevégeztek engem. / Itt állok önnön szobrommá meredten, / Jövőtlenül és változatlanul”, s ezt az önvizsgálatot még keservesebb tanulsággal zárta le: „Boldogtalan, ki feljutott a csúcsra, / Mert visszaúttá válik minden útja, / És minden lépte lefelé vezet”. Ezt a kiábrándult visszatekintést költészetének belső megrázkódtatása, majd újabb felívelése követte, ezért váratlannak, szinte érthetetlennek tetszett a hetvenes évek költői csendje, az egyelőre véglegesnek tetsző elhallgatás. Székely János már nem a saját pályáját figyelte kételkedve, ennél jóval mélyebben ható megrendülést élt át, a költészet küldetésébe és jövőjébe vetett bizalma tört meg. Ekkoriban szinte az egész magyar költészetben tapasztalhatók voltak egy lassan kibontakozó kommunikációs válság következményei, az erdélyi magyar költők is mind többet viaskodtak a vers jövőjével, de az átmeneti kételyek után megerősödtek abban a meggyőződésükben, hogy a költészetnek egyéni és közösségi küldetése van.

A vásárhelyi költő egészen más következtetésekre jutott, *Ars poetica* című 1973-ban tartott előadásában a „konzervatív” és a „modern” költészet küzdelmét vizsgálta, s ennek a vizsgálatnak az eredményeként a következőket állapította meg: „A konzervatívok bebizonyítják, hogy ahova az avantgarde ma eljutott, ott már megszűnik a kommunikálás, a költészet megszűnik közlésforma lenni. (...) A modernnek viszont bebizonyítják, hogy a kommunikálás, amihez a konzervatívok annyira ragaszkodnak, ma már csak látszat. Tulajdonképpen nincs olyan emberi igazság, amit ne lehetne másként is elmondani, mint versben. [...] Mi, innét kívülről, kényelmes páholyunkból, amely lassan már kinzókamrához hasonlít, belátjuk és elfogadjuk mindkettő igazát. A versnek nincs többé igazi szerepe, akár régi, akár új módon írják, nem való semmire önmagán kívül, nem nélkülözhetetlen alkatrésze többé az emberi létnek, nem végez el valamit, ami nélküle elvégzetlen maradna.” Keserű szavak ezek, s megerősíti őket a *Sztriptíz* című vers szomorú vallomása is: „Elöttem áll a meztelen igazság, / S nincs többé, amit mondanom”. Igen, a költő elhallgatott, hallgatása azonban nem teljes, súlyos igazságait az elbeszélő és a drámaíró mondja tovább, s talán bízhatunk abban is, hogy a költészet csendjét egyszer ismét a költészet szava váltja fel.

„MAGYARORSZÁG AZ ÉN MÁSODIK OTTHONOM...”

Pozsonyi beszélgetés Karol Wlachovsky szlovák fordítóval

Karol Wlachovský azok közé tartozik, akik szinte mindenről tudnak, ami a magyar szellemi életben, az egyetemes magyar kultúrában történik. Tudja, ki milyen kritikát írt Esterházy Péter *Fuvarosokjáról*, számontartja Rácz Olivér legfrissebb pozsonyi irodalmi díjait, értesült Méliusz József bukaresti vitáiról, tud arról, min dolgozik az újvidéki Bori Imre. A Tatran Könyvkiadó irodalmi vezetőhelyetteseként pontos információi vannak nemcsak a szlovák irodalmi termésről, hanem az olvasói igényekről is, és mint fordító, mint a Madách Könyvkiadó lektora, azt is tudja, mi a helyzet a magyar könyvpiacra. Kiadói tervekről tárgyal, fordítói tanácskozásokon vesz részt, kéziratot bírál, erdélyi tájszavak szlovák megfelelőjét kergeti.

– *Milyen körülmények játszottak közre abban, hogy a magyar irodalommal foglalkozzon és fordító legyen?*

– Röviden és velősen: a véletlen és a szerencse.

Gömörből, régi bányászcsaládból származom. A születési bizonylatomat Gočovóban állították ki, de valójában egy kassai kórházban születtem, 1941-ben, egy májusi napon, a bika és az ikrek fordulóján. A nevem egyébként szorosan kapcsolódik Gömörhöz, konkrétan a Vlachovo (Oláhpatak) nevű faluhoz a Sajó mentén, Dobsina alatt. Kora ifjúságomtól, amióta csak az eszemet tudom, szlovák és magyar szót egyaránt hallottam. Leginkább nagyszüleim rozsnyói kuriáján volt ez így. Míg nagymamám, még fiatalon, szinte teljesen elmagyarosodott, s csak törve beszélt a szlovákot, annak is csak a sárosi nyelvjárását, nagyapám, a rozsnyói állami gimnázium igazgatótanára, tökéletesen ismerte mindkét nyelvet, természetesen a klasszikus latin és görög mellett. Talán ő volt a családban az egyetlen, aki nem vette zokon, hogy nem apám nyomdokaiba lépek a studiumaimban, apám ugyanis bányamérnök volt. Nagyapám tudta, hogyan kell bánni a konok gömöri természettel. Mert a háború után, amikor éppen csak elkezdtem iskolába járni, a szó szoros értelmében nem volt hajlandó magyarul megszólalni. Ő nem kényszerített. Csak közvetlenül az érettségi előtt kezdtem értékelní, hogy valamennyire tudok magyarul, mert szótár segítségével olyan könyveket is olvashattam, amelyek osztálytársaim számára elérhetetlenek maradtak. Érettségi után nem vettek fel az egyetemre, ahová szlovák nyelv és irodalom – klasszikus filológia szakra jelentkeztem. Ezután négy szemesztert nyomtam le a közgazdaságtudományi szakon. Konspirációval határos menekülésem (apámnak fogalma sem volt semmiről) kétévi eladószkodás követte egy könyvesbolt pultja mögött. A két éves könyvesbolti munka után iratkozhattam be végre a bölcsészkarra. Szlovák nyelv és irodalom – könyvtáros szakot tanultam. Tanulmányaim mellett, már az első évfolyamtól kezdve dolgoztam először a Szlovák Írók Szövetsége irodalmi osztályán, aztán a *Slovenské pohľady* szerkesztőjeként. Itt főszerkesztőm véletlen ötlete nyomán – „Hiszen te olvasol magyarul!” – feladatként kaptam, hogy fordítsam le a szlovákista Káfer Istvánnak egy tanulmányát. Apám segítségével végeztem el a munkát, persze egy rakás hibával és pontatlansággal, amelyeken ma már csak mosolygni tu-

dok. Ezután szépirodalmi szövegekkel próbálkoztam. Csehszlovákiai magyar szerzők írásai voltak ezek, amelyek aztán a *Slovenské pohľady* hasábjain jelentek meg. Tulajdonképpen így kezdtem rendszeresen fordítani. De ez már a hetvenes évek elején történt, amikor a Tatran Könyvkiadóban előbb a propagandaosztály, majd a gazdasági osztály élére kerültem, s később a világirodalmi részleg főszerkesztője lettem. A kiadóban nem volt képzett hungarista, tehát fokozatosan az én gondom lett a magyar irodalom fordításaival kapcsolatos kiadói feladatok megoldása.

Ha az elmondottakat össze akarnám foglalni, röviden azt mondhatnám: utam a magyar irodalomhoz a meggondolatlan kamaszos elutasítástól a tudatos férfiúi vállalásig vezetett.

– *Milyen konkrét nyelvi, szemléletbeli problémái adódtak eddigi fordítói gyakorlatában, hiszen Ön egymástól nagyon is eltérő alkatú, stílusú írókat fordít.*

– Tekintettel a magyar irodalom értékviszonyaira, benne mindig azt kerestem, amit a szlovák irodalom különféle okoknál fogva nem tudott felmutatni. Ez elsősorban a szoros értelemben vett városi ihletésű próza. Noha a szlovák nyelv nem rendelkezik olyan gazdag argóval és annyi rétegnyelvvel, mint a magyar, ennek a városi környezetnek a prózája hozzám mégis közel áll, hiszen végső soron városban nőttem föl. Egy városlakó érzéseire utal azoknak a szerzőknek a kiválasztása is, akiket eddig fordítottam (Fábián Zoltán, Kertész Ákos, Kosztolányi Dezső, Ottlik Géza, Örkény István, és mások).

Általában azokat a szerzőket szeretem fordítani, akik pontosan fogalmaznak, kerülük a fölösleges terjengősséget. Aki szlovákra fordít, annak a legnagyobb nehézséget talán a különféle reáliák jelentik, például a népi anyagi kultúra köréből. Legtöbbször csak hosszas utánajárás után találok meg az ekvivalens kifejezést, hiszen ez a tárgykör szlovákul nincs rendszerezve, feldolgozva és közzétéve lexikonban vagy kézikönyvekben. Ilyen tekintetben a legtöbb fejtörést romániai magyar írók fordítása okoz, minthogy műveik mélyen a népi hagyományokban gyökereznek.

– *Ön nemcsak magyarországi szerzőkkel foglalkozik, fordít például romániai magyar alkotásokat is. Milyen eltérő, illetve közös vonások jellemzik az egyes irodalmakat s mint kívülről figyelő, hogyan látja kölcsönhatásukat és az egyetemes irodalomba való beilleszkedésüket?*

– Erre a kérdésre érdemben csak irodalomtörténészek és kritikusok tudnának választ adni. Jőmagam is csak olyan pozícióból felelhetek rá, mint aki rendszertelenül találkozok ezekkel az irodalmakkal, tehát szó sem lehet kimerítő válaszról. Ráadásul a magyar nyelvű irodalom vizsgálata során felmerülő problémák közül ezt a kérdést tartom a legösszetettebbnek.

A romániai magyar irodalomra például a folyamatos fejlődés jellemző. A romániai magyar írók művei mélyen gyökereznek a nyelvi és irodalmi tradíciókban. Én a „legpatriarchálisabb” irodalomnak tartom. Persze ezzel nem azt akarom mondani, hogy elavult vagy ásatag lenne. Éppen ellenkezőleg, azt bizonyítja, hogy szoros kötődése a múlt élő hagyományaihoz, megújulásának kimeríthetetlen forrását jelenti. Az erdélyi szinkép nem egy szlovákiai tájban fellelhető. Talán ezért is ragadt meg engem ez az irodalom.

A jugoszláviai magyar irodalomról leginkább az érdekel, hogyan vélekednek és gondolkodnak az irodalomról. Az irodalomról való gondolkodás kétségkívül magasabb színvonalat ért el, mint maga az irodalmi produkció. Elképzelhető viszont, hogy ez a kép elrajzolt, hiszen az ottani irodalmi alkotásokhoz csak szórványosan juthatok hozzá.

– Ön kitűnő ismerője a szlovák irodalmi életnek. Vajon a csehszlovákiai magyar irodalom hogyan kapcsolódik be a szlovák szellemi áramkörbe? S a szlovák szellemi élet miként csapódik le a szlovákiai magyar tollforgatók tudatában, alkotásaiban?

– Nemcsak szakmai tisztesség dolga, hanem kötelessége is minden fordítónak, hogy rendszeresen figyelje az eredeti hazai irodalmat. Mert ugyebár nemcsak mindennapi életünk, hanem az eredeti írásművek is hordozói és kodifikátorai az irodalmi és beszélt nyelv alakulásának. Ezt a tényt állandóan szem előtt tartom. Én a szlovák irodalommal, különösen a prózával, kritikusként foglalkozom. Korábban rendszeresen írtam bírálatokat, ma már ünnepszámba megy, ha ilyet teszek.

Ugyanez elmondható a csehszlovákiai magyar irodalomról is. Egészséges közvetlen kontaktusban kell lennie a szlovák és a cseh irodalmi élettel. A bezártsággal, befelé fordulással önmagának árt. Ez a tendencia sajnos elő-előfordul, bár nem állíthatom, hogy programszerűen törekedne izoláltságra. A csehszlovákiai magyar irodalom kétségkívül része a cseh és szlovák irodalmi kontextusnak. Az is nyilvánvaló, hogy nyelvében az egyetemes magyar irodalomhoz kötődik. Ez a kettős kötődés teszi sajátossá, egyedivé. S végül: csak ezzel a háttérrel értékelhető objektívan mint egész, s így ítélni lehet meg a rész, maga a műalkotás is.

Rendszeresen figyelem a csehszlovákiai magyar irodalom friss műveit. Teszem ezt a Szlovák Irodalmi Alap lektorának minőségében is. Az elbíráláshoz nem alkalmazok holmi regionális kritériumokat. Ugyanolyan szigorúan bírálok el ezeket a műveket, mint bármilyen más nyelvű irodalmi alkotást. Elutasítom azt a nézetet, hogy egy csehszlovákiai magyar szerző műve csak azért jelenjék meg, mert magyar nyelven Csehszlovákiában írták. Ez az irodalom már kinőtte a gyermekcipőt, megvan a maga történelme, felnőtte vált. A csehszlovákiai magyar szerzők legjelentősebb műveit amelyeket a magyarországi kritika is elismeréssel méltatott, szorosan beleépülnek a csehszlovákiai valóságba. Ez a kötődés – meg persze az irodalom színvonala – jelöli ki a mű helyét az egyetemes magyar irodalomban. De ugyanígy szilárd helye kellene, hogy legyen a szlovák és cseh irodalmi kontextusban is. Mondjuk ki nyíltan: ez ugyancsak ritka. A szlovák olvasó, sőt a legtöbb szlovák tollforgató sem ismeri a hazai magyar szerzők munkáit. E tekintetben nagy adósságai vannak a szlovák fordítási irodalomnak és kiadói gyakorlatnak. Örülök annak, hogy ezen a fórumon elmondhatom: az első komoly lépéseket megtettük a törlesztés felé.

A magyar irodalom terjedelmes külön fejezetben képviselteti magát a szlovák honismereti gyűjteményben (Rudolf Chmel irodalomtörténész jóvoltából). A csehszlovákiai magyar írók műveit kezdik kiadni szlovák fordításban az eredeti művek sorozataiban. 1982 végén jelent meg egy válogatás Tózsér Árpád verseiből a Nova poézia (Új költészet) sorozatban a Slovenský spisovateľ kiadásában, s nem túlzok, ha azt állítom, hogy ez volt az elmúlt év legérdekesebb verseskötete. Idén a fiatal Bereck József prózájából jelenik meg *Pásztorórák* címmel válogatás a Smena Könyvkiadó *Kortársaink* nevű sorozatában. (A kötetet én fordítottam.) Kovács Magda modern meséinek kiadására nemrégiben tettem javaslatot. Két regény szlovák fordítása jön még számításba Grendel Lajostól: az *Éleslövészlet* és a *Galeri*. (A Tatra Kiadó részére fogom fordítani.) Ez a prózairó talán legtehetségesebb tagja nemzedékének, országos viszonylatban is. A prágai Odeon Kiadó is foglalkozik regényének kiadásával. Amint ez a rövid felsorolásból kitűnik, az állóvizek megmozdultak. 1982 különösen termékeny év volt a csehszlovákiai magyar irodalom számára. Rácz Olivér regénye, *A Rogozsán kocsmá* megkapta a Szlovák Írók Szövetsége legmagasabb elismerését az eredeti próza kategóriájában. Gondolom, nem marad visszhang és méltó elismerés nélkül a többi értékes művészi teljesítmény sem: Duba Gyula *Örvénylő idő* s Grendel Lajos már említett *Galeri* című regénye, Tózsér Árpád új verseskötete (*Adalékok a Nyolcadik színhez*) vagy Turczel Lajos és Fónód Zoltán irodalomtörténeti és publicisztikai munkái. Érdemes megemlíteni, hogy a fiatal szlovák irodalom az elmúlt évben nem rukkolt ki olyan színvonalas első könyvvel, amilyen Vajkai

Miklós *A másnapos város* című novelláskötete. Ha egy viszonylag kisszámú szerzőgárda műveiből ennyi kötetet fel lehet sorolni, az kétségtávolról arról tanúskodik, hogy a csehszlovákiai magyar irodalom érett korba lépett, és felfelé ível.

– Ön a Tatran Könyvkiadó irodalmi vezetőhelyettese. A szocialista országok irodalmával, ezen belül a magyarral mondhatni menedzserként is foglalkozik. Mint a kapcsolatok aktív szervezője, miként értékelné az eddig elért eredményeket, és hogyan látja a továbblépés lehetőségeit?

– A magyar irodalom Szlovákiában a tíz legsűrűbben fordított nemzeti irodalom közé tartozik. A Tatran Könyvkiadó kiadói tervében is a 6–7. helyen áll, közvetlenül a nagy nemzetek irodalmai mögött.

A magyar irodalom fordításának hagyományát a Tatran Könyvkiadónál az ötvenes évek elején a kiadó első vezetői alapozták meg (Ludo Zúbek, Ivan Kupec, Ján Ferenčík). A kiadó akkori profiljának megfelelően folyamatosan jelentek meg főként a magyar klasszikusok: Jókai, Eötvös, Mikszáth, Móricz. A fordítások azoknak a bilingvistáknak a munkái, akik magyarul még gyermekkorukban, az iskolában tanultak meg. Ők ma már nincsenek közöttünk: E. Bohúň, J. Albercht, J. Smrek és mások. Akkortájt sok kiemelkedő, máig utolérhetetlen fordítás látott napvilágot, vegyük példának Petőfi költeményeit Ján Smrek átköltésében, aki ezért 1954-ben irodalmi állami díjat kapott. (Fordításért nálunk máig ez az egyetlen állami díj.)

A második szakaszban, a hatvanas évek kezdetétől mind nagyobb teret kaptak az élő kortárs szerzők (Németh L., Fekete Gy., Somogyi-Tóth S., Szabó Magda), végül a hetvenes évekre az jellemző, hogy a fordítások felölelték mondhatni a kortárs magyar irodalom teljes eleven folyamát, különböző nemzedékek képviselőit (Ottlik G., Dobozy I., Mészöly M., Kertész Á., Balázs J.).

Mégis, a kiadott fordítások rendkívül hízog száma ellenére némely dologban adóság vagyunk. Röviden három pontba foglalnám a tennivalókat: 1. Pótolni kell a hiányt a klasszikus magyar irodalom fordításaiban, szükséges feltérképezni a Nyugatot megelőző nemzedék alkotásait, s folytatni a Nyugat-nemzedék kimagasló képviselőinek közreadását, az alapítóktól kezdődően egészen az ún. negyedik nemzedékig. 2. Szorgalmazni mindazoknak a műveknek az újrafordítását, amelyek nyelvileg elévültek, ugyanakkor folyamatosan kiegészíteni őket, hogy válogatások és életművek egyaránt megjelenhessenek. 3. A kortárs magyar prózából kiválogatni és lefordítani azokat az alkotásokat, amelyek eszmei fogantatásukkal és művészi színvonalukkal ösztönözni, befolyásolni tudnák a szlovák irodalmi kontextust.

Úgy vélem ezeket a feladatokat a legnagyobb igényességgel kell meghatározni, mégpedig éppen azért, mert a magyar irodalomból oly sokat fordítottunk le eddig.

– *Mi a fordítások szerepe a két nép kapcsolatában, s milyen feladatok elé állít bennünket a szlovák és magyar nép közös történelmi múltja?*

– Sohasem törekedtem arra, hogy az irodalomnak és általában a művészeteknek nagyobb társadalmi szerepet tulajdonítsak, mint amilyent a valóságban betöltenek. Már régen elmúltak azok az idők, amikor egy irodalmi mű (verseskötet vagy filozófiai értekezés) fordulatot idézett elő egy társadalom életében. A fordítás jelentőségét sem szeretem eltúlozni, hiszen az eredeti alkotás mindig előbbrevaló. Meg vagyok győződve róla, hogy a kulturális értékek cseréjével, s ezen belül az irodalom fordításával nem építhetők hidak nemzetek és országok között. A történelmi tapasztalat arról győz meg minket, hogy tévedtek mindazok, akik a kultúra területén ilyen célokat fogalmaztak meg és tűztek ki. Még egy olyan nagy szellem is tévedhet ebben, mint Fábry Zoltán. Hiszen ha végigpillantunk a csehszlovák–magyar kapcsolatok ala-

kulását, rájöhettünk, hogy ez nem is sikerült. Tartós hidakat csupán egyetlen „matériából” lehet építeni, mégpedig a stabil gazdasági és politikai kapcsolatokból. Csak ezután jöhet sorra a kultúra meg az irodalom. Ezek, természetesen, nem mellőzhetők, mert hisz – képletesen szólva – a kulturális kapcsolatok adják a fényt a hidon. Nos, egy kivilágítatlan hidon könnyen mellélép az ember, ami nem biztos, hogy következmények nélkül maradhat... Ilyen értelemben reálisan kell megítélni a kölcsönös fordításokat is, mind a szlovák, mint a magyar irodalomból. Itt is érvényesek az általános komparatív elvek, amelyek szerint a befogadó félnek kell aktívabbnak lennie, mert ő helyezi el a művészeti alkotást az új összefüggések között. A befogadó fél azáltal, hogy átveszi a művet, gazdagabb lesz, ugyanakkor az átadó fél a tulajdonképpeni befogadási folyamatot nehezen befolyásolhatja. A kulturális értékek cseréjénél egy általános elv érvényesül: nem az a szegényebb, aki nem ad át, hanem aki nem fogad be. Persze nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a magyar irodalmat behelyezni a szlovák kulturális kontextusba nem ugyanaz, mint, – mondjuk – átvenni egy irodalmi művet az angolszász nyelvterületről. Hiszen a szlovák és a magyar kultúra különálló, államhatárokkal elválasztott keretek között csupán hetedik évtizede fejlődik. Akárhogyan tekintjük is, előtte évszázadokon át azonos államalakulatban éltek – más kérdés, hogy jól, vagy sem. Ez mindkét kultúrában természetesen nyomot kellett, hogy hagyjon. Mint tudjuk, azon, ami történt, jelenleg semmit sem lehet változtatni, a múltat nem lehet megmásítani, legfeljebb különbözőféleképpen magyarázni. És éppen ezen a területen kísért a sok előítélet, az önkényes értékelés, az objektivitás hiánya, a demagógia. Olyan következtetéseket, amelyek egy másik nemzet fejlődését érintik, csak az vonhat le, aki önkritikus szemmel képes vizsgálni tulajdon nemzeti múltját. (Ebben a vonatkozásban rendkívül nagyra értékelem Vladimír Mináč esszéit, aki szemrebbenés nélkül szegezte a szlovákok és a szlovák nemzetébresztők mellének oly kegyetlennek tűnő bíráló megjegyzéseit. Ami, persze, nem azt jelenti, hogy részleteiben is egyetértek mindennel, amit Mináč írt.)

A szlovák és a magyar kultúra közös örökségéről szólva szeretném röviden lezögezni: nem minden kulturális jelenség és érték, amely a történelmi Magyarországon született, kizárólagosan magyar. Annak meg aztán végképpen semmi értelme, hogy bárkit ad hoc magyarnak vagy szlováknak nyilvánítsunk. Azt gondolom, nem magyarázható minden azzal, hogy a magyar nyelvben nem lehet két különböző szóval jelölni azt, amit a szlovákok és más szláv nyelvek így különböztetnek meg: uhorské és maďarské, azaz a történelmi Magyarországról származó és magyar. Sokkal fontosabb, hogy megismerjük az egyes alkotókat és műveiket. Meggyőződéseim szerint, egy középiskolát végzett szlovák többet és közelebbről ismer a történelmi Magyarországon keletkezett magyar irodalomból, mint fordítva, magyar értelmiségi ismer a szlovák irodalom terméséből. Vegyünk csak példának Pavol Hviezdoslavot. Alapvető epikai alkotásaiban ugyanazt a régi magyar nemesi osztályt ábrázolta, amelybe – Magyarország egy másik csücskében – Ady Endre született bele. Viszont Hviezdoslav nevét hiába keresnénk még a legújabb magyarországi gimnáziumi tankönyvekben is, pedig azok egyébként kitűnő koncepcióval összeállított kézikönyvek, amelyeknél jobbat eddig nem ismerek. Ez ellen a közöny ellen fellépni, az egyik sarkalatos feladata a mi fordítói és kiadói küldetésünknek, amelyet én önszántamból vállaltam. S azt is tudom, hogy a küldetés csak akkor járhat sikerrel, ha a másik fél elfogadja a kinyújtott kezét.

– Mit jelent az Ön számára a magyar irodalom, és mit kapott a széles értelemben vett magyar kultúrától?

– Bevezetőben talán el kell mondani, hogy találkozásom a magyar irodalommal és kultúrával számomra nem jelentett találkozást egy más, tehát nem szlovák és nem szláv világgal, mint ahogyan az a szlovák–magyar irodalmi kapcsolatok első felvirá-

gozthatói, Štefan Krémery, Valentin Beniak, Emil Boleslav Lukáč, Andrej Kostolný, Ján Smrek és mások esetében volt. Ők az iskolában tanultak meg magyarul. Így történt, hogy később a modern francia költészetet például magyar fordításokból ismerték meg. Az én nemzedékem számára a társadalmi és politikai fejlődés már eltörölte a magyar kultúrának ezt a közvetítő funkcióját.

A kultúra – képletesen szólva – a nemzet emlékezete. Talán éppen mert a magyar (főként pedig a történelmi magyarországi) politika a múltban mindig zavaros és rövidlátó volt, (természetesen nem azt akarom állítani, hogy olykor nem tudott áttekinthető és előrelátó lenni), az emberi szellemet olyan teljesítményekre készítette, amelynek eredményei tartósak s valóban belevésődtek a nemzet emlékezetébe. Persze. a világ – és ez vonatkozik a szlovák kulturális tudatra is – szerintem ezt az irodalmat csak töredékesen ismeri. A többé-kevésbé magányos magyar nyelv nemegyszer nagyobb akadályt jelent, mint a valahai történelmi Magyarország végvárai. Másként minden művelt ember állíthatná, hogy a magyar irodalom (és kultúra általában) semmiben sem marad el a nagy kultúráktól, és ugyanolyan gazdag, mint más nagy nemzet irodalma, tele hagyományokkal és egyeneságú fejlődéssel.

Egy nemzet emlékezetében lapozni, fokozatosan belehatolni – nagy szellemi kaland. Gazdagítja az embert és tanulságokkal jár. Nincs ez másképpen a fordító esetében sem, akinek közreműködésével a nemzet többi tagjai is részesülnek e gazdagságból. A magyar kultúrának, tekintettel a több száz éves fejlődésre egy közös államalakulatban, sajátos szerep jut a szlovák kultúrához fűződő viszonyában. Akarva-akaratlan egyik forrása a szlovák kultúrának. Ismert dolog, hogy a szlovák kultúra termékeit csak a magyar és cseh kultúrával konfrontálva lehet objektívan értékelni, s ez áll az irodalomra is. Ezért talán nem ártana, ha a kultúra múltidézése során pontosan kutatnánk azokat az eszméket, azokat az irányzatokat, amelyek – mai szóhasználattal élve – az internacionalizmus hordozói voltak.

Végül szólnom kell arról is, hogy kapcsolatom a magyar kultúrával számos jóbarátot szerzett nekem. Önzetlen barátságok ezek. Kezdetben volt a mű és a fordítás, tehát a munka, csak azután a szerző, vagyis az „ünnepe”. Ezek a barátságok ösztönöznek engem.

Az életnek szomorú oldalai is vannak. Sorra-rendre távoznak a jó barátok. Utoljára a szlovákok nagy barátja: Fábian Zoltán. Szomorúan forgatom kezembem utolsó levelezőlapját, egy írásának fordítását köszönte meg velem, melyet a Magyar Irodalom Hete alkalmából a pozsonyi rádió számára készítettem. Idézem sorait: „Sok közöttünk a halál, most Illyés váratlan halála. Lassan, de biztosan mi kerülünk a sor elejére.” A lap dátuma: 1983. IV. 19. kedd. Mintha érezte volna, mi vár rá. Pontosan két hét múlva hallottam a Kossuth Rádióban tragikus halálának a hírére.

– *Elég-e a nyelvismeret, avagy mást is kell tudnia a fordítónak? A fordítás is művészet s megvan a maga sajátos poétikája. Miben áll ez?*

– Jómagam azok közé tartozom, akik a fordítás közben nemcsak ráéreznek, hanem gondolkodnak is. Ha a körülmények engedik, igyekszem mindent elolvasni, áttanulmányozni, ami a konkrét mű fordításában segíthet. Abból az elvből indulok ki, hogy minden fordítás metaszőveg, egy bizonyos invariáns variánsa. A tartalom (eszme) adott, a forma, azaz a nyelv és a nyelvi-stilisztikai eszközök változnak. Így röviden vázolva, az egész folyamat rendkívül egyszerűnek látszik, a valóságban azonban ez sokkal bonyolultabb. Hiszen fordítani ezért kell, hogy a lefordított mű bekerülhessen egy új kulturális kontextusba. Ez a „folyamat” óhatatlan térbeli-földrajzi és időbeli eltérésekkel jár. Szerepet kap a más történelmi és kulturális tradíció. Ezek a hatások együttesen szükségyszerűen a tartalmat is érintik, úgyhogy a műfordítás az új kontextusban törvényszerűen más funkciót tölt be, mint az eredeti

alkotás. Más szóval: a tartalom (az eszme meg a téma) újra aktualizálódik. A fordítónak ezt az aktualizálást kell szolgálnia úgy, hogy megtartsa az eredeti mű értelmét és szellemét. Ez csak akkor sikerülhet neki, ha betartja a szöveg teljesség, a jelentésbeli és formális azonosság elvét, ugyanakkor két ilyen eltérő nyelv esetében, mint a szlovák és a magyar, a jelentésazonosságot kell előnyben részesíteni a formai azonossággal szemben. Röviden tehát ezek azok az elvek, amelyekhez én igazodom a fordítói munkámban.

Mindig olyan fordításra törekszem, hogy az olvasó úgy érezze, eredeti szöveget olvas. Ha a könyv olvastán csak tudat alatt is megfordul a fejében, hogy fordítást olvas, akkor – véleményem szerint – nem lehet szó jó fordításról.

Közel tízéves fordítói gyakorlat után vettem azt a bátorságot, hogy modern magyar klasszikus művek után nyúljak (Kosztolányi Dezső: Esti Kornél). Mielőtt a fordításhoz hozzáfogtam volna, nagy mennyiségű irodalmat tanulmányoztam át. Közben jöttem rá, hogy ha Kosztolányit mint a 20. század modern prózaíróját akarom szlovákul bemutatni, márpedig ő az, és ha a fordításnak a jelentés szempontjából adekvátnak kell lennie, akkor kénytelen leszek a szöveg nyelvi-stilisztikai rétegében bizonyos átigazításokat tenni, s ezzel megbontani a formális azonosság elvét. A jelzőkkel voltam így például, amelyeknek Kosztolányi költészetében és prózájában egyaránt nagy jelentőségük van. Az eredeti (vagyis a fordításban azonos) jelentést nemegyszer idegennek éreztem. Ezért aztán más jelzőket választottam, amelyek szójelentésánál nem azonosak, de értelmi jelentésük (a mondat vagy az egész novella szintaktikus egységében) igen. Meggyőződéseim, hogy ilyen eltolódások, eltérések nélkül az olvasó Kosztolányit archaizáló, régimódi írónak tartaná. Egy ilyen fordítást kiadni pedig értelmetlenség lenne.

– *Egy évtized – sok és kevés. Milyen mérleget vonna erről a tíz évről: eredményeiről, és hogyan tekint a folytatásra: terveire?*

– Őszintén be kell vallanom, nem zártam túlságosan sikeres évet. Úgy érzem keveset végeztem és az sem sikerült az elképzeléseim és az elhatározásom szerint. Ugyanakkor kiadói és fordítói munkámért magas állami kitüntetésben részesítettek, életemben először, csehszlovák és magyar részről egyaránt. Feltételezem, hogy a ténylegesen elvégzett munkát értékelték, hiszen nem volt kerek évforduló az életemben. Mégis, bevallom, nagyobbra értékelem azt az elismerést, amelyet fordításaimért közvetve vagy közvetlenül az olvasótól kapok.

Nem szeretem újraolvasni magam, bizony a majd két tucat könyvből csak egyetlenegy olvastam el még egyszer, Kertész Ákos Makráját. Miután ez a mű a fiatal szlovák prózaírók valóságos „tankönyve” lett, örömmel tölt el a tény, hogy ebben, mint fordítónak nekem is részem van.

Úgy érzem többet kell foglalkoznom a magyar irodalommal, kultúrával, történelemmel, valahogyan „házi használatra”. Kötetlenül olvasni, tanulmányozni, pótolni az ismereteimben mutatkozó hiányokat, s mindezt a magam örömeire. El kell fogadnom, hogy az elmúlt évtizedben tapasztalt felívelés után, bizonyos fáradtság következik. Azt hiszem, ezért a beismerésért nem kell szégyenkezni. Hiszen gyakorlatilag egy könyv kivételével (a csehszlovákiai fiatal magyar prózaírók antológiája volt ez) mindent alkotás szabadság nélkül csináltam, egyéb napi teendőim mellett, éjszakánként, hétvégeken, a szabad idő rovására.

Mik a terveim? Folytatni a megkezdett munkát, és befejezni azt a missziót, amelyre vállalkoztam. Az erdélyi Bálint Tibor *Zokogó majom*-ját kell tolmácsolnom. Ezután lefordítom Kertész Ákos legutolsó regényét (Családi ház manzárdal), amelyhez néhány kisregényét is csatolom. Némelyiküket – így a *Kaspareket* – már folyóiratban közzétettem, s az olvasók között élénk visszhangra találtak. Az eredeti szlovák prózatermésben az ilyen típusú irodalom – munkáskörnyezetben játszódó,

szociális indíttatású cselekmény – hiányzik, s ezért azt gondolom, a könyv pozitív fogadtatásra számíthat, még akkor is, ha – véleményem szerint – a Makrárt nem múlja felül. Ez a legközelebbi két évre elég is lenne. Mi lesz azután? – majd meglátjuk. Foglalkozom azzal a gondolattal, hogy visszatérek a XX. századi modern magyar próza nagyjaihoz (Babits: Halálfiái, Krúdy regényei), de ehhez még sok tanulásra és előkészületre lesz szükség, mert ezeknek az íróknak a szlovák irodalomban nincsenek megfelelői. A szecesszióval átírt Babits-prózára és a Krúdy-regények álomszerű valóságára gondolok. Ötvenéves koromig egy novellaantológiát szeretnék összeállítani, mintegy az Emil Boleslav Lukáč-féle *Spoved' Dunaja* (A Duna vallomása) című költői antológia édestestvéreként. A válogatást a Mikszáthot követő időszak íróival kezdeném, a századfordulótól egészen a Nyugat úgynevezett negyedik nemzedékéig. Olyan szerzőket gyűjtenék tehát egybe, akiket eddig is folyamatosan fordítottam (Kosztolányi, Ottlik, Mándy, Mészöly, Örkény), de olyanok is helyet kapnának, akiket Szlovákiában egyáltalán nem ismernek (Csáth Géza, Cholnoky Viktor, Szép Ernő, Lovik Károly, Pap Károly, Szentkuthy Miklós, Örley István és mások). A fordításokat egy-egy íróról készült rövid portré, illetve műbírálat vezetné be, ebből azután a modern magyar próza amolyan „privát” története kerekedhetne ki.

Az igen népszerű szlovák sorozatban, a mi Diákkönyvtárunkban a következő öt éves terv első évében válogatás jelenik meg Örkény István prózájából, *Nászutasok a légypapíron* (Mladomanželia na mucholapke) címmel. Eredetileg Déry és Örkény között kellett döntenem, de mert Örkény közelebb áll az ifjúsághoz, ő képviseli a magyar irodalmat ebben a sorozatban. A válogatás egy része már korábban megjelent fordításaim újrakiadása lesz (Tóthék, Rózsakiállítás, Egyperces novellák), amit az író életműkiadásából egy válogatás, továbbá kalauzul szolgáló dokumentumok egészítenek ki. Ez lesz az első alkalom, hogy második kiadásban jelenik meg fordításom. De hát ilyen annak a fordítónak a sorsa, aki kortárs irodalommal foglalkozik.

Bízom benne, hogy kiadásra kerül az a magyar irodalomtörténet is, amelyet Klaniczay Tibor akadémikus szerkesztett. Elég paradoxul hangzik, hogy bár Szlovákiában a magyar irodalomból viszonylag sok fordítás készül, 1918 óta mégsem jelent meg szlovákul magyar irodalomtörténet. A könyv kézírata az asztalomon van. A szlovák kiadást a szlovák hungarisztika és a fordítások válogatott bibliográfiájával egészíteném ki. Amolyan eligazító kézikönyv lenne ez, amely bizonyára a magyarországi szlovákok segítségére is lehet.

Nagyon szeretnék visszatérni Mándy Iván prózájához, *Tájak, az én tájaim* című kötetéhez, amelynek egy részét már lefordítottam (Vécék, mosdók). Másik kedves szerzőm Mészöly Miklós. Érdemes lenne lefordítani *Film* című kisregényét, amelyet a magyar próza úttörő művének tartok, vagy készülő új regényét, a *Nyomozást*, amelyből részleteket már közreadtam, pedig a szerző még nem fejezte be, s ki tudja, megteszi-e valaha.

A család véleménye rólam az, hogy keményfejű vagyok. Amit egyszer a fejembe veszek, előbb-utóbb véghezviszem, elérem. Ha az egészségem jól szolgál – mert hisz időt mindig tudok szakítani –, akkor talán remélhetem, hogy szándékaim valóra válnak. És akkor ezekről tíz év múlva múlt időben beszélgethetünk.

ÍROÍ GYŐZELEM — FOLYTONOS VISSZAVONULÁSBAN

Pusztai János: A sereg

A romániai magyar prózairodalomban a hatvanas évek elején-közepén ahhoz hasonló szemléleti és stilisztikai megújulást hozott egy új irónemzedék, mint 6–8 évvel korábban a magyarországi az „Emberavatás” antológia nemzedéke. Ezt az erdélyi új hullámot, 1961-ben indult könyv-sorozatukról a „Forrás” íróinak keresztelte az irodalomtörténet. A Forrás-könyvek sorát Veress Zoltán *Menetirány* című kötete nyitotta, és néhány év alatt Bálint Tibor, Szilágyi István, Bodor Ádám, Vári Attila, Köntös-Szabó Zoltán és mások Magyarországon is megbecsült művei duzzasztották irodalomtörténeti nagyságrendjévé. Jelentős alakja ennek a napjainkban 45–50 év közötti, java alkotó-korát élő derékhadnak Pusztai János, nagybányai író.

Versekkel indult (még Pászkan János néven), de nagy élményanyagát, szemléleti és stílári biztonágát *Ösvény a világba* című első elbeszélés-kötetével igazolta, amely 1965-ben, az író 30 éves korában jelent meg a Forrás-sorozatban és tartalmazta első regényét, a *Meglesett élet-et* is. Ez, és következő regénye, az *Illés szerkerén* a nehéz gyermekkor és a küzdelmes ifjúság élményeit, a jellem-, és öntudat-építés próbatételeit ábrázolja, megnyerő szemléleti, erkölcsi és stilisztikai biztonággal. Jelentős íróvá pedig a hetvenes években érett Pusztai János, két összefüggő nagy-regénye a *Zsé birtoka* és *A sereg* 1978-as megjelenése és fogadtatása révén. Ez utóbbit okkal tartja számon a múlt évtized alap-értékei sorában, Sütő András: *Anyám könnyű álmat ígér*, Szilágyi István: *Kő hull apadó kútba*, Bálint Tibor: *Zokogó majom* című regényeinek szomszédágában a romániai magyar és az arra is figyelő hazai irodalomtudat. Igen jól tette hát a Magvető Könyvkiadó, hogy öt évvel az eredeti után, a regény reprezentatív magyarországi kiadását megjelentette.

Különös regény *A sereg*. 500 sűrű oldalán szinte egyetlen befejezetlen mondat hömpölyög végig. Pontosabban: 50 mondat, mert 50 fejezete mind egy-egy mondat, de a fejezeteknek sincs szerkezeti tagoló szerepe, címük is csupán az új fejezet-mondat első szava. A csak vesszőkkel és pontosvesszőkkel tagolt esemény- és gondolat-láva főhőse egy katona, „mozgékony tábori cipész”. Nevét nem tudjuk, az író vastagon szedett kis *á* betűvel jelöli. Hasonlóképp – vastagon szedett kis *b* betűvel – jelöli *á* feleségét, akiről a katona a harctéri szolgálat alatt folyvást képzelődik, ábrándozik, vagy álmodik. A többi szereplőnek még betűjele sincsen, csak beosztása, foglalkozása vagy *á*-hoz képesti viszonya (az őrmester, a százados, a szakács, a hajtó, szomszédja, civil menekült és így tovább). Háborús regény *A sereg*, de nincs meghatározva, hogy melyik háborúban, mely korszakban és hol játszódik. Nem tudhatjuk mely országok háborúznak egymással, az ellenséges katonákat hősünk zacskósapkásoknak nevezi. Csak azt tudjuk, hogy *á*, aki civil életében suszter, a hadseregben is tábori cipész, egy élelmiszer-ellátó szekérszlopban teljesít közlegényként szolgálatot; feladatuk a frontvonalban harcoló csapatok ellátása. Harcoló csapataik pedig visszavonulóban vannak, így mögöttük az ellátó század is egyre hátrál, vonul visszafelé, előbb a megszállt, idegen ország területén, majd a határon át már saját országában.

Az említett regénytechnikai elemek, s főként a regény filozófiai, lélektani és etikai tárgya: a félelem, a szorongás, a szabadságában korlátozott, át nem látott erők és érdekek parancsuralmának kiszolgáltatott ember megalázottsága – könnyen eszünkbe juttatják a „szorongás-irodalom” nagy műveit, az egzisztencializmus filozófiájából is merítő abszurdokat, Joyce Ulysses-ét, Camus-t, Kafkát, az újabb ma-

gyar irodalomból például Déry Tibor G. A. *úr X-ben* című regényét vagy Karinthy Ferentől az *Epepé-t*. – De ez a rokonítás *A seregnél* csak részben, legfeljebb fele-részben helytálló. Mert a rokonítható gondolati és technikai kereten belül a leírás, a közlegény, mozgékony tábori cipész élet-regénye egészen másfajta epikával mutat rokonságot: Móricz *Boldog ember*-ével, a *Puszták népét* író Illyés prózájával, Veres Péter és Szabó Pál már-már etnográfiai hitelű, az aprólékos részletek bemutatásában naturalizmusba hajló „sült-realizmusával”. Valószínűleg ez a kettősség – a történetfilozófiai és etikai absztrakció, ugyanakkor a leírás rendkívül pontos, tárgy-szerű konkrétsága – adja azt a delejes, szintézisteremtő erőt, ami *A seregből* sugár-zik. Ennek köszönhető, hogy a napjainak, szorgalmas szolgálatának, munkájának, apró ügyeskedéseinek, étkezéseinek, félelmeinek, didergéseinek, továbbá álmainak, képzelgéseinek a legapróbb részleteit is rögzítő, szinte percről percre haladó leírása nem válik partikulárisra és fárasztó-monotonná, – másfelől a tér és idő meghatáro-zatlansága sem teszi érdektelenné, kívülállóvá az olvasót.

Pusztai Jánosnak azt a bravúrt sikerült megvalósítania, hogy a súlyos gondolati tartalom, a nyomasztó háborús téma, a párbeszéd-nélküli, tagolatlan leírás ellenére – könnyen olvasható, majdnem szórakoztató regényt alkotott. Az olvasó, ha néhány oldal után rákap a regény menetére, már nem esik ki belőle a könyv végéig; szinte azonosul a-val, vele együtt zötyög a vásott, bűdös csizmákkal és bakancsokkal rakott ponyvás kocsin, a folyton változó, mégis mindig egyforma rossz, sáros utakon és táborhelyeken, vele együtt látja otthonát, cipésműhelyét, feleségét, négy fiát, vele együtt éli meg éhségeit, evéseit, kis részegségeit, véletlen szerelmi kalandját, – s főként: félelmét, szorongását, azaz honvágyát, biztonság-vágyát, béke-vágyát.

Végigrettegjük a-val a visszavonulást, növekvő félelmét az egyre közeledő fronttól, s a félelemtől hajtott vakmerő lépését, hogy amikor – sejtése szerint – szülőföldje közelébe értek, egy éjszaka kiszakítja magát a szolgálat – minden függőségével, kiszolgáltatottságával együtt is viszonylag védett és biztonságos – kötelekből; megszökik és egyedül nekivág a lápnak. Kívánnánk, hogy sikerüljön, hogy hazaérjen –, és szorító, szívtáji fájdalommal fogadjuk el a regény nagyobb igazságát: ebben a történetben, ebben a tartalomban nincs helye semmiféle „happy end”-nek, feloldásnak, megoldásnak. A regény utolsó, befejezetlen mondatában úgy vesztjük szemünk elől hősünket, amint átfagyva, vizesen, kimerülten, maga eskábálta kis tutaján nekivág a sebes folyó vizének. Nem sok esélye van a megmenekülésre. De valamennyi van, s ha van, azt – szabadon, önálló döntéssel, vállalva a kockázatot – meg kell kísérteni. – Ezt sugallja a nyitottan hagyott utolsó mondat, – s ezt a regény általánosabb jelentése is.

Szinte hihetetlen, hogy Pusztai János, aki még tízéves sem volt a II. világháború éveiben, tehát közvetlen háborús élménye, tapasztalata nem lehet, miképp tudta a tábor-élet, a katonai tevékenységek, felszerelések, szokások és érzések minden apró részletét ilyen belülről láttató, kétségbevonhatatlan hitelességgel megjeleníteni.

A regény sodró erejének egyik fő forrása: írói nyelve, amely mesterkélttség nélkül, mondatszerkezeti vagy szóhasználati kuriozitások nélkül, a pontos leírások szuggesztivitásával és káprázatos képi fantáziával ragad magával.

Lehetne a mai magyar irodalomból egy-egy vonásban rokon-műveket keresni *A sereghez*: Cseres Tibor háborús elbeszélései, Mészöly Miklós *„Pontos történetek, útközben”* című könyve, Pusztai Jánoshoz közelebbi nemzedék-társak közül Spiró György vagy Dobai Péter történelmi regényei kínálkoznának. De felidézhet a odüsszeiája modern époszokat is, bennem leginkább Juhász Ferenc époszait, például *A halottak királyát*, a szó- és képözönben a pontos fegyelmezett gondolat-ritmusok okán. – A rokonítások, hasonlítások azonban szuverén műalkotás esetén mindig az értékcsúsztatás veszélyével járnak. Értjük be annyival, hogy önmagában értékes, jelentős könyv *A sereg*, egyike azon – nem nagy számban, de lám csak létező – műveknek, amelyek a romániai magyar irodalom szülöttei, és biztos helyük van az egész magyar irodalomban, és jó eséllyel pályázhatnak, pályázhatnak világirodalmi számontartásra is.

„EGY NAGY FORMÁTLAN VALAMIN DOLGOZOM”

*Csaplár Vilmos: Előtanulmányok a Szép epikus korszakunk
című regényhez*

Csaplár Vilmost egy kritikusunk már évekkel ezelőtt a jövő szintézisteremtői közé sorolta. A hetvenes évek végén születő novelláival ezt a várakozást olyannyira megerősítette, hogy a róla szóló írások majd mindegyike munkásságát csak a későbbi művek előmunkálatainak tekinti. Az ebben mutatkozó következetesség szinte arra csábít, hogy e hiányérzet mögött (mely mindig elismeréssel párosul) tudatos írói programot sejtünk, amelyet a kritika érzékel ugyan, ítéleteinek iránya mégis ellentétes az írói szándékkal. Új könyvével az író elébe megy olvasóinak. A címben előtanulmányokat ígér egy készülő regényhez. De ezt adja-e valójában a kötet? A kritika hiányérzetét, a Csaplár korábbi munkáiban is hangsúlyos befejezetlenség okozta. Mostani könyve ezt a „hiányosságot” már címében kiemeli, jelezve, hogy nem akar lemondani róla. Ezért tűnhet „beismerésnek” az új mű; holott kihívás! Hiszen az előtanulmányok minősége változik meg azáltal, hogy önálló kötetben jelennek meg. A regény keletkezési folyamatának természetes része – kiszakítva a folyamatból – önálló egésszé válik. Ebből pedig az következik, hogy a címbeli regény jelentése is változáson megy keresztül. Az előtanulmányok önállósága egyrészt felnagyítja a regény előképét, fokozza igényünket a műegész iránt, ugyanakkor önállósága miatt el is távolodik magától a regénytől. Mégsem szakad el teljesen, mert a kötet írásai egy nagyobb egység felé mozognak. Nem híd köti össze őket a regénnyel, amelyen keresztül eljuthatunk hozzá: csupán vékony kötel. Ezen egyensúlyoz Csaplár. Ahogy a kötéltáncos mutatványa közben a kötel két vége homályban marad, minden fény a mutatványra irányul; úgy halványul el előtanulmány és regény két végpontja s kerül előtérbe az Előtanulmány, mint önálló műfaj. A regény elveszti konkrét jelentését. Már nem közvetlen cél tehát, melynek eléréséhez az előtanulmány csak állomás. Megváltozik a viszonyuk. A regény egy távoli, ám mégis létező teljesség elvontabb értelmét kapja, az Előtanulmányok pedig, éppen hézagaival, töredékességével kapcsolódik hozzá. A regény valamiképpen mindazt jelenti, ami abból hiányzik. Ily módon válik az írások összetartozásának hordozójává. A könyvön belül, hasonlóan összetartó szerepet tölt be a történelem. Ám ez – akár csak a regény – lényegében a háttérben marad.

Az Előtanulmányok tehát önállósultak a regénnyel szemben; annál szorosabban kötődnek viszont az író korábbi munkáihoz. Ezekhez is inkább egy készülő, semmint egy befejezett regény képe áll közel. A befejezetlenség már a Csikósok és Kreutzok c. novellájában összekapcsolódott a családi múlttal; egy századokon át tartó hasztalan nyomozásban. Két család útját követte nyomon, hogy ma élő leszármazottaik végül is ne találkozzanak. A családok története csak a címben került egymás mellé. Mégis, ez a létre nem jött kapcsolat bizonyult megtermékenyítőnek Csaplár írói pályáján. Előző kötetének novellái, mintha már egy megírandó regény elemeit képeznék, annak ellenére, hogy közvetlenül semmi sem köti őket egymáshoz. A szét-tartó szálak eredője azonban közös: a kelet-európai történelem. Az itt még nem következetesen alakított szerkezet vált az Előtanulmányok rendezőelvévé. Csaplár állandó írói anyagát találta meg az egymással csak esetlegesen érintkező, de mélyen a történelemben ágyazott életutak bizonytalan masszájában. Hőseinek életét nem tö-

redékességükben akarja bemutatni, csupán életük töredékeit. Számára egyelőre nem az egész a fontos, hanem az egész bizonytalansága. Írói módszerében anyagához hasonul, ami az írások megnövekedett hézagaiban, az esetleges elemek fokozott jelentőségében nyilvánul meg. Így ezek nem az írói alakítás hiányosságait jelzik: szemléletének váltak pontos lenyomataivá. Miközben a címben deklarált befejezetlenség mögé bújik, éppen a befejezetlenséget teszi írásainak legfőbb tartalmává.

A kötet tizenöt változó hosszúságú előtanulmányt foglal magába. Van közöttük egyoldalas pillanatkép, de hosszabb, novellává kerekedő írás, sőt „szociográfia” is. Ezek két, egymástól elválasztott, egyenlő terjedelmű részt alkotnak. A kötet egy közejük ékelt, illetve egy nyitó és záró, cím nélküli írással egészül ki. Az arányos tagolás hangsúlyozott megszerkesztettséget jelez. Ám ez a világos váz kusza anyagot tartalmaz: Kiss mérnök, Koncsol Bori, Nyéki Csaba, Hajdu Lajos, Csölle Antal, Csóka Sándor (a felsorolás közel sem teljes) egymással csak ritkán érintkező sors-töredékeit. Ráadásul mindegyikük magával cipeli családi múltjának megőrzött történetfoszlányait. Hősei nem önálló individuumok, „a történelem és emberi nemzedékek láncával mérhető idő állandóan fújó szelében élnek” – ahogy az író nyilatkozta. Egy tömeg pontjai, egy folyamat alkotórészei és termékei. A figurák körvonalazatlansága teremti meg a családi sorsismétlődések lehetőségét, hiszen a nemzedékek tagjai közötti legkisebb hasonlóság elegendő ahhoz, hogy benne a sorsot lásuk. Az ismétlődések „mint abroncsok” fogják át a múlt időt. A múltat a családi tradíció alkotja. A család modellje mégsem válik a társadalom modelljévé: nem ír hagyományos családtörténetet. Pedig még egy XIV. századi elmosódott képet is elénk villant a Csöllek egyik őseről. Senki sem emelkedik ki a szöveg masszájából. Az anyag bősége miatt minden egyformán lényegessé és lényegtelenné válik. Nincs fógózdó, ami köré a történet szerveződhetne. Még a hősök tragédiája sem rajzolódik ki élesen. Móricz Kis Jánosa így simulhat szinte észrevétlenül a szövegbe, mint igazi Csaplár hős. Az író ábrázolási módszere az utalás, nem a részletező kifejtés. Ezért nem lényegítik a szereplők sorsukba a történelmet: kívülről ható erő marad. Így a történelemnek is csak külszíne válik láthatóvá. Diszletként szerepel, melyek között az egymást követő nemzedékek botorkálnak. Korszakok hőseit látjuk, de nem rajtuk keresztül nyerünk képet a korról. Figurái nem töltik be a történelem terét. Ez a betöltetlen tér ölt formát a cím és a szöveg megnövekedett távolságában. A címek általánosító távlatokat megnövelő igényét a szövegek nem tudják kielégíteni. A Tér és idő, szobabelsővé zsugorodik. A Turizmus c. írásban csupán a jegyzet válaszol a címre. A jegyzetek mindennapi történésekhez kötődve utalnak a történelem lappangó jelenlétére. Az egyik szereplő igyekezetéhez, amellyel zsebéből akarja előkotorni pénzét, egy Magyarország ellen irányuló katonai akció tervének dokumentuma kapcsolódik. A címek és jegyzetek egyaránt a szöveg távolabbi pontjait, egy nagyobb egység lehetőségét jelölik, akárcsak a főcím regénye.

A különböző írások hősei tulajdonképpen nem kerülnek egymással kapcsolatba. Mi köti őket mégis össze? Csölle Antal „valószínűleg beletapos majd a vérfoltokba, melyek már rég nem látszanak”. 1922-ben egy volt világháborús katona aprította fel és dobta itt a járdára Pohler Franciskát. Ez a nem látszó vérholt az egyetlen találkozási pont Csölle Antal és Hajdu Lajos (a gyilkos unokája) között. Ilyen kapcsolatokon épül a mű s persze igazán nem épülhet, mert a szereplők érintkezési pontjain soha sincs annyi nyomaték, hogy a könyv egységes történetté állhasson össze. Ezáltal éri el az író, hogy a hiányos történetek, az egymás mellett futó sorsok közötti kapcsolatot az egy könyvbe zártág teremtsen meg, amit az elszórt utalások csak erősítenek. Itt kap ismét jelentőséget a címbeili regény, aminek valójában az olvasóban kell megszületnie. A szerző, még korábbi műveinél is fokozottabb mértékben a „töprengés lehetőségével” (Alexa Károly) ajándékozza meg olvasóit. Könyvének egésze látásmódjának illusztrációja, amennyiben a történelem által meghatározott, mégis szétszóródó sorsokat olyan tablóra helyezi, amely maga is szakadozik.

Csaplár – mint azt korábban írta – a világ dolgait egy mindent magával hőmpölygőtető folyamatként érzékeli, mely megállíthatatlanul tart „valahonnan vala-

hova". Ezt a folyamatot könyvében a „valahonnan valahova” bizonytalanságába dermeszti. Bizonytalan, szétforgácsolódott világ ez, s mi is csak forgácsait látjuk. A kép egésze csak az olvasóban válhat teljesebbé. A töredékesség, mintha csak a nemzeti összetartozásnak Nemzeti életünkről c. írásban panaszolt hiányára felelne, hiszen nemzeti életünkről szól valamiképpen az egész könyv. Talán sohasem került még távolabbra Csaplár a várt műtől, mint most, mert művészete nem az óhajtott szintézis felé halad, hanem öntörvényű útján. Ezért válhat mégis az Előtanulmányok írói működésének összefoglalásává – magánhasználatra. És persze mindazokéra, akik az ő fejével gondolkoznak. (*Magvető*)

Thiery Árpád:

FREYTÁGÉK

Már a cím is családregegyre utal, s Thierry Árpád valóban erre vállalkozik: egy család sorsának alakulásán keresztül akarja nyomon követni közelmúltunk nagyerejű tektonikai mozgásait. A regény csak első része ennek a vállalkozásnak, tudjuk, hogy a folytatás készül, részleteivel folyóiratokban már találkozhattunk.

Ebben a megjelent kötetben a Freytág-testvérpár gyermek- és ifjúkorának története bomlik ki. Családi háttérük, a szülői ház annyiban jelenik meg csak, amennyiben háttér — az eredet, az indíttatás anyaga. Az apa mindjárt a regény elején meghal, bár alakja érzékletesen kel életre részint a háborúból hazakerült naplója, részint felesége emlékei nyomán. Egy törekvő, gondolkodó ember bontakozik ki figurájában, aki azonban minden tekintetben alulmaradt: kis lázadásai tömör falakról verődtek vissza, a fejére hulltak és reménytelen proletársorsba kényszerítették, megalkudott és ábrándokba menekült, hogy végül maguk alá gyűríjk és elpusztítsák a történelem hernyótalpai. Az apa a szerencsétlen sorsú magyar hadsereggel együtt vész el a fronton, hogy immár örökre befejezetlenül maradt törekvései majd fiaiban támadjanak föl újra, s a körülményektől transzformálva vezessenek a gyakorlatban végülis ellentétes utakra. Az óvó anyai szeretet, amelyet a regény gondolat és sokoldalúan ábrázol, nem bizonyul elég erősnek ahhoz, hogy a családot összetartsa, hogy fiainak mind markánsabban szétváló férfi-sorsát akár csak befolyásolja is.

Férfi-sorsokról van szó, mert Thierry Árpád — ha szabad ezt a kitéltet alkalmazni —

jellegetesen férfiíró. Regényében a nők erős, árnyalt figurák, jelentőségük azonban arra korlátozódik, hogy a férfi főhősök életének csomópontjain mintegy a katalizátor szerepét töltsék be. Nem csekély jelentőség ez persze, ha jobban szemügyre vesszük, vonzások és taszítások sokszor csak lapangó, be sem vallott szövevénye. A teljes emberi élet kutatásának döntő állomásain mindig jelen vannak a nők, az anya vagy a fölbukkanó és eltűnő szeretők, de a döntés végső soron mindig a férfiakon magukon múlik. Hol a vonzás, hol a taszítás az erősebb, mindenkor a lelki erőviszonyoktól, a főhősök makacs útkeresésének pillanatnyi állapotából, belső fejlődésük akkori jelenétől függően.

Mert Thierry Árpád ebben a regényében kísérletet tesz a cselekvő hős feltámasztására is. Figurái nemcsak valahonnan valami felé tartanak, de akarnak is valamit. Önmaguk megvalósítását mindenekelőtt, de annál magasabb célokat is kitűznek, ha azok — különösen eleinte — csak körvonalazottak, bizonytalan tartalmúak is. A magasabb eszmények, melyek olykor tételesen is, egy-egy nagy gondolkodó, vagy író közvetítésével is jelen vannak a regényben, vagyis a testvérpár gondolatvilágában, természetesen igen ellentmondásosan és főként kétes eredménnyel hozhatóak kapcsolatba a realitásokkal. Thierry cselekvő hősei ezért tévelyegve, tengernyi tévedésen keresztül, de rokonszenves konok-sággal törnek előre a történelem fantasztikus tempójú változásai közepette eszményeik felé, hogy végül — legalábbis ebben a regényben — férfivá érve, megtépázottan, s nem a válasznak, inkább csak pontosabban megfogalmazható kérdéseknek a birtokában álljanak készen újabb próbatételekre.

A kor roppant malomkerekei között az

eligazodást elveszíteni könnyű, emberként talpon maradni nehéz volt. Különösen annak a generációnak, amely ezt a – regénybeli – tizenkét évet, 1943–44-től 1956-ig, kamaszként és ifjúként élte át. Félkész vagy torzult, zavarosan vagy csalárdul közvetített eszmék zúdultak rájuk, s ezeket értelmezése – feltéve ha az egyénben megvan rá az igény, márpedig Thierry hőseiben megvan – a felnőtt, edzett elme számára is nagy feladatot jelentett. E kor ifjúságának hovaállásában nagy szerepet kapott a véletlen, a szerencse is; olyan apró tévedések, amelyek más, lassúbb hőmpolygésű korokban biztonsággal korrigálhatók, itt döntőek lehettek. E nemzedék tehát törvényszerűen polarizálódott, szóródott szét, s került sokszor azonos alapról szembenálló barrikádokra.

A regény két fővonulata, a testvérpár mindjobban eltérő életútja ezért igen lényeges tartalmakat foglal magában modellszerűen is. Két sors – két lehetőség. Mint hogy van okunk föltételezni, hogy mindkét figura kvázi az író alteregója, nem járhatunk messze az igazságtól, ha azt is föltételezzük: a két sors egyben a lehetőségekkel való mérész játék is. Kétségtelen emellett, hogy a két alakban, azonos kiindulópontjuk és gyakori hasonló reakcióik ellenére sok az eltérő vonás. Lassanként a regény folyamán két különböző jellemmé érlelődnek a fiúk, pedig kezdetben „nem volt megírva” a sorsuk, s az egymással akár fölcserélhető is lehetet volna. Ezt a folyamatot az író igen nagy alapossággal dolgozza ki, nemcsak a már-már sorsszerű szituációk különbözőségei, hanem a fiúk életére döntő hatású mellékalakok segítségével. Ámbár az, hogy Frank további sorsa szempontjából döntőnek bizonyul a Bindával, a kommunista diákkal való kapcsolat, Gerzsonra viszont hatástalan marad a sokkal színesebb, erősebb egyéniségű Trepovszkival való találkozás, azt jelzi, hogy Thierry hősei mégiscsak a „saját fejük után” mennek, azaz a saját jellemük, önfejlődésük, vonzalmaik és makacs meggyőződéseik kijelölté útton. A lágyabb, ezért talán befolyásolhatóbb, érzelmibb beállítottságú, ezért sebezhetőbb Gerzsonnak jut a tragikusabb szerep. A családhoz való nagyobb kötődése – amelyet csak bonyolít, de nem csökkent az, hogy kitudódik: afféle kakukkfőika ő ebben a családban –, vagy első szerelmének viharos átélése sajátos módon később

csak elmélyítik magányát, amely megkezdődött a korai félrelépésekkel, folytatódott a senkivel meg nem osztható hadifogolyélményekkel és reménytelenül tetőz a börtönnel. A félig gyermek fiatalember, akiben egy olyan élet eszménye volt kialakulóban, amelynek fő értékei a hűség, a szeretet, a becsület, a tisztesség, felnőtté érve olyan helyzetben találja magát, ahol éppen ezek az erények veszítették el minden esélyüket.

Frank, a testvéröccs ugyancsak a heves érzelmek és indulatok kormányozta ember-típus, de sokkal erősebb benne a többre törekvés és gondolkodása is elevenebb, éheesebb minden elméleti-eszmei megtermékenyítésre. Szenvedélyesen keresi az eligazító pontokat, az egész életet akarja birtokba venni, mint Flaubert Lucienje – nemhiába van konkrét utalás is erre a regényben –, érvényesülésre, sikerre vágyik, eleinte szinte mindegy, milyen áron. Versekét ír és a ringben verekszik egyidőben, de ez nem lényének két alternatíváját jelenti, hanem ugyanannak az elemi erejű váagnak és ugyanazoknak az energiáknak próbálkozásait. Frankban megvan a feltörekvő hősök kíméletlensége is, mind makacsabbul halad a maga választotta úton, de ez a kíméletlenség önmagával szemben is érvényesül. Ő az író igazi gyermeke: férfias és kemény, mindent megpróbál és ugyanakkor mindent tudatosan értékelő. Az önérvényesítésen túlmutató célt az igazságban leli meg, s a furcsa, tüskés kamaszból társadalmi felelősséget érző, harcolni képes férfi lesz. Az ő tragédiája értelemszerűen később teljeseedik be bátyjénál, s azzal a mondattal jellemezhető, amely Frankban 56 októberének egy lövések hangjától visszhangos éjszakáján fogalmazódik meg: „A teljes valóságot és a teljes igazságot kellett volna megismernem, de még arra se voltam képes, hogy az igazmondást megkülönböztessem a hazudozástól.”

Nagy vállalkozásba fogott Thierry Árpád ezzel a társadalmivá táguló családrege-nnyel, amelyben összegződnek két évtized novelláinak, riportjainak elemei, alakok, helyzetek, életdarabok, de mindeneke-lőtt egy kiérlelt, átgondolt problematika, – szikár, férfias prózájának eredményei. A vállalkozás egészének megítélése csak a teljes anyag ismeretében lehetséges. A két Frey-tág-testvér ifjúkorának regénye mindeneset-re azt jelzi, hogy Thierry elsőrendű és megmentendő értéknek tekintí a harcot, a pró-

bálkozást, a nekigyürkőzést, az „ember küzdj!” alapelvét. A regény ennek a meggyőződésnek rokonszenves kibontása, avval a rousseau-i mondattal kiegészítve, amelyet a regény mottójául választott: „Abban a meggyőződésben halok meg, hogy valahány embert ismertem, egy se volt különb nálam...”

HALLAMA ERZSÉBET

Agh István:

EGY ÁLOM KÖVETKEZMÉNYEI

Mozaikképekben felillantott életút, valóságok és lírai reflexiók, nagy elődök „szellemidézése” és kortárs költők finoman megrajzolt miniatűrjei – mindez egy kötetben. A költő azonban „elegyes prózában” is komponál, ciklusokat szerkeszt, mégpedig úgy, hogy az egész kötet rendező elve magából az anyagból nő ki, s ezzel a kompozíciós eljárással az egyes ciklusok ill. ciklusdarabok esztétikai súlyát, jelentéshitelt fokozza. Ez persze nem azt jelenti, hogy a kötet miniatűr darabjai önállóan nem élnek, csupán azt kívántuk jelezni, hogy a „részek egésze” – akárcsak a verseskötetben – minőségileg más, mert esztétikai igazsága teljesebb.

A vallomáskényszer és számvetés sajátos énközpontúsága, ez a jellegzetesen lírai attitűd az, ami e prózairások eredőjét meghatározza. Nem véletlen, hogy a kötet első két ciklusa (*Házam, hazám* és az *Albérleteim története*) valamint záródarabja (*Válasz Altöldy Jenőnek*) a legközvetlenebb önéletrajzi vallomás formájában keretet alkot. Ez a biografikus mag kiindulás, ok és magyarázat: a költő szellemi arculatának, a „vonások és választások” intellektuális mozzanatainak legmélyebb valóságanyaga. Ebből sarjad a költői én ihletett világának energiacentruma, erre rétegződnek – koncentrikus körökként – a lírai reflexiók nagy távlatai is. Az önéletrajzi keret egyrészt tehát az egész kötet szerkezetének spontán szervezőelve, másrészt viszont tudatos szerkesztés eredménye. Erre utal az életrajzi anyag lineáris kibontása: a gyermekkor képei után a felnőtté –, férfivá – és költővé

érés időszaka, majd az interjút adó költő ars poeticái következnek.

Az időrend mechanikus logikáját kettős nézőpont vibráló egymásbajátszása oldja, finomítja. A gyermek- és ifjúkor élményeit közvetlenné varázsolja a belső nézőpont intim szcenírozása. A szűkebb és tágabb világ megismerésének nagy rácsodálkozásait és kínzó konfliktusait az újraátélés pillanata jelenné forrósítja, hogy a felnőtt férfi távolságtéremtő ironiája és önironiája, az emlékezés nosztalgikus gesztusa valamint az elbeszélő múlt epikus törvénye egyidejűleg mindezt visszahelyezze az álomszerűen távoli világ szigorú rendjébe. E kettős nézőpont fókuszában nem csupán az egyedi sors szűkebb miliói elevenednek meg, hanem érzékletesen jelzett történelmünk korszakokat választó periódusa is, melyből ez a sors kiszakadt, s melyben lépni tanult.

A szerző – akárcsak nemzedékének minden tagja – a gyermekkorából nemcsak az önmagára és a világra eszmélés örömeit és szenvedését hozta magával, hanem a történelem embert formáló vagy éppen torzító hatalmának korai felismeréseit is. Így például a betűvetésre tanító Mester alakjából a gyengéd humorral megrajzolt vonások közé a történelem diktálta kényszer groteszkttragikus mozzanatai vegyülnek. (*A kivirágzott nádpalca.*)

Vajon nem ez a gyermekorsót is átható élő történelem az egyik formáló erő, ami Agh István művészi világlátásában a felelősségtudat nehéz parancsát végérvényesen kiróttá? Hisz alkotó felelősségérzet csak élményformálta történelemtudatból származhat. Ez a *megélt* és *átélt* tudás a költői mesterség közvetlen részeként joggal hiszi magát a társadalmi valóság formáló erejének. Mert a költészet „ott van azon cselekvések között, amelyek az életet megváltoztathatják, hogy a megváltoztatott életkekkel megváltozzon a világ is.” (*Válasz Altöldy Jenőnek*)

A történelemben való létezés tudatából elválaszthatatlan Agh Istvánnál a másik meghatározó: az osztályos sorsvállalás. A gyermekkor meghitt világából stilizálatlan valóságként bukkan fel a paraszti életforma múltja és jelene, értéke és szűkössége. A költő immár a felnőtt férfi tudatosságával járja be bölcsőhelyének pannon tájait, hogy hitet és felelős kétséget tárjon elénk. A példázatos hit a kétkezi munka tiszta moráljából fakad, annak felismeréséből és ki-

mondásából. A kétség és féltő aggodalom a magyar falu jövőjéről szól. (*Apórofalvak*) Az aggódó kritika hangjaihoz itt a változtatni akarás szerényen bölcs javaslatai is társulnak.

Szokatlan, groteszk módon fanyar és játékosan ironikus perspektívából szemlélve eleveníti fel a szerző az *Albérleteim történetének* novellisztikus életrajzanyagát. A gimnáziumi, egyetemi tanulóévek és a pályakezdés sorsos mozzanatait „epikus fonalként” fűzi össze az egyszerre nevetgető és szánandó esetlegesség. „N. I. tizenhét évig volt albérli kisebb-nagyobb megszakításokkal. (...) Annyi boldogság és bánat, kedves-ség és botrányról járó szóbeszéd vette körül albérletei idején, hogy elhatározta, megírja az egészet. De csak akkor, ha már önálló lakása lesz.” A bevezető sorok hűvös kívülállása a nézőpont távolságtartó gesztusát erősíti: hogy annál nyitabb legyen az intim vallomás. Bölcs humor és szenvedélyteli emlékező hangja kíséri mindvégig e férfias „gyónást”, mely kiméltetlen őszinteségével fogva tart.

Az az elfogulatlan melegség, amivel Ágh István a magyar líra nagyjait éppúgy, mint kortársait élénk állítja, ismét felelős kilépést jelent az Én zárt világából. Az elődök génuszát úgy tiszteli, hogy a kötelező tiszteletadás körülményeskedéseit megkerüli, mivel nem szobrokról, hanem élő szellemekről beszél nekünk. Berzsenyihez például egyszerűen csak „beállít”. Niklai gesztenyefájáról emléket hoz asztalára, leveleit olvasva a legapróbb részleten is elmereng. (*Méhraj Berzsenyi kalapján, Engedelmes fia Berzsenyi Dániel*) Petőfiről szóló „öt pontja” makacs hittel lényegében ugyanazt bizonygatja: hogy él. Ady a kikerülhetetlen megmértésre kényszeríti (*Ady kíséretében*), Tolsztoj Levinjében pedig a halál elleni emberi küzdelem örök szépségét idézi fel. (*Levin, vagy a halál kaszál?*)

A prózakötet terjedelemben is jelentős részét (csaknem felét) XX. századi portrék alkotják, reprezentatív keresztmetszetét nyújtva modern líránknak. Az „arcképcsarnok” intim sorozatába törés nélkül illeszkedik Huszárik Zoltán filmrendező fájó emléké műeltatása, mivel műveiben „költeményeket” lát – joggal – Ágh István, s alkotójukat „láttató költő”-nek nevezi. (*Fekete madár ríkt át az égen*) Huszonöt költő, valamint egy prózaíró alakját és művészetét villantja fel a szerző szuggesztív erővel. A

lényegkiemelés telitalálataival az író mindig a költői megvalósulások egyedi lehetőségeit firtatja, miközben játékos bravúrral „becsapja” az olvasót. Az anekdotikus részletek után vagy közben váratlanul mélyre hatol: csevegő hangon a költészet mester-ségbeli titkait, gondját és varázsát nyomozza. „Kormos mindig a jelzőből teremt kifelé állítmányt és alanyt. Sohasem megállapodott, hanem virul, bosszankodik, pajzankodik, de soha nem trágárkodik, amikor az ófrancia énekek vaskosságait a magyar népköltészet szemérmes őszinteségével adja át nekünk.” (*Kormos István mágiája*) Itt a nyelvi eszköz felől, másutt a költészet egésze vagy a jellemző költői magatartás oldaláról közelít. „Harcos, de érzelmes – e kettő egyensúlya a költészete” – írja például Ladányi Mihályról (*Csillagok kutyaláncon*).

Bárhonnan is a kiindulás, mindig a szentenciaszerű kijelentések értékelő ítéleteiig jut el a szerző. A személyes vallomásokból a költészetbe vetett hit bizonyosságot formál: állításként megfogalmazott válaszok ezek a summázatok.

Múlt és jelen elmarasztaló értetlenségeinek feszülnek gyakran Ágh István portrévázatai. Igazságtétel és költőszolidaritás polemikus élűvé hevíti ilyenkor az értő-értető indoklást. „Mért nem ismerte föl Kaszában a jövődöt?” – hangzik Adyról nyomtatékos egymásutániságban a vádló kérdés. (*Hová repült a nikkelszamorvár?*) A *Becce-hegyi vendéglátóról*, Takáts Gyuláról, szólván a vitázó hév a bizonyítás elé lendíti a cáfolást: „... besorolták pannonnak, jó vidéki költőnek, akit a modern kor alig érint. De ő korszerű és modern költő.” Bár Szabó István művészete kapcsán fogalmazódnak meg a következő sorok, a nyílt vagy rejtett polémiaik igazi értelmét, a humanista szándékot, általánosíthatóan is tartalmazák: „Nem akkori értetlen kritikusainak mondom, ostoruk már másfelé csipked. (...) Elkésett szavak ezek a halottnak. Annak szól, aki megérti. Én ítéletemben biztos vagyok. És örülök, mert végiggondolhattam.” (*Mese nélküli világ*)

Miként az egész kötet, ugyanúgy minden egyes darabja is megkomponált. Nemcsak a miniatűr művészportrékra, hanem az életrajzi ciklus írásaira is jellemző ugyanis, hogy Ágh István a mindennapi élet legegyszerűbb mozzanataiból bontja ki a lényegét. Az apró epizód-történetek az írói ref-

lexióban súlyossá válnak, mert igaz felismeréseket hordoznak. *A magány sárkányai és sármányai* c. írásban például egy jellegzetesen lírai szituáció az asszociációk kiindulása, amiből újabb és újabb epizodikus helyzetek és reflexiók bomlanak ki: az öregség végtelen magányától a gondolatokat érlelő „pásztorkodó magányig”, az al-bérletek „poloska-magányaitól” az alkotás termékeny, az életnek értelmet adó magányáig vezetnek.

A lényegmegjelenítés kompozíciós és stíláriai lehetőségei közül Ágh István e próza-kötetében leggyakrabban a mozaikszerkesztéssel és a metaforizáltsággal él. Az előbbinek talán legszebb példája, ahogy az író egy regénybe illő történessorozatot néhány mondatba sűrít: „Mari apja elesett a Donánál, anyja újra férjhez ment, az öregeknek megbocsáthatatlanul. Fiúkat még most is várnák, ha meg nem haltak volna. Mari mostohalány lett. Ma már Mary.” (*Kispadók meséi*) A tömörséget célzó kihagyásos gondolatépítés olykor megnehezíti az olvasást. A lírához hasonlóan, itt is meg kell találnunk a részek közötti kapcsolatot ahhoz, hogy az egészet megérthessük. Ugyancsak a lírára emlékeztető vonás az erősen metaforikus nyelv, amibe törés nélkül hajlik át az egyébként egyszerű, „szikár” prózastílus.

Szuverén nyelven megformált és művészen megkomponált világba vezet bennünket e prózaművével is Ágh István. Házába invitál, s hazánkra lelünk. Sorsát – a költészet távlataival és eszközeivel – sorsunkká teszi. A legszebb mégis az, hogy a vallo-mások százszínű mozaiktükrében tisztán kirajzolódik az emberi méltóság végső záloga, a felelős gondolatból sarjadó „arany öntudat” – egy álom következményeiként.

SZENDI ZOLTÁN

Oravecz Imre:

A HOPIK KÖNYVE

Oravecz Imre harmadik kötetét tanulmányozva önkéntelenül Kassák híres sorai jutottak eszembe: „bizonyos hogy a költő vagy épít magának valamit amiben kedvelik/vagy bátran elmehet szivarvégszedő-

nek.” A hopik könyvében ugyanis – miként az alkotás motivációit megvilágító előszó és a Kalevalából kölcsönzött mottó is utal rá – egy költő teremtette világ épül, bontakozik ki előttünk: egy eszményi társadalom modellje a különös indián nép, a hopik ürügyén. Lélekszámuk mindössze néhány ezerre tehető, magukat a béke népének nevezik, kiválasztottnak tartják, több évezredes hagyományait, mítoszait, vallásukat kitartóan és gondosan ápolják. Oravecz Imre vállalkozása nem kisebb dologra irányult, mint a számos rokonszenves vonást mutató népcsoport népköltészetének a megteremtése. S ezzel párhuzamosan persze sokkal többre.

Az első, itt is szereplő hopi verseket Oravecz előző kötetének – *Egy földterület növénytakarójának változása*, 1979. – záró fejezetében találjuk. Az a könyv mintegy az átmenetet képviseli az 1972-es *Héj* nehezen megközelíthető, hermetikusan zárt világa és a mostanra oldottabbá, kitarulkozóbbá váló költészet között. A töredezettség, szándékoltan hiányosnak látszó szerkesztés helyébe itt a tömör, pontos, általában definatív érvényű fogalmazás lép, a szintaxis helyreáll. Így tükrözi azokat az empirikus, axiomatikus, vagy nemegyszer csupán a megingathatatlan hitre épülő igazságokat, amikből a roppant egységes, mindvégig szikáran egyszerű gondolatvilág megteremtődik.

A hopik könyvéből tagadhatatlanul nosztalgikus, idilli kép kezd kibontakozni mind erőteljesebben. „Az első emberek kezdetben boldogok voltak, / mert a Föld emléjén éltek, / füvek, magok és gyümölcsök tejét szívták magukba, / tisztelték az állatokat, / nem éreztek egymás közt különbséget, / és beszéd nélkül megértették egymást.” (*Az első emberekről*) Ember és természet napjainkban szinte elképzelhetetlen harmóniájáról, összefonódásáról tudósítanak a sorok. „Jöttem, hogy neked adjam magamat, / neked adom magamat, hogy magammal segísek rajtad.” – mondja a megsebzett őzbak a vadásznak, miközben Oravecz a kötet meghitt pillanatainak egyikét teremti ezzel. A meghatározások szinte kezdetlegesen egyszerűek: „Föld az, ami föld alakját ölti, / és a föld rendjéhez igazodik a mindenségben.” (*Egységes meghatározások*) De már e kezdeti homogenitásban megmutatkoznak a dialektikus gondolkodás bizonyos motívumai: „a feljövétel útja ellentéteket egyesít

magában, / és a kiválasztottak az ellentétek létrafokain jutnak át / az egyik világból a másikba" (*A feljövétel útja*).

Hűen érzékelteti Oravecz a tudatosodás, a megismerés folyamatát: „az embernek agya van, / az ember az agyával gondolkodik, / az ember agya azért van, hogy segítse a világot.” (*Kis hopi anatómia*) A kézenfekvően egyszerű, könnyen átlátható meghatározások, megnevezések által fokról fokra tárul, gazdagodik a világ, anélkül, hogy szellem és anyag, ember és természet egysege egy pillanatra is megszűnne. A gondolkodást a megértéssel az érzés köti össze, tehát racionalista manipulációktól mentes, elsődlegesen az ösztönök helyes működésére épülő folyamat. Lehet is persze, mert az érzések – miként a szeretet – még érintetlenek, romlatlanok. „A szeretet hombárában / se fény, se nedvesség, / a szeretet jó gazda.” (*Ötödik koan*) Természetes hát az is, hogy ebben a világban domináns szerepük van a kialakuló szertartásoknak, szokásoknak, amelyek legfőbb funkciója a közösség összetartása. Ugyancsak ezt a nagyon lényeges szerepet tölti be a tan, amit Eototo és Aholi, a világ láthatatlan erőinek szellemei terjesztenek a beavatottaknak. A földtest-, növénytest-, embertest- és csillagtesttudomány megismerésével immár a teremtés egésze tárul ki. „A Földtest gömbölyű / ezért könnyű megérteni” – vallják a tanítók, sugallja a versek pontosan nyomon követhető logikai építkezése. Minden dolognak, jelenségnek megvan az egészbe hibátlanul illő, harmóniát szolgáló funkciója. Például: „a sivatag becsületességével, szerénységével és őszinteségével védelmet / nyújt a hopiknak a becstelenség, hivalkodás és képmutatás ellen.”

A kötet legszebb darabjai az erre kiválasztott emberpár, Sziliomomo és Palaomauki szerelmének érzékletes leírásai. Az ábrázolást megint csak a kritikus szemléletből sarjadó természetes nosztalgia mozgatja, az

eddigiekből következő, ide is érvényes erkölcsi eszmény jegyében. Sűrűdásoktól sem mentes – épp ettől megejtően emberi –, alapjában véve meghitt, harmonikus kapcsolat ez, amely a feltétlen tisztelőten, szereteten alapszik, ami „minden ember kötelessége”. Kitüntető fény lengi be így az élet nagy eseményeit, a szeretkezést, a születést, a világ szellemi birtokbavételének izgalmas folyamatát, s az emberi méltóság a halál pillanataiban semvész el. „Éltem, / nem bánom hát, / hogy meghalok” – dalolja a bölcsesség nyugalmát mindvégig megőrző haldokló.

Egy rendkívül pontosan árnyalt, sajátos, de egységes törvényekkel, világképpel rendelkező közösség rajzát teremti Oravecz. Az elsősorban erkölcsisége okán értékes hopi világ, a költő által elképzelt, megszerkesztett társadalom képe egyértelműen rímel az egykori magyar falura, a kicsi, de egységes közösségre, melynek Oravecz maga is tagja volt, s amelyről így beszél: „...szeretném...”, ha az ottból itt, a régmúltból közelmúlt, a fennsíkos arizonai sivatagból – ott különben sosem jártam – dimbes-dombos Mátrán túli táj, ha a hopi földművesből magyar paraszt lenne és viszont. Magából, Oraiból, ebből a valóságos és jelképes faluból pedig Szajla, ahol születtem, és amely nélkül számomra Oraibi elképzelhetetlen.” Így rakódik egymásra, egységesül a költőben a világ. Tartalom és forma nemcsak egymással, de a teremtő szándékkal is harmonizál, létrehozva egy minden tekintetben egységes kötetet, ahol ritkán tapasztalhatóan szolgálja minden egyes vers az egészet, s válik a használt alapfogalmak egyszerűsége révén a kibontakozó teljesség mindannyiunk számára átélhetővé. Ezért is írhatta könyve elé Oravecz Imre a figyelemre méltó ajánlást: „Fiamnak, Márknak”.

BEZZEG JÁNOS